

106844

TRANSILVANIA

ANUL 73

MAI

Nr. 5-1942

SIBIU

Ion Codru Drăgușanu

pe timpul când își făcea călătoriile în străinătate, (după un portret contemporan, în posesiunea d-nei Dr. I. Turcu, fiica scriitorului)

(Vezi art. dela pag. 373)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

MIC TRATAT DESPRE VALORI (VALOAREA CA GEST DE CONVERGENȚĂ VITALĂ)

§ 1. Considerații biologice

Funcțiunile care constituiesc viața unui individ însuflețit sunt atât de diverse și fiecare își urmează direcția sa proprie cu atâta stăruință, încât cu destulă dreptate a putut vorbi Wilhelm Roux despre o concurență vitală, despre o luptă care s'ar da între părțile unui același organism. S'ar părea că fiecare organ și fiecare funcțiune organică face sforțări pentru propria sa perseverare și expansiune, chiar în dauna tuturor celorlalte. S'ar părea că fiecare dintre ele se comportă ca și cum s'ar considera ca scop în sine și ca trebuind să dețină primatul și locul central în complexul din care face parte. Și totuși viața pretinde și obține o anumită *convergență* a tuturor acestor funcțiuni, transformând multiplicitatea și rivalitatea într'o corelație de forțe solidare, într'un sistem închis, unitar și bine conturat.

De fapt, însăși rivalitatea dintre procesele elementare, dintre funcțiunile unei aceleiași ființe viețuitoare, le mână spre această orânduire într'un tot sistematic. Intr'adevăr, diversitatea direcțiilor lor pricinuește fatal stânjenirea unora până la innăbușire, pe când altora le îngăduie momente de vijelioasă deslănțuire. Oricât de innăbușite ar fi câteodată unele dintre funcțiunile firești ale vieții, ele nu sunt nicicum cu desăvârșire suprimate ci, amuțite, încătușate, ele perseverează sub forma de simple *tendințe latente*, continuându-și presiunea lor *ocultă*. Jocul neconținut al forțelor, cu șanse schimbătoare, cu succese și înfrângeri ce se alternează veșnic, aduce fatal unele confluențe mai mult ori mai puțin durabile, aduce unele alianțe, unele mutuale sprijiniri și dă, astfel, loc la diferite grupări ale elementelor în luptă. Dintre ele, negreșit, nu toate au aceeași durabilitate: pot fi unele afinități care să reziste un timp, favorizate de o anumită constelație generală, dar care

să se disolve apoi sub influența unor poziții nouă, survenite într-o clipă următoare. Unele tendințe, care la un moment dat scapă de sub forțele inhibitive, grație cărora fuseseră aproape cu totul scoase din scenă, se reactualizează, devin funcțiuni efective, devin „procese în curs”, cu caracter precumpănitor. Ele *atrag* uneori și pe altele în curentul lor, dând loc pronunțării unor nouă posibilități, unei orientări inedite a ansamblului. Astfel antrenate, redeşeptate, acestelalte pot la rândul lor să dobândească o trecătoare hegemonie, contribuind, direct ori indirect, la inhibirea și reducerea la stare de „latentă” chiar a funcțiunilor care le-au înlesnit calea triumfului. Un caz concret, pe care fiziologia ni-l oferă, confirmând cel puțin în parte tabloul pe care l-am zugrăvit mai sus, este, de pildă, jocul activității glandelor endocrine, cu inter-relațiunile sale, așa cum l-au înfățișat Eppinger, Falta și Ruddinger, cu rețușările sau completările aduse de atunci încoace de autori ca A. Gley, Nicola Pende, Parhon etc. Sistemul endocrin este la rândul său o simplă regiune a vieții organice, stând și el în strânse legături multiple cu celelalte funcțiuni, precum sunt funcțiunile nutriției, funcțiunile sistemului nervos etc. Astfel, dacă fiecare proces muscular este un triumf al unei tendințe motrice, actualizarea acesteia se poate considera ca datorită unui „status” general anterior, în care anumite procese nervoase, anumite procese endocrine, anumite condițiuni ale nutriției și anumite condițiuni ale funcțiunii hemopoetice, intră ca inevitabile componente, alături de nenumărați alți factori, operând direct sau indirect. Atitudinile de detaliu ale fiecărui sistem intra-organic se pot găsi și sunt efectiv întotdeauna în antagonism cu altele, fiecare putând fi favorizată sau împiedecată de unele sau altele dintre procesele celorlalte sisteme, corelative. Totuși, dacă această divergență de direcțiuni introduce o varietate indefinită în atitudinile de ansamblu ale organismului individual, ea nu exclude ci, dimpotrivă, atrage în mod decisiv, acestui organism individual, o structură unitară și coerentă. Unitatea lui e cu atât mai pronunțată cu cât triumful trecător al fiecărei atitudini are proprietatea de a atrage devierea și convergența funcțională a unui număr cât mai mare dintre forțele în joc.

În toate formele și pe toate treptele vieții organice se poate constata existența unei imperative cerințe de unitate sistematică a ansamblului. Vieată organică fără individualitate nu există, dar nici individualitate nu există fără o atare sinergie a tuturor proceselor fiziologice, orânduite neîntrerupt în câte *un singur* mănunchiu dinamic, veșnic altul, dar veșnic în ființă. E drept însă că gradul maxim de convergență al ansamblului nu poate fi același la toate viețuitoarele. Mai

întâi, nu există la toate un registru egal de bogat în ceea ce privește multiplicitatea și varietatea proceselor posibile. Ființele de structură anatomică săracă sunt tocmai cele care implică un mai limitat reper-toriu al activității lor interioare și exterioare. Poate că aceasta e și pricina unei mai vagi și laxe corelațiuni între ele. Într'adevăr, dacă frământările și disensiunile din interiorul sistemului sunt mai puține, primejdia unei surpări a echilibrului și unității individuale e și ea mai redusă. Inșă, paralel cu creșterea complexității și varietății proceselor posibile, deci paralel cu creșterea primejdiilor desechilibrului vital, se afirmă tot mai mult acțiunea de *antrenare* și dominare a câte unui mic grup de funcțiuni hegemonice asupra unei părți tot mai importante din ansamblul dinamic al ființei vii. Sub această perspectivă am putea bunăoară să considerăm sistemul nervos (mai exact: funcțiunile sistemului nervos) ca obținând de-a-lungul scării zoologice o supra-mație permanentă, din ce în ce mai puțin disputată. Această supra-mație este unul și același lucru cu însăși progresiva concentrare și coerență a întregii individualități, din ce în ce mai unitară cu cât urcăm dela protozoar spre om, din ce în ce mai solidară cu sine însăși și mai ferm conturată. Diferențierea progresivă a sistemului nervos și funcțiunilor lui merge paralel cu o adâncire a corelațiilor întregului organism, realizând o corespondență tot mai intimă între fiecare regiune elementară și toate celelalte, prin intermediul organului hegemon.

Dirijarea întregii vieți spre forme de o unitate interioară cât mai deplină reiese în evidență de îndată ce constatăm că probabila ordine cronologică a aparițiunii lor pe glob pare să coincidă, cu mare aproximație, cu gradul acestei structuri și funcțiuni unitare. Există, se pare, o ortogeneză generală, o ortogeneză a întregii lumi însuflețite, iar sensul ei este indicat de însăși *nevoia de unitate* și de înfăptuirea acesteia cu diverse mijloace și în diverse măsuri. Relativa omogenitate de structură pe care teoria evoluționistă clasică o atribuie conjectural formelor primitive ale vieții organice, reprezintă și ea un fel de unitate, — e *unitatea statică*, unitatea morfologică; e termenul „a quo” al ortogenezei întregului „bios”. Pe când *unitatea dinamică*, datorită unui maximum de corelațiuni și de solidaritate în jurul unor procese dominante, este termenul „ad quem”, al uriașei finalități a vieții universale.

Sistemul nostru nervos constituie *cel mai impunător* aparat de convergență și de unitate organică. Orice superlativ, însă, (cum e și cel exprimat prin termenii „cel mai” din fraza anterioară) semnalează o culme, o extremitate, deci o *excepție*, pentru că extremitatea supe-

rioară este necesarmente una singură pe tot parcursul unei linii. Oricât s'ar strădui suspecta modestie a materialiştilor să confunde și deci să scufunde ființa omenească în animalitate, superlativul acesta, pe care oricine e silit să-l recunoască și să-l adopte, afirmă *caracterul excepțional al omului*. Și încă, în toate cele arătate mai sus n'am privit decât latura zoologică. Culminația aceasta de tip organic (deși cu ea îi atribuim implicit, omului, un caracter excepțional) nu implică, e drept, decât o deosebire *de grad* față cu întreaga animalitate. Inșă toate diferențele de grad tind să se convertească în diferențe de natură, când sunt continuate și accentuate în același sens. Când pornești dela baza unui triunghiu mergând în sus, pășești pe linii paralele cu baza din ce în ce mai mici: între ele e numai diferență de grad pentrucă se găseșc tot în cuprinsul suprafeții triunghiului, dar când ajungi la vârf, nu te mai găsești pe o linie, ci într'un punct fără dimensiuni. Iar de aci înainte nu mai poți constata diferențe de grad, ci treci într'o zonă care nu mai e același triunghiu, ci este ori o altă figură geometrică, ori genunea spațiului nemărginit. Intocmai ca și trecerea aceasta din triunghiu în ne-triunghiu, orice evoluție care se efectuează prin diferențe infinitesimale sfârșește la fel, printr'o bruscă schimbare de natură care poate fi o veritabilă asvârlire într'un abis.

§ 2. Realitatea subiectivă.

Evoluția vieții animale, ajungând prin om la vârful piramidei sale, pare a nu fi depășit domeniul zoologic și această aparență se menține atâta vreme cât privești lucrurile superficial, dela exterior. Inșă afară de factorul pur fiziologic, măsurabil fizicește și analizabil chimicește, vieața cuprinde unele aspecte cu totul inedite, aspecte care nu se percep decât din centrul fiecărei unități vitale, alcătuind „subiectivitatea” fiecăreia. Atâta vreme cât faci abstracție de latura subiectivă, poți cunoaște manifestările centrifugale ale vieții și poți desprinde numeroase condiționări cauzale din partea „mediului”, deci poți reuși să exerciți unele acțiuni sau influențe asupra cursului ei. Inșă nu vei pătrunde în resortul ei intim și totdeauna va rămânea ceva care-ți scapă, care-ți produce surprize și decepții, plasându-se astfel dincolo de cauzalitate, într'o zonă care ține cu totul de capriciu, de mister, de „incognoscibil”. Impenetrabilitatea, pe care vieața o opune sforțării de deplină cunoaștere, durează atâta vreme cât nu observi și nu admiți că factorul intern sau subiectiv este o realitate pozitivă și că nu poți face abstracție de el.

Prezența factorului subiectiv, mai mult ori mai puțin activă, mai mult ori mai puțin constatabilă în fiecare viețuitoare, nu poate fi gra-

tuită, ineficace, superfluă. Cum poate oare o inteligență de cercetător „pozitivist” să admită că „ceva” poate fi *dat* pe lume fără să aibă o rațiune suficientă și că, mai ales în procesul complicat al vieții, un fenomen de mare generalitate s'ar putea produce cu atâta insistență fără un rol, fără un rost, fără o „funcțiune” determinată?

Vieța sufletească nu poate fi pur și simplu neglijată, nu se poate face abstracție de ea ca de o iluzie anodină, ca de o zădarnică aparență integral înșelătoare. Acțiunea ei asupra laturei fiziologice a vieții nu poate fi contestată. Prezența unei „idei” sau unei convingeri e factor activ în unele „comportamente”, care fără atari intervenții nici n'ar fi putut cu niciun chip să se mai producă. Adepții „epifenomenismului” credeau că starea de conștiință apare ca un simplu „acompaniament”, inutil ca o nălucă, pe lângă unele condiții fiziologice care, și fără ea, tot s'ar fi produs aidoma. Condițiunile fiziologice, ținând, după acești autori, numai de ordinea mecanică, nu pot decurge decât din cauze mecanice. Cu socoteala aceasta, chiar dacă în mod subiectiv n'am fi conștienți de ceea ce vorbim, scriem sau cetim în această clipă, noi tot am vorbi, am scrie sau am ceti pentrucă acestea nu sunt decât atitudini fizice, sunt procese zămislite în sistemul nostru nervos cu repercusiuni pur mecanice în sistemul muscular sau în restul organismului. Iar ceea ce aflăm din conversații sau din cetit ar avea aceleași consecințe, aceleași aplicări în activitatea noastră practică, deoarece nu conștiința însăși contează în producerea acestor efecte, ci raporturile dintre centrul nervos, raporturi dobândite în mod exclusiv mecanic, prin actele „fiziologice” ale cetitului sau ale conversației. Cu alte cuvinte, deosebirea dintre om și „marionetă”, cum ar zice F. Le Dantec, nu ar fi altceva decât că omul e o marionetă conștientă: tot atât îl mișcă și pe el forțele materiale de care atâră, tot atât de puțin se determină și el prin propria lui conștiință, cât și marioneta. Conștiința ar fi deci numai un fel de licărire care-i dă iluzia autonomiei. Dar tot după părerea epifenomeniștilor, iluzia nu contribuie cu nimic la direcția și calitatea actelor: actele sunt fenomene obiective, determinate de cauze obiective, pe când conștiința n'ar fi decât o superfețaiune, o fosforescență fără consecințe și fără niciun rost pe lume. Această teorie, ispititoare pentru semidoctii universităților populare anticlericale, pentru spiritele simpliste și pentru mințile șubrede și grăbite, are defectul că trece cu vederea împrejurarea că fapte ca scrisul și vorbirea nu se produc decât acolo unde și atuncea când este prezentă conștiința. Dacă cuvântul scris n'ar avea un sens, o valoare, pentru acel care-l scrie, el n'ar ajunge niciodată să fie nici cetit, dar nici scris. Ravailiac cetise, se pare, scrierile unor iesuiți din epoca sa,

iar ideile culese de-acolo, fermentând, l-au fanatizat până la crimă. Dar dacă asemenea idei n'ar fi agitat sufletul autorilor, al lui Juan de Mariana spre pildă, cum ar fi ajuns ele să se materializeze într'un regicid? Și dacă factorul pur *subiectiv*, starea de conștiință care e „semnificația” și „valoarea”, n'ar interveni în lectură, cum s'ar putea oare ca fără el să se edifice un întreg dispozitiv complicat de reprezentări care să se poată traduce apoi, obiectiv, într'o aplicare practică a celor cetite? Cine admite posibilitatea unui asemenea minunat aranjament de raporturi și acțiuni ale sistemului nervos, prin simpla urmărire vizuală a semnelor scrise și fără ingerința „sensului” subiectiv al cuvintelor scrise, ar trebui să admită că „natura” ar putea să construiască, într'o bună zi, numai prin combinația fortuită a forțelor mecanice, o locomotivă „Pacific”, un ceasornic cu cuc sau un volum ilustrat din „Călătoriile lui Gulliver”. Am văzut odată o piatră de râu care avea între vinele ei colorate linii ce alcătuiau două litere, ca două inițiale. Coincidența aceasta este extrem de rară pentru că e extrem de improbabilă. Nu știu cu ce subtilitate pervertită ar putea cineva să ne convingă că dintr'un joc întâmplător al naturii s'ar putea forma o piatră pe care să fie scris integral numele lui Felix Le Dantec. Iar dacă fenomenul s'ar fi produs totuși și dacă autorul îndârjitei „Théorie nouvelle de la vie” l-ar fi constatat „de visu”, mă întreb dacă o atare coincidență nu i-ar fi sguduit epifenomenismul ca de adevărate friguri palustre. În tot cazul, dacă natura oarbă ar fi în stare să producă fără prezența *sensului* subiectiv și a conștiinței, obiecte de acest fel, atunci metoda și criteriile paleontologiei umane ar deveni suspecte și chiar caduce, pentru că numai silexul a cărui formă sugerează prezența unei *intenții* și a unui *sens* poate fi considerat ca indicând prezența fosilelor umane într'un strat geologic.

Acțiunea factorului pe care un Huxley sau un Le Dantec îl consideră ca „epifenomen” e azi tot mai mult afirmată până și 'n medicină. Mai recent, savanți ca R. Siebeck, V. v. Weizsäcker, Werner Hollmann, etc. pun în evidență geneza „socială” a unor afecțiuni patologice, de felul ulcerului duodenal, de felul boalei lui Basedow și chiar a multor îmbolnăviri „septice”. După considerarea tuturor cazurilor clinice concrete, se poate vedea însă că „socialul” invocat aci se reduce la atitudinea psihică a pacienților față cu anumite împrejurări sociale. Și anume, rolul principal îl joacă în toate aceste cazuri procesul de *evaluare* sau, încă mai precis, cel de *auto-evaluare*. Un astfel de proces nu poate nicidecum să fie redus la o stare organică sau la un fenomen fiziologic. Evaluarea e o activitate propriu zis subiectivă și s'ar putea chiar susține că tot ceea ce numim „su-

biectiv" și „subiectivitate" se confundă cu acest plan distinct al vieții: planul evaluării, planul „axiologic“.

Vieța apare ca o realitate care numai cu o jumătate a cuprinsului ei se revărsă și se revelează în planul obiectiv, comportând, aci, aplicarea tuturor exigențelor determinismului fizico-mecanic. Cealaltă jumătate transcende acest plan, stând disimulată dincolo de putința experienței simțurilor și nu se revelează decât înlăuntrul fiecărui „centru“ de acțiune vitală: înlăuntrul individualității vii, ca *existență în sine* și *pentru sine*. Există astfel, cum a spus un autor german: „eine Biologie von aussen und eine Biologie von innen“. Numai confruntarea lor și relativul lor acord ne poate da un adevăr complet. Cum însă motorul prim al oricărei atitudini de vieță stă în factorul tendențional, cum acesta nu lipsește niciodată, pe când oricare element organo-fizic poate suferi variațiuni și substituiri dela o specie la alta; apoi fără factorul tendențional, — deci subiectiv și finalist, — materia vie și-ar pierde tocmai ceea ce o distinge de compusul chimic inert, urmează, cred, că este indispensabilă fundarea Biologiei obiective pe cea subiectivă și încheierea întregului edificiu printr'o definiție în care tendenționalului să i se recunoască funcțiunea centrală.

Tendenționalul și evaluarea se presupun reciproc. Tendința condiționează evaluarea: nu are valoare decât ceea ce satisface o tendință. La rândul ei, evaluarea pare a condiționa tendința: nu tindem decât spre ceea ce are o valoare. De fapt suntem poate victimele unui miraj, ale unui defect de optică sau ale imperfecțiunilor gândirii noastre conceptuale, servite de limbajul nostru prea analitic. Poate că, de fapt, ambele noțiuni (tendință și evaluare) ar trebui considerate ca raportându-se la câte o latură specială și fragmentară a aceluiași dat real, tot așa cum linia dreaptă din geometrie poate fi simultan dimensiune și direcțiune; tot așa cum viteza și direcția sunt elemente corelative și constitutive ale mișcării spațiale.

Văzută din interiorul ei, vieța psihică înfățișează un câmp de luptă întru totul asemănător celui al vieții organice. Herbart a avut odinioară o foarte clară viziune a acestui dinamism al conștiinței noastre. El a semnalat existența antagonismului, a concurenței, a neîncetatei încăerări pentru preponderență. El a stăruit asupra învâlmășelii fără armistițiu, în care se închee și se desfac alianțe, se câștigă victorii strălucite după grele înfrângeri precum se poate cădea în lungă robie întunecată, după lumina trecătoare a gloriei. În scenariul său, totuși, întemeetorul psihologiei moderne introduce ca actori numai „reprezentările“, dând astfel vieții sufletești o sorginte și o nuanță pur intelectualistă. Renunțând la această latură inacceptabilă a mecanicei

interioare herbartiene, știm că trebuie să fim în considerație numai aspectul general, perspectiva antagonistică pe care am semnalat-o și în planul vieții organice. Procesele psihice, cuprinzând o împesărire de intelectual, afectiv, sensorial și volițional, în proporții variate, sunt, în ultimă analiză, funcțiuni mai mult ori mai puțin intense și actuale după cum pot fi mai mult ori mai puțin inhibite și reduse la starea de „latentă”. Latențele, aci ca și în planul organic, nu trebuiesc considerate ca niște simple absențe sau ca niște negative. O funcțiune latentă, dacă nu se desfășoară vizibil, nu încetează totuși de a acționa, mut dar asiduu, asupra condițiilor care o inhibează. După cum, cu toate aparențele sale de inerție, orice corp fizic apasă continuu pe suprafața mesei care-l susține, la fel fiecare dintre funcțiunile latente presează, oșult dar efectiv, în sensul favorabil ei, asupra ansamblului vieții din care face parte. Sub raportul acesta, însăși latențele se pare că pot fi considerate ca „mai mult ori mai puțin active”, iar acțiunile lor, grupate în sisteme oculte decid într'o măsură de schimbările ce se petrec la suprafață în zona „actualelor”, în cercul elementelor dominante. În psihologie, rolul funcțiunilor latente a fost confirmat odată cu adoptarea hipotezelor și cercetărilor referitoare la „inconștient”. Dacă teoriile psihanalizei contemporane cuprind un sâmbure de adevăr, acesta nici nu e altceva decât principiul general al existenței și acțiunii efective ale unor factori psihici subliminali.

De fapt, după cum o funcțiune fiziologică nu se deslănțue decât într'un acord de ansamblu cu altele și niciodată în mod cu totul izolat, după cum funcțiunea fiziologică deslănțuită este întotdeauna o componentă a unui sistem care a triumfat, și după cum, în fine, sistemul triumfător constituie atitudinea, direcțiunea, sensul fiziologic dintr'un anumit moment, la fel un element de conștiință e o componentă a unui sistem de posibilități psihice care la un moment dat a câștigat lupta, iar sistemul triumfător e însăși atitudinea sau direcția sufletească momentan adoptată.

§ 3. Convergența interioară

Direcțiunea unitară, pe care o înfățișează conștiința în fiecare moment al ei, se înfăptuește nu numai grație faptului că grupul de funcțiuni triumfătoare reprezintă un același sens, ci și grație antrenării altora în sensul lor. Triumful nu e numai inhibirea proceselor de semn contrar, ci și disciplina celor de nuanță neutrală, precum și determinarea unei concesiuni generale, a unei relative convertiri, a unei deviațiuni sau înclinări mai mult sau mai puțin favorabile din partea celorlalte. Evocarea unei idei este rezultanta generală a distribuiri și

sensului forțelor psihice active și latente, dar tot atât de adevărat este că întreg potențialul psihic se resimte de evocarea unei idei. Unidirecționalitatea vieții psihice, determinată de predominarea unor elemente triumfătoare este considerată de vechea psihologie ca o facultate sau ca o funcțiune de sine stătătoare, numită „atenție”. Cei mai mulți psihologi, fără a excepta pe Wundt, pe James, pe Titchener, tratează despre ea ca despre o activitate distinctă. Izolarea aceasta a atenției, individualizarea și conturarea ei ca fenomen deosebit este o profundă eroare și rezultatul unei iluzii. De fapt unidirecționalitatea este o proprietate a vieții psihice în genere, iar nu o latură specială sau o activitate aparte care uneori ar intra în joc, altele nu. Ceea ce numim atenție se reduce total la unidirecționalitatea care se manifestă în zona intelectuală a activității psihice. Ea apare ca o sforțare de alegere sau de „selecțiune”, pe care am efectuat-o între mai multe conținuturi de gândire disponibile și cu șanse egale. De fapt, „conținuturile” acestea sunt chiar modalități de ale procesului de gândire sau moduri distincte de a funcționa mintal, sunt posibilități de funcționare, sunt detalii ale „funcțiunii” sau, — poate mai corect, — funcțiuni de detaliu. Alegerea nu se efectuează de o putere din afara conținuturilor așa cum se petrece de exemplu, în vechea legendă, alegerea pe care avea s'o facă Paris între cele trei zeițe pentru a oferi uneia măruț. Nu intervine aci atenția ca factor străin într'o turmă de idei, pentru a scoate una dintre ele și a o ridica deasupra celorlalte, ci fiecare dintre ele este ea însăși o tendință de actualizare, tendință dispunând de o anumită intensitate, dar folosindu-se și de conjuncturile favorabile ale raportului de forțe din ambianța sa. Dacă actualizarea uneia este perfect compatibilă cu a alteia, univocitatea lor constituie pentru fiecare un avantaj intru înfrângerea concurenței celorlalte, iar triumful lor dintr'un anumit moment, datorit alianței lor spontane, este ceea ce apare ca fenomen de „asociere”. Dimpotrivă, dacă este o incompatibilitate între două atitudini psihice, dacă amplificarea intensității și deci actualizarea unei tendințe înlătură sau înăbușă o altă modalitate funcțională, victoria uneia e evident că nu poate fi simultană cu a celeilalte. Aceasta nici chiar dacă ele ar obține intensități egale, pentru că atunci forțele lor s'ar neutraliza iar din antagonismul lor n'ar putea profita decât o a treia, care eventual ar reuși să le convertească într'o măsură pe amândouă, pricinuind fiecareia o oarecare deviație în cel de al treilea sens. În scurt, atenția nu este un factor extern conținuturilor conștiinței, ci este ansamblul convergent al forței vie pe care fiecare tendință o aduce în luptă. Fiecare „conținut” de acesta nici nu este altceva decât o forță vie, de intensitate va-

riabilă, desprinsă, ramificată dintr'un trunchiu inițial și unic: vieața. Orice idee ca și orice atitudine psihică în genere, este de fapt un „act de atenție” iar „conținutul” acestui act constituie direcția lui (de aceea i-a fost atât de ușor lui *Fouillée* să prezinte ideea ca pe o forță). De sigur însă că dacă ființa noastră psihică nu se reduce la o „sumă” a acestor elemente, dacă ea e trunchiul inițial ramificat în izbucniri divergente, unitatea sa inițială este ceea ce impune veșnica refacere a convergenței generale.

Este bine cunoscută caracteristica fiecărui anumit „act de atenție” de a realiza o relativă concentrare a întregii noastre ființe. Faptul acesta este relevat observației psihologice mai ales prin modificările mimico-fizionomice atât de minuțios cercetate de specialiști: concentrarea interioară pare în tot cazul să se reverse și asupra funcțiunii musculare, aducând fixitatea, încordarea care, cel puțin uneori, dau o relativă măsură a *gradului* de atenție. Gradul atenției este o expresie care se raportează la amplitudinea de convergență a funcțiilor psihice. Între condițiile care determină unitatea interioară și cele care constituiesc direcțiunea motrice a unei persoane, este întotdeauna o strânsă relațiune: ambele privesc regiuni ale aceleiași vieți individuale și nu numai că se influențează reciproc ci, necesarmente, se desfășoară într'un mod concertat, paralel, fiind și ele, așa cum în ele sunt și detaliile lor, ramificații ale unui același impuls vital originar. Atitudinea de mișcare de o parte și cea de atenție de altă parte, prezentând vizibile afinități și mai ales oferind o isbitoare asemănare prin unitatea sau convergența generală pe care fiecare o aduce sau tinde s'o aducă în desfășurarea respectivă a vieții, era firesc ca aceasta împrejurare să sugereze psihologilor o ipoteză de felul celei a lui Th. Ribot care să explice atențiunea prin motricitate. De sigur, este ceva valabil și rezistent în această teorie. Ribot pleacă de la latura afectivă: nevoi, poftă, înclinări, dorințe, impulsuni, care însă nu reprezintă decât „o porțiune superficială” a fenomenului, porțiunea care intră în conștiință. Dar stările afective „implică *in radice* elemente motore”. Iar dacă le urmărim pe acestea și căutăm să le identificăm, ajungem la intimitatea organismului, la diversele aspecte ale vieții vegetative. Cum însă din toate posibilitățile individuale numai unele exercită o influență directă și preponderentă pentru determinarea unei direcții a atenției, și cum, după cum spune chiar Ribot: „în toate formele de atenție, de la cea mai joasă la cea mai înaltă, este o unitate de compoziție”, tabloul înfățișat de el concordă cel puțin în liniile sale principale cu cel schițat de noi mai sus. Totuși, ceea ce trebuie să accentuăm este, în primul rând, că acea convergență pe care, prin supremația sa

efemeră o tendință triumfătoare o prilejuește în jurul ei, imprimând o anumită ordine proprie în câmpul complicat al dinamismului vieții, aceea convergență este însăși starea de *conștiință*; iar uni-direcționalitatea este ceea ce apare ca act de atenție. Atunci când, introspectiv, avem iluzia că descoperim în noi un „efort” de atenție spre o anumită imagine, avem de aface, de fapt, cu un efort pentru instalarea, în centrul dinamismului nostru, a acelei imagini: e deci o sfortare pentru triumful *imaginii* și nu pentru obținerea *atenției* în sine, în abstracto. Atenția fără un conținut nu înseamnă nimic: conținutul e cel care comportă o intensitate sau o putere oarecare, iar nu entitatea „atenției” distinctă de conținuturi. Efortul de atenție e un *aport voluntar* în sprijinul unuia dintre elementele vitale, prinse în încăerarea fără sfârșit a interiorității noastre. Acest aport poate fi atât de însemnat încât poate răscoli din străfundurile ființei noastre unele posibilități cu totul diminuate, unele tendințe aproape cu totul epuizate sau înăbușite: cu efortul de voință poți să-ți readuci în minte un nume, o imagine, un concept sau un raport de concepte cu totul uitate, cu totul desavantajate de conjuncturile dinamice ale momentului. Voința se comportă în cazurile acestea ca o mare rezervă de energie pe care o arunci în balanța luptei, de partea unui element tendențional, oricât de modest, de întunecat, de pierdut ar fi el. Ea vine, în anumite cazuri, să decidă victoria pe deasupra determinismului strict al forțelor elementare, angajate cu propriile lor puteri.

Intervenția sfortării voluntare în modificările de direcție conștientă, deși în formele ei cele mai viguroase nu constituie o regulă generală și nici măcar nu se petrece prea frecvent, desminte orice încercare de a da vieții noastre interioare o interpretare veritabil atomistică. Dacă o direcțiune de voință, cu efecte decisive în lupta tendințelor de amănunt, există și persistă pe deasupra acestor amănunte, aceasta dovedește ceea ce aminteam mai sus: că Eul nu e o rezultată sau un produs de elemente inferioare, ci că aceste elemente, pe care el le conține, sunt ramificațiuni de detaliu, revărsări în sensuri diverse (și adeseori opuse între ele) ale unui același impuls inițial, care este vieața. Opoziția, antagonismul lor rămâne în mod inevitabil destinat să ducă înapoi, spre unitate, spre o convergență tot mai accentuată. Iar ceea ce numim „voința”, voința care pe deasupra antagonismului detaliilor poate călăuzi spre concentrarea generală în jurul oricăreia dintre tendințele posibile, voința aceasta nu e decât acel trunchiu originar, de care vorbeam mai sus, trunchiul nediferențiat și nespecializat, primordial și unitar: principiul vital, vieața ca zestre incipientă a insului viu.

§ 4. Determinism și arbitrar

Intervenția sforțării voluntare și rolul ei în procesele conștiinței (cum este acel al aducerii aminte intenționate) constituie un argument peremptoriu împotriva caracterului mecanic ce s'ar putea atribui dinamismului vital. Ar putea fi cineva ispitit să presupună existența unei riguroase determinări a intensității pe care o obțin sau o pierd succesiv diversele tendințe concurente. Dar o atare ipoteză, deși comodă ca și aceea a pendulului ideal, nu se poate susține în mod temeinic. Într'adevăr impulsunile elementare ar alcătui un fel de sistem închis, analog sistemului particulelor în teoria cinetică a gazelor sau în cosmosul atomic al lui Democrit; ar trebui ca, pe deoparte, suma lor energetică să rămână constantă și de altă parte ca puterea fiecăreia să fie exclusiv în funcție de raporturile ei cu celelalte. Ar trebui ca oricare din ele să fie susceptibilă de a se investi cu oricâtă intensitate și cum, în aceste împrejurări, dobândirea supremației n'ar depinde de niciun fel de calități inerente, ci exclusiv de conjunctura ansamblului, gradul de probabilitate a ocupării centrului de convergență ar trebui să fie egal pentru toate, așa încât prelungindu-se la infinit durata acestui joc, ar trebui să admitem că fiecăreia i-ar reveni tot de atâtea ori întâietatea cât și oricăreia alta, iar în bilanțul general rolul precumpănitor le-ar fi egal repartizat. Este, cred, de prisos să arătăm că astfel de condiții sunt cu totul tăgăduite chiar de cea mai modestă observație. Intensitatea pe care o prezintă o anumită tendință într'un anumit moment este departe de a se explica integral prin raporturile ei cu celelalte tendințe, coexistente. Fiecare dintre noi are particularitățile sale personale în ceea ce privește frecvența, durata, și intensitatea unor anumite funcțiuni psihice. În fiecare dintre noi sunt funcțiuni care rămân întotdeauna deficiente, neputând niciodată, sau aproape niciodată, să se afirme riguros, pe când altele dimpotrivă dețin aproape în permanență un loc de frunte iar oscilațiile intensității lor nu le depărtează prea mult, nici pentru prea multă vreme, de poziția centrală. Firește, stabilitatea acestor particularități a fiecărei persoane nu este în niciun caz garantată. Oricând se poate oferi o profundă schimbare neașteptată în dispoziția ansamblului, fără ca ea să poată fi atribuită unor cauze discernabile. De pildă, o convertire religioasă, petrecută într'o conștiință în care inclinațiile de acest fel erau anterior aproape absente, nu poate fi explicată suficient printr'o simplă componență de forțe interioare, pentru că elanul religios în asemenea cazuri poate aduce o tensiune cu totul neobișnuită. Fără intervenția niciunui plus de energie de sursă exterioară, potențialul interior

poate crește subit, prin simpla apariție a unei „idei” care mai înainte nu dispunea de asemenea posibilități, ori nici nu exista în forma ei nouă, idee care nici n'ar fi avut de unde să concentreze în albia ei un atare potențial. Entuziasmul lui Arhimede în clipa faimoasei sale „eureka!”, nu poate fi explicat nici prin efectul băii, nici printr'al dejunului din ziua aceea, dar nici nu constituie o simplă distribuție nouă a vechei sale energii interioare disponibile. Și cunoaște fiecare dintre noi situații similare, când apariția unei simple idei ne însutește forțele și ne preface radical scena interioară. Ideea născută în minte se comportă, ea însăși, ca un exploziv, sau, mai corect, ca un generator de energie, fără ca la rândul ei s'o fi absorbit de undeva! Dacă cel puțin unele dintre creșterile acestea de potențial nu se pot explica prin simple procedee deterministe, concepția deterministă este de aci integral compromisă, pentru că determinismul e o formulă exclusivistă: ori e acceptat fără rezerve, ori nu mai are niciun sens. Fără rezerve însă, nu poate fi acceptat, cel puțin în ceea ce privește desfășurarea dinamismului de mai sus, pentru că, deosebit de intervenția sfortării voluntare, în interioritatea noastră sufletească, fiecare dintre tendințele active ale vieții participă la joc cu posibilități infinite și infinit variate. Bine înțeles, considerând persoanele omenești în general, vom putea concede că aceste posibilități apar ca „determinate” de împrejurările „mediului” fizic și social, de structura bio-psihologică a fiecăreia, de totalitatea cursului vieții trăite de fiecare. Inșă, va trebui să acceptăm constatarea că fiecare reacționează în modul ei propriu, unic și irepetabil atât din punct de vedere fizic și biologic, cât și din punct de vedere psihologic. Iar dacă va trebui, în felul acesta, să recunoaștem că, de exemplu, în fața aceleiași excitații a organelor sensoriale, percepțiunea efectuată de fiecare persoană va fi diferită de a celorlalte și că imaginile memoriale intrate cu acest prilej în patrimoniul interior diferă radical de la persoană la persoană, vom fi siliți să admitem că și funcțiunile, prestațiunile acestor detalii de viață vor fi pentru fiecare cu totul altele. La rândul lor, impresiunile următoare, la a căror apercere contribuie întreg „trăitul” anterior, se vor asimila în condițiuni cu totul speciale, aparte, dictate iarăși de „modul propriu personal”. Când vorbești însă de o mecanică și de un determinism riguros în interiorul unui sistem, presupui existența unor posibilități generale fixe, prealabil date și deci previzibile. Presupui că în totdeauna când ansamblul de circumstanțe sufletești A, suferă o excitație E, reacțiunea sau consecința va trebui să fie R. Previzibilitatea implică constanța și repetarea unor anumite raporturi. Ce poate fi însă previzibil în combinația atât de complexă și instabilă a „modului propriu” care caracterizează reactivitatea unei

persoane psihice ? Ansamblul de circumstanțe A nu se produce decât o singură dată, și când se produce e pentru prima și ultima dată în toată lumea și 'n toată eternitatea. Excitarea E, chiar dacă ar fi perfect identică cu cea pe care o primește și altul, cade într'un mediu interior absolut inedit: așa încât modul propriu de reacțiune nu poate corespunde unei reacțiuni exprimabile printr'o „lege generală”, ci e el însuși un exemplar unic. Legea naturală căreia acest caz urmează să i se supună nu are decât o singură aplicare, iar „proprietatea” de a reacționa într'un anumit mod, persoana n'o avea mai înainte și n'o mai are nici după aceea, ci o obține numai în clipa dată și numai pentru o singură întrebuintare. Aceasta înseamnă că și-o confecționează după ansamblul firii sale, fără ca nimic din afară de ea s'o poată dicta. Iar dacă astfel stau lucrurile, ne putem întreba: ce deosebire mai este între o atare „determinare” și cel mai desăvârșit arbitrar ? Arbitrar și determinațiune, în adâncimea exemplarității „Eului” și a fiecărei atitudini de a „Eului”, e unul și același lucru: Eul se determină pe sine; Eul își determină singur sensurile și constelațiile succesivelor sale atitudini de convergență; Eul își determină singur direcția *atențiunii* sale și jocul caleidoscopic al diverselor sale perspective.

§ 5. Valoarea

Dacă atenția este triumful momentan și selectiv al unui sistem de tendințe psihice, legate între ele prin anumite afinități mai mult ori mai puțin durabile, conținutul mintal al fiecărei clipe de atenție constituie centrul de convergență și de unitate a „Eului”.

În termeni uzuali, considerăm acest conținut ca *obiect* al maximumului interes, al maximei *preferințe* a momentului.

Este aci indispensabilă distincția între *preferința momentului* și *preferința generală*.

Convergența și unitatea tendințelor Eului în jurul unui *obiect* gândit sau perceput, nu durează mult. Arătăm mai sus că răsturnările vin repede și se succedă indefinit, într'un ritm precipitat. Totuși o relativă continuitate de sistem sau o rapidă revenire la o aceeași dominantă pot fi realizate, atunci când anumite tendințe ale vieții psihice posedă o indestulătoare putere de persistență. Luând ca exemplu atenția orientată exclusiv spre datele sensoriale, știm că un același conținut perceput nu poate sta fix timp de mai multe secunde în plina lumină a conștiinței, ci că, dacă examinezi îndelungat un același obiect, această examinare consistă într'o oscilare sau trecere, cu sau fără ordine, dela o parte a obiectului la o alta, dela unele particularități la altele. De-ți propui să observi timp de zece secunde o simplă figură

geometrică, un pătrat sau un triunghi, vei parcurge în acest interval laturile lui, vei examina unghiurile, vei explora diversele puncte de intersecție ale laturilor, ale suprafeței interioare sau ale regiunilor exterioare învecinate, dar efectiv atenția nu se va putea nicidecum opri pe loc. Unele din aceste obiective de detaliu pot să te preocupe mai mult și mai des, altele mai rar: așa cum la jocul ruletei unele numere ies într'o zi sau într'o ședință mai frecvent decât altele. Dacă atari frecvențe superioare se pot constata ca menținându-se de-a-lungul mai multor zile sau ședințe, vei deduce că masa nu e perfect orizontală, ci are un grad de înclinare care favorizează oprirea indicatorului în dreptul unui anumit sector de cerc. Orice abatere dela egala probabilitate a termenilor unei serii este numită, cu o expresie de sorginte subiectivă: *preferință* pentru unele și *aversiune* pentru altele. Invers, o preferință este întotdeauna semnul existenței unei inegalități a gradelor de probabilitate. Iar gradul de preferință pe care-l acordăm unui conținut de conștiință este numit în mod curent: valoare. Cu alte cuvinte, *valoarea este gradul de probabilitate pe care-l are un conținut de conștiință* (adică un element tendențional al vieții psihice, împreună cu toată constelația de tendințe antrenate și deviate în același sens cu el) *de a realiza, prin convergență, unitatea interioară, sufletească.*

În gradul de probabilitate pe care-l reprezintă o valoare avem de făcut distincția între: 1. frecvența revenirii în atenție, 2. intensitatea cu care realizează convergența sau unitatea Eului și 3. durata rolului centralizator sau unificator. Acestea constituie un fel de coordonate ale gradului de valoare. Există elemente psihice tendenționale care revin frecvent, dar nici nu durează și nici nu aduc o intensă concentrare sau convergență interioară. Există altele care înfăptuiesc această concentrare cu mai mare vigoare dar, fie frecvența lor, fie durata convergenței pe care o realizează, e mai redusă. De asemenea, unele pot împlini într'o mai mare măsură decât altele două dintre condițiile de mai sus sau chiar pe toate trei. Aceasta lasă să se vadă că, în ceea ce privește valorile, egalitatea numerică este exprimată nu înseamnă nici identitate, dar nici veritabila echivalență, deoarece produsul celor trei coordonate poate da o cifră anumită fără ca fiecare dintre ele să poată fi identificabilă într'însa. O aceeași cifră poate corespunde unor valori a căror structură și natură să fie radical diferită. Un conținut mintal, lipsit de puterea de a realiza o intensă și mai durabilă concentrare a Eului poate reveni totuși, mereu, cu o obsedantă frecvență, în centrul conștiinței, pentru a nu domina decât superficial și nu pentru a-i orienta pregnant atitudinea activă, ci pentru a se risipi imediat. Alt conținut, cu rară și dificilă instalare la cărmă, realizează un dis-

pozitiv de orientări greu de dislocat ce-și păstrează eficacitatea multă vreme după ce conținutul acesta va fi părăsit primul plan al conștiinței, guvernând, oarecum postum, sau printr'un fel de „histeresis”. Să presupunem acum că aritmeticește (dacă am poseda un sistem de măsurare și de notație pentru diferitele mărimi ale celor trei coordonate), frecvența primului conținut se compensează cu intensitatea sau durata celui de al doilea, așa încât produsul coordonatelor unuia e egal cu produsul coordonatelor celui de al doilea. E evident că, rolul sufletesc al fiecăruia dintre cele două conținuturi fiind profund diferit, aprecierea matematică rămâne pur schematică și superficială; între valori ce par egale, rămân distanțe ireductibile, fiecare avându-și sensul și calitatea sa: sensul și calitatea fiind noțiuni total incompatibile cu aprecierea cantitativă.

§ 6. Valoare, atenție și acțiune

Cele de mai sus ne permit să precizăm unele relațiuni ce există între valoare, atenție, acțiune și obiect.

Actul de atenție este, după unii autori, o pregătire pentru acțiune sau chiar un „început de acțiune”. Cel puțin tot atât de justificați suntem însă să afirmăm că acțiunea e o consecință, o dezvoltare sau o „abundență” a unui act de atenție. Mișcarea voluntară e o prelungire a atenției, e un proces de atenție care cucerește adeziunea unor tendințe musculare, *antrenându-le în sensul ei propriu*. *Mișcarea voluntară e un efort de atenție care ia mari proporții și care nu se mărginește să favorizeze unui proces mintal obținerea unei momentane hegemonii în viața conștiinței ci, depășind câmpul de rivalitate dintre psihome își propagă efectele în rezervoriul potențialului organic, fiziologic, muscular*. O mișcare voluntară e, deci, opera unei *idei* care, împinsă de către efortul atenției voluntare, își câștigă rolul diriguiitor în ansamblul proceselor vitale, realizând o relativă convergență a întregii persoane psihice și fiziologice.

În activitatea voluntară trebuie deci să vedem o manifestare a „imperialismului” sau „expansionismului” ideilor, cum și, totodată, un apogeu al aceluia, așa numit, „efort de atenție”, care în viața interioară dispune arbitrar fie de schimbarea direcției simțurilor (privire, ascultare etc.), fie de schimbarea cursului gândirii, fie de intenționata desgropare sau reamintire, de pildă, a unui cuvânt cu totul inactual sau de mult uitat.

Acțiunea, — dacă e proces voluntar, intenționat, adică dominat de un proces mintal sau chiar izvorit dintr'insul, — aduce o foarte pronunțată concentrare sau unitate în ființa activă. Actele reflexe, in-

stinctive, automate nu pretind o asemenea integrală participare a persoanei, ci se situează într'o simplă regiune limitată, înfăptuindu-se abia prin coordonarea laterală, particulară a câtorva centre sau regiuni organice. De aceea ele nu sunt considerate ca aparținând „Eului”, ci ca străine lui, și aceasta tocmai pentru că ele nu sunt supuse procesului mental dominant, care determinând relativa convergență a vieții psihice, dă unitatea „Eului” sau înfăptuește „Eul” ca unitate.

Cum însă unitatea Eului presupune o direcțiune și o dirijare energetică a „atenției”, cum atenția presupune o *preferință*, și cum gradul de preferință este un grad de valoare, este, — cred, — drept să se afirme că „unitatea Eului depinde de valorile care domină vieța conștiinței” și că: „unitatea ființei noastre active și sufletești este, simultan, traducerea, simptomul și fructul valorilor care triumfă în noi, care ne însuflețesc și ne croiesc potecile mersului nostru prin lume.

§ 7. Valoare și obiect

Nu e mai puțin important de observat, de altă parte, că actul de atenție este ceea ce conturează nu numai unitatea interioară a subiectului, ci și unitatea exterioară a obiectului. Fără actul de atenție, proces unitar, unificator și sintetizator, n'ar putea exista un obiect perceput, completat sau gândit. Obiectul e un conținut al conștiinței dar el ar fi o „diversitate haotică”, — după cunoscuta formulă a lui Kant, — dacă „unitatea sintetică a apercepțiunii” nu l-ar cuprinde într'un singur act și nu l-ar îmbrățișa într'o singură perspectivă. Dar „unitatea actului de atenție”, — unul și același lucru cu „unitatea sintetică a apercepțiunii”, — se datorește, după cum arătam, șanselor de triumf ale unui anumit proces mental, adică preferinței de care el se bucură pe scena de rivalități a dinamismului interior. Cu alte cuvinte: obiectul contemplat de conștiința noastră se înfățișează cu atât mai unitar, cu cât constituie pentru „Eu” o mai înaltă valoare și deci cu cât introduce în „Eu” o mai intensă, mai durabilă sau măcar mai frecventă convergență sau unitate cu sine însuși. Iar această condiție este în același timp și condiția cea mai favorabilă pentru conducerea și desfășurarea activității practice.

Intr'adevăr, unitatea bine conturată a obiectului înseamnă justa lui cunoaștere din partea noastră: poligonul care închide precis o suprafață e alcătuit din traectoriile mișcărilor noastre posibile adresate lui, din schema influențelor ce s'au exercitat asupra lui (de pildă desemnându-l) sau a celor pe care eventual le-am putea exercita (de pildă parcurgând conturul sau interiorul său în toate sensurile posibile). Când obiectul are un conținut mai bogat decât simpla figură geome-

trică, influențele noastre posibile nu consistă în simple mișcări pe traectorii lineare și pe un singur plan, ci cuprind felurite alte acțiuni și atitudini mai mult ori mai puțin complexe, inclusiv diversele reacțiuni subiective resimțite în raport cu el. Un obiect puțin cunoscut este o sinteză incompletă, de constituție laxă și confuză: unele elemente nu-și afirmă categoric prezența, iar aceasta înseamnă că unele posibilități de acțiune sau de reacțiune a noastră, în raport cu acel obiect, sunt îndoelnice. Un obiect puțin cunoscut e un obiect insuficient gândit, insuficient cuprins în privirea unificatoare, sintetizatoare, a atenției. Dar tocmai de aceea, din punct de vedere practic, el reprezintă o insuficiență a putinței noastre de acțiune, în special musculară dar poate și afectivă. De altă parte însă, dacă o atare insuficiență determină o inferioară prețuire practică, dimpotrivă, o înaltă treaptă de importanță practică și un înalt grad de preferință mintală ce se acordă unui obiect, presupune recunoașterea (sau atribuirea) unei anumite particularități precise, deci afirmarea unui conținut, fie bogat, fie sărac, dar ferm și unitar.

Observația aceasta nu exclude de fel ca uneori să acordăm un special *interes* unei *idei vagi*, unui obiect cu conținut nesigur. Dimpotrivă, faptul se întâmplă foarte adeseori și prezintă o importanță cu totul remarcabilă pentru viața spirituală. În ori ce caz, interesul ce purtăm lucrului insuficient gândit n'ar exista de fel dacă în conținutul acelui lucru n'ar fi totuși prezent măcar un element de o anumită constanță și precizie. Interesul ce se pronunță atunci poate da naștere procesului de căutare și de elaborare, adică procesului exprimat printr'o „întrebare” sau constituind urmărirea unei „probleme”. Soluția sau satisfacerea ei constă în înfăptuirea unei mai depline conturări a unui concept, adică a unei mai depline „unități”. În aceste cazuri avem de aface cu un *interes* de ordin cognitiv, cu un impuls cercetător și constructiv, generator al unei valori logice. În alte cazuri, interesul ce purtăm „obiectului vag” poate fi de ordinul „contemplării estetice”, iar contemplarea se îndreaptă în totdeauna și ea spre *descoperirea* sau măcar spre *conjecturarea* unei „unități”, și anume spre o unitate formală considerată ca perseverând pe deasupra tuturor fortuitelor schimbări de conținut. Și într'un caz și în celălalt, predominarea în conștiință a unui obiect cu conținut vag este improprie adoptării unei atitudini de acțiune externă, este prea puțin susceptibilă de a se prelungi într'o mișcare musculară. În schimb, ea îmboldește spre o activitate interioară, pur mintală, al cărei capăt este construirea unor „unități” nouă, deoarece setea logică și setea estetică sunt varietăți de ale nevoei de organizare unitară, armonică, a Eului.

Acolo unde se proclamă o *valoare* putem fi siguri, în tot cazul, că se deschide o perspectivă de acțiune: de acțiune transitivă asupra lumii înconjurătoare, sau de acțiune interioară, imanentă, care este întotdeauna o contribuție la auto-construcția Eului.

Spuneam mai sus că actul de atenție, producând convergența unitară în interiorul Eului, conturează totodată unitatea obiectului. Aceasta nu îndreptățește totuși să se afirme că întotdeauna conținutul obiectului este integral creat de spiritul nostru și că „lumea” n'ar fi decât un total de creațiuni subiective. Ceea ce imprimă lucrurilor caracterul obiectivității este intervenția modului motrice, susceptibilitatea unei atitudini de mișcare musculară, tranzitivă. Prin motricitate și mai ales prin acțiunea voluntară avem sentimentul evadării din pura subiectivitate. Mișcarea, acțiunea voluntară, o considerăm întotdeauna ca o punte spre obiectiv, ca simptomul obiectivului și singura dătătoare a unui sens al obiectivului, pentru noi. Mișcarea voluntară ne apare ca fiind cea mai sigură cale de contact efectiv între „Eu” și transcendență. De altfel, de acord cu un postulat aprioric și irefragabil al minții noastre, obiectul clădit, conturat în conștiință prin efectul convergenței ei unificatoare, ni se oferă ca ecou al unei unități de structură independentă de spiritul care cunoaște. Succesul acțiunii voluntare călăuzite de conceptul obiectiv apare minții omenеști ca un fel de confirmare a acestei corespondențe prejudicial admise. E adevărat că niciodată proiectarea aceasta în gândire a „lucrurilor” ca ecouri ale existenței transcendente nu va putea fi dovedită, dar nici răsturnată nu va fi, ci rămâne întotdeauna un postulat al gândirii și cunoașterii în genere. De altfel, dacă „lucruri” precis conturate ca unități *există*, sau ne apar ca *existând* și în afara conștiinței noastre, contemplarea lor ca atare nu poate decât să aducă conștiinței, ca printr'un fel de lumină reflectată, un surplus de convergență, o creștere a unității noastre interioare.

EUGENIU SPERANTIA

(Sfârșitul în numărul viitor)

VICTOR BABEȘ, ENERGIE ROMÂNEASCĂ

Cei dintâi medici învățați de neam românesc, răzleți și izolați în activitatea lor, apar în Moldova, Muntenia și Transilvania în cursul veacului al 18-lea. Prin ei neamul românesc *ia contact cu știința medicală apuseană și începe să se obișnuiască cu gândul că și noi suntem în stare să jucăm un rol în medicină. Când după 1800 numărul lor începe să devină mai mare, activitatea lor este mai susținută și mai ales când unii din ei încep să-și dea seamă că e timpul să se scrie medicină și în limba românească, se deschide o epocă nouă în istoria medicinei noastre, epoca asimilării medicinei științifice universale. În a doua jumătate a veacului al 19-lea apare în mijlocul unui corp medical românesc destul de bine încheșat personalitatea covârșitoare a lui Carol Davila, omul care a organizat viața medicală în Țara veche, devenită acum centrul mișcării medicale naționale.*

Pentru ca medicina românească, ajunsă după efervescența organizatorie din vremea lui Davila la un oarecare calm, să poată deveni creatoare, producătoare de valori științifice nouă, ea trebuia să facă acum o nouă cotitură, trebuia să fie stăpânită de o nouă mentalitate. Facultățile trebuiau înzestrate cu acel minimum de laboratoare, instrumente și confort, fără de care nu se pot face cercetări. Medicii români trebuiau îndrumați să nu fie numai receptivi, ci și productivi, publicul intelectual urma să fie sensibilizat pentru a înțelege că știința adevărată nu însemnează numai acumulare de cunoștințe, ci mai ales dobândirea de cunoașteri nouă. Se găseau la Facultățile din București și Iași vreo câteva capete mai luminate, profesori tineri care studiaseră în Franța și în Austria — cităm la repezeală pe un Niculae Kalinderu, Assaky, Iacob Felix — care înțelegeau aceste lucruri și aduceau în publicațiile lor elementul nou al creațiunii științifice. Dar pentru a înjgheba o stare de spirit, pentru a pune în mișcare un curent nou, era nevoie de o personalitate mult mai puternică. Acest om a fost Victor Babeș.

Prin el medicina românească a intrat în faza ei creatoare și a putut să-și dobândească un loc onorabil în mișcarea medicală și în știința universală.

Anul 1854: Trecuseră șase ani dela revoluția din 1848, în care Românii ardeleni, după veacuri de obidă, s'au afirmat nu numai prin vitejie, ci și prin disciplina și unitatea acțiunii lor, ca un factor politic de care monarhia habsburgică trebuia de acum încolo să ție seama. Toate firele se concentrău în Viena. De acolo se părea — vai ce eroare, pe care un viitor prea apropiat avea să o dea pe față! — că va veni acel „mai bine” pe care Ardelenii îl așteptau ca o răsplată a jertfelor aduse pentru mărirea casei de Habsburg.

În capitala Austriei trăiau atunci o mână de Români, Ardeleni, Bănățeni și Bucovineni. Erau funcționari superiori pe la dregătoriile înalte ale împărăției, chemați ca specialiști pentru chestiunile care priveau neamul românesc din monarhie, Români buni, luptători înflăcărați și îndrăzneți pentru drepturile obștei. Între ei se găsea și Vichentie Babeș, „secretar de senat la înalta curte de justiție și casafie a imperiului”, jurist distins, cărturar tânăr, — în 1854 avea 33 ani, — care în 1848 jucase un rol alături de marele mitropolit Andrei Șaguna. Familia lui se găsea în Banat încă din secolul al 16-lea și dăduse neamului o seamă de preoți cu carte și de gospodari destoinici.

În acel an 1854, în Viena, soția lui Vichentie Babeș, i-a dăruit un al doilea fiu care a primit numele de Victor, — „învingătorul”. I-a fost sortit acestui prunc să fie un învingător, un cuceritor pe câmpul de luptă cu dușmanii veșnici ai omenirii, cu ființele nevăzute care dau boale și suferințe.

În atmosfera de luptă pentru existența unui neam s'a născut și a crescut fiul lui Vichentie. De câte ori băiatul firav și prea serios nu va fi visat să devie și el un luptător pentru drepturile poporului său, luptător în arena politică și, la nevoie, cu arma în mână. De câte ori nu va fi avut el viziunea că va ajunge un conducător victorios care își va scoate neamul din bezna suferințelor, care îl va îndruma pe căi nouă, mai luminoase.

I-a fost intradevăr dat să fie conducător, dar pe alt tărâm, să fie o lumină a neamului său, dar nu în politică. Totuși... Victor Babeș, care nu s'a amestecat niciodată în luptele politice ale Românilor de dincoace și de dincolo de munți, prin gloria pe care a știut să o câștige numelui de Român, prin încrederea în sine pe care a dat-o în timpuri grele neamului său, prin pilda de muncă ordonată pe care a oferit-o contemporanilor săi, a fost, fără să vrea, un factor hotărîtor în renașterea — nu numai culturală, — a poporului românesc.

Victor Babeș a urmat o bună parte a liceului în Viena. A fost un noroc pentru el. Școlile din capitala Austriei erau excelente. În ele elevii erau supuși la o severă disciplină intelectuală; învățau să muncească ordonat, sistematic, să gândească și să exprime precis ceea ce cugetau. În ele se făcea o selecțiune aspră. Numai cei mai dotați și totodată muncitori ajungeau în clasele superioare. Erau școli care dădeau o cultură generală solidă și o armonie a personalității. După mutarea lui Vichentie Babeș la Budapesta a trecut și fiul său în capitala Ungariei. El a urmat acolo ultimele clase de liceu și primul an de medicină. Tânărul medicinist însă, dornic de știință multă și înaltă, se simțea atras de vestita școală medicală a Vienei. În al doilea an al studiilor sale îl găsim acolo. Viena medicală era atunci în culmea înfloririi ei. Clinicele ei erau vestite în toată lumea, dela maestrii ei porniseră curente de reînnoire a medicinei. Era un mediu deosebit de prielnic pentru un tânăr cu inteligență și dor de știință. Acolo se găsea Rokitansky, unul din întemeietorii anatomiei patologice moderne. El a influențat adânc pe cel care avea să devie mai târziu cel mai mare anatomo-patolog român. În 1878 Victor Babeș este promovată, după examene strălucite, doctor în medicină. Maestrării săi îl apreciau, își dădeau seama că acest Român timid, domol la vorbă, e mai mult decât un student muncitor. Profesorul Langer, — anatom vestit, — îi făcu cinstea de a-l numi demonstrator la institutul său. Acolo a învățat Babeș să cunoască fiecare scâhiță din trupul omenesc, acea alcătuire neînchipuit de complicată în care se petrece neîntrerupt marea dramă a luptei între viață și boală.

Langer și Rokitansky, recunoscând de timpuriu calitățile elevului lor, îl sprijinesc în ascensiunea rapidă ce va urma. După ce în 1881 trecuse examenul de docență, îl găsim între 1883 și 1886 în Heidelberg și Strassburg, în Berlin și Paris, cercetând alături de Victor Cornil, Rudolf Virchow și Robert Koch. În Paris are chiar marele noroc de a se iniția în studiul problemelor turbării sub supravegherea bătrânului Louis Pasteur.

În timpul petrecut la Pasteur și Koch, viața lui Babeș a luat o întorsătură hotărâtoare. *La ei și-a dat seama că disciplina nouă a bacteriologiei e menită să revoluționeze medicina, acolo a devenit și el microbiolog.*

Era abia de 30 de ani și își creiase un nume strălucit în lumea științelor. Cercetările sale temeinice din domeniul anatomiei patologice, dar mai ales primele sale descoperiri din lumea nevăzută a bacteriilor au atras atențiunea învățaților asupra sa. Un mare și vestit profesor german, Ziemssen, care tocmai publica un tratat de patologie și terapie,

il invitasă să colaboreze la această operă monumentală. Societatea de biologie și Academia de știință din Paris îi difuzase cercetările fundamentale asupra înrudirii între bacilul tuberculozei și al leprei. Cornil, maestrul său din Paris, publicase în 1886, împreună cu Babeș, cel dintâiu tratat mare asupra bacteriilor, „Les bacteries”, operă incununată mai târziu cu marele premiu Monthyon. Cornil nu se sfia să afirme că el a învățat dela tânărul Babeș metodele bacteriologiei moderne.

Victor Babeș era de acum un învățat apreciat de toată lumea, un descoperitor vestit.

Faima lui, care ajunsese să fie europeană, pătrunsese demult în Țara veche. Dacă urmărim gazetele bucureștene de pe la 1885—86, ne întâlnim la fiecare pas cu știri despre activitatea și succesele în străinătate ale savantului ardelean. Intelectualii din capitala țării libere porniră o acțiune pentru chemarea lui Victor Babeș la București. Răsunetul a fost puternic, nu numai în opinia publică, ci și în sânul guvernului.

Printr'o lege specială Victor Babeș a fost numit profesor de patologie și bacteriologie la Facultatea de Medicină din București. Un mare învățat român a fost adus astfel acolo „unde răsărea soarele pentru toți Români” și i s'a dat posibilitatea să *ia conducerea mișcării medicale românești, ducând-o la o strălucire pe care cu câțiva ani înainte nimeni încă nu credea că va fi posibilă.*

Victor Babeș a venit în Țară din dragoste pentru neam și cu hotărârea de a fi folositor. Renunțase la mirajul unei cariere strălucite în străinătate. N'a avut ce să regrete. Țara mică, dar înfloritoare a regelui Carol I, mândră de marele ei învățat, i-a pus la dispoziție tot ce era necesar pentru ca activitatea lui științifică și didactică să se poată desvolta în cele mai bune condiții. În curând s'a clădit institutul care azi poartă numele lui Victor Babeș, un lăcaș al științei, cum puține se găseau atunci chiar și în țările cele mai bogate și cele mai înaintate. În acest institut a lucrat Victor Babeș aproape 30 de ani. De aici au pornit descoperirile lui mari, de aici s'a înstăpânit un duh nou în medicina românească; în laboratoarele lui s'a săvârșit o muncă înverșunată pentru îmbunătățirea vieții și ferirea de boale a poporului românesc, aici s'au format glevii lui Victor Babeș. Țara n'a trebuit să regrete generozitatea ei. *Prin faima mare, care s'a răsfrânt asupra ei mulțumită descoperirilor lui Victor Babeș, prin munca lui cinstită și neostoită, prin pilda vieții sale curate el a știut să o răsplătească.*

Babeș nu a fost numai un mare microbiolog. În aceeași măsură, în care a făcut să progreseze bacteriologia, el a știut să aducă fapte nouă în domeniul unei alte ramuri a științei medicale, în anatomia

patologică. Având de a face o viață întreagă cu ființele infinite mici cari produc boalele cele mai grozave, el a înțeles în curând că medicina viitorului nu trebuie să combată numai molima după izbucnirea ei, ci trebuie să găsească căile și mijloacele pentru prevenirea răului. În felul acesta Victor Babeș a ajuns de timpuriu să fie bunluptător pentru medicina preventivă, să arate rosturile ei și căile pe care se poate ajunge la ea, să se ocupe cu problemele de organizare sanitară și de igienă publică. Departe de a rămâne numai om de laborator, de a se închide în limitele strânse ale unei singure specialități, Victor Babeș a stăpânit toate domeniile medicinei și igienei, a fost un medic multivalent, un crainic al gândirii sintetice în medicină.

Dacă am vrea să rezumăm numai cantitativ descoperirile lui Babeș ca microbiolog, ajunge să amintim că el a găsit și a descris pentru întâia dată 42 de microorganisme patogene. E fără îndoială o cifră mare pe care nu mulți microbiologi o pot înscrie la activul lor. Dar importanța lui Victor Babeș în istoria microbiologiei nu trebuie căutată numai sub acest aspect cantitativ. Babeș era un om ordonat, cu o minte clară, capabil să aducă ordine în cele mai învălmășite chestiuni. Când el a început să se ocupe cu viața și faptele microbilor, știința bacteriologiei era în plină efervescentă. O descoperire nouă venea după alta, bune, rele, unele epocale, altele secundare și efemere. Fiecare cercetător lucra după alte metode; nu exista încă un sistem, o doctrină a microbiologiei. Multe descoperiri se băteau cap în cap. Contraziceri evidente împiedecau lămurirea celor mai importante chestiuni. Totul era încă un haos. Atunci a apărut tânărul savant român, care cu claritatea latină moștenită și cu meticulozitatea învățată dela Germani — amândouă aceste calități se îmbinau atât de fericit în persoana sa! — a încercat să aducă ordine în acest vălmășag. Opera sa din tinerețe „*Les bacteries et leur rôle dans l'anatomie et l'histologie pathologiques des maladies infectieuses*”, creațiune monumentală înfăptuită în 1885—86 împreună cu profesorul Cornil, este cea dintâi sistematizare a științei noi, a bacteriologiei. Decenii de-a-rândul după apariție ea a rămas opera fundamentală pentru toți bacteriologii. Spiritul de sinteză al lui Victor Babeș făcuse ordine într'un domeniu în care nu s'ar mai fi putut progresa decât cu greu dacă ar fi lipsit și mai departe acest îndreptar. Tot prin cartea aceasta și mai târziu prin toate lucrările sale științifice (peste 700 la număr), Victor Babeș a mai arătat lumii medicale că bacteriologia nu trebuie să rămâie o știință izolată, ci trebuie să se desvolte în strânsă colaborare cu patologia și anatomia patologică. Punctul acesta de vedere al lui Babeș a învins. El însuși fiind bacteriolog și anatomo-patolog, a dat pilda cea mai bună

pentru ceea ce susținea. Babeș a fost în multe privințe un înaintaș, care a întrezărit lucruri realizate de alții mult mai târziu și a descoperit fapte pe care contemporanii săi nu erau încă în stare să le înțeleagă și să le admită, ale căror întâietate numai posteritatea a putut să i le recunoască. El a fost profet și într'o chestiune mare, pe care abia veacul al 20-lea o vede realizându-se treptat. Într'o conferință pe care a ținut-o în 1894 la al XI-lea congres internațional de medicină din Roma, intitulată „Die Stellung des Staates zur modernen bakteriologischen Forschung”, el a preconizat un program de medicină preventivă atât de perfect, încât recitind-o astăzi ai impresia că n'ar fi nimic de adăugat la cele spuse acum 48 de ani. Expunerea lui Babeș a stârnit atunci mare zarvă. Ea a fost discutată de mulți, înțeleasă de puțini. Ideile lui au trebuit să se plămădească încă aproape o jumătate de veac pentru ca să înceapă să se realizeze încetul cu încetul. Aceleași idei au stat la baza organizării institutului său din București, ale cărui scopuri și tendințe însuși Victor Babeș le-a caracterizat în felul următor :

„De câteva luni se ridică pe malul Dâmboviței un mare palat înconjurat de un parc întins și de o cantitate de clădiri mai mici, având o destinație particulară și înzestrat cu dispozițiuni, cu aparate, cu instrumente, care înainte cu două, trei decenii, nu erau de fel cunoscute”.

„Toate aceste întinse clădiri dovedesc că de puțini ani, un nou element a intrat în domeniul medicinei, care curând a devenit predominant, fertilizând toate ramurile medicinei”.

„Cum institutul nou de bacteriologie a fost creat ca cea dintâi instituțiune de înaltă cultură, ca cel dintâi palat de sine stătător și clădit pentru un scop special, pentru studiul medicinei moderne în țara întreagă, câtă lume, câți medici nu vor trece pe dinaintea acestui institut, dând din cap și zicând că în timpurile lor sau când au învățat ei medicina, nici vorbă nu era de o astfel de știință sau de un astfel de institut și câțiva se vor fi gândind: ce cheltuială, ce risipă pentru o creațiune, care abia mai există în altă parte, chiar în Europa”.

„Dar grație spiritului român, deschis pentru orice progres și grație activității acestui institut mulți vor fi cetit și toți medicii tineri vor fi căpătat convingerea intimă că acest institut însemnează că *statul român modern își crează o bază vitală științifică*... de unde să pornească o medicină modernă în adevăr eficace, *medicina preventivă*”. (Din raportul lui Victor Babeș către Academia Română, 4 Aprilie 1900).

Mai există un domeniu, în care Babeș a fost mare, a croit drumuri nouă : seroterapia.

În 1889 Victor Babeș a arătat că amestecând în laborator virusul fix al turbării cu ser de sânge luat dela animale imunizate, substanța care produce turbarea se nimicește, se neutralizează. A injectat un astfel de amestec animalelor de experiență — și ele au rămas sănătoase. Atunci — în 1890 — a început să dea și oamenilor mușcați serul împotriva turbării. S'a convins, ce-i drept, că în organismul viu lucrurile sunt mai complicate decât în eprubetă și că izbucnirea boalei nu poate fi evitată întotdeauna. Totuși a obținut în majoritatea cazurilor o amânare a manifestării simptomelor turbării, utilă la mușcături grave, la care se câștigă astfel timpul necesar pentru terminarea vaccinării preventive.

„Richet și Héricourt (1887) au presupus că serul unui câine imunizat în contra unor stafilococi, ar avea o putere imunizantă mai mare decât serul cânilor neimunizați. *Inșă cu mult mai importante sunt lucrările lui Babeș din 1889*, căci aci nu e vorba de presupunere sau de o constatare întâmplătoare, ci *lucrarea e bazată pe o idee bine concepută*. Această idee a format baza și puterea impulsivă pentru toate descoperirile ulterioare și ideea era că substanțele imunizante trebuie să circule în sângele animalelor imunizate și mai departe că aceste substanțe se pot transmite la alte animale prin sânge”.

„Experiențele lui Babeș au fost făcute în vederea imunizării împotriva turbării. Că ideea sa era cea adevărată, cea exactă, aceasta a putut-o proba Babeș prin lucrarea lui din 1889, precum și cea din 1891”.

„Din aceasta reiese că ideea concepută pentru prima dată de Babeș și executată sistematic, a transmisiunii imunității prin serul animalelor imunizate, adică seroterapia, este o lege generală”.

Aceste cuvinte, prin care i se recunoaște lui Victor Babeș prioritatea *ideii* seroterapiei, au fost scrise în 1907 de învățatul german Marx.

Prin procedeul acesta Victor Babeș a încercat să facă mai întâi *seroterapie*, deschizând calea pentru această metodă nouă care va aduce atât de mult bine. *Babeș a fost un precursor al seroterapiei moderne!*

În legătură cu vaccinarea și cu seroterapia Babeș a mai avut o idee nouă: *serovaccinarea*. Pentru toți savanții care voiau să producă seruri dela animale și în consecință trebuiau să le injecteze mai întâi bacterii sau toxine, era o problemă grea să afle calea cum să se atenueze acești agenți patogeni, așa încât să nu poată produce moartea animalului. Babeș a descoperit un mijloc care în foarte multe cazuri dă rezultate sigure. Injecta în același timp agentul patogen, vaccina deci animalul cu ser curativ, imuniza așa dar și pasiv. Toată arta era să se dozeze vaccinul și serul astfel încât vaccinul să producă pe urmă și o imunizare activă. Metoda lui Babeș a fost aplicată la început numai

la animale și cu ajutorul ei s'au putut obține seruri fără a primejdui animalul de experiență. Babeș se gândea și la posibilitatea serovaccinării oamenilor; a făcut-o, cu rezultate limitate, la turbare. După el alții au încercat-o și la alte boale. Dar pe vremea aceea știința despre imunizare și tehnica ei nu erau destul de înaintate. Au trebuit să treacă câteva decenii până ce ideea lui Babeș a putut fi realizată definitiv și la om. În ziua de azi serovaccinarea și-a găsit aplicarea în unele metode de imunizare activă a oamenilor împotriva difteriei, a daltacului și a altor boale. Martor al dreptului de prioritate al lui Babeș este iarăși Marx, care în 1914 a afirmat: „Cel dintâi care a descoperit posibilitatea de a vaccina animale cu amestecuri contrabalansate de ser și de toxină, e fără îndoială Babeș”.

Iată ce a fost Victor Babeș pentru știința medicală universală.

Ce a însemnat el pentru mișcarea medicală românească?

El a fost înainte de toate acela care a făcut să pătrundă numele de Român în medicina universală. Fără îndoială că și înaintea lui câțiva Români — un Kalinderu, un Assaky — erau cunoscuți ca buni cercetători și străinătatea îi aprecia. Dar cercetările lor priveau mai mult chestiuni de amănunt, ele nu erau sortite să dea științei medicale îndrumări hotăritoare nouă. Babeș cu spiritul său cuprinzător și inventiv a semănat idei și a imaginat metode de tot nouă, a adus descoperiri în anatomia patologică, în bacteriologie și în imunologie, care nu au avut numai valoarea unui detaliu pus la punct. Mulțumită lui Babeș capitala României a devenit deodată un centru de iradiere a unei științe nouă și acolo s'au înfăptuit câteva lucruri mari pe care abia mai târziu a ajuns să le realizeze și alte țări cu mult mai vechi tradiții științifice.

Dar importanța lui Babeș pentru medicina românească nu trebuie căutată numai în faptul că el a impus-o străinătății. Babeș a dat mișcării medicale din țara sa impulsul hotăritor de a ieși din faza de asimilare și de organizare și de a intra în faza creațiunii. Prin pilda sa, prin școala grea și severă de autodisciplinare științifică, la care și supunea colaboratorii, prin instituțiile științifice create de el, în sfârșit prin emulația pe care a stârnit-o între colegii săi, mai mult chiar, la adversarii săi, el a silit generațiile de medici români de după 1890 să devie cercetători meticuloși și, atunci când talentele înnăscute îi ajutau, creatori.

Medicina românească contemporană, recunoscută astăzi de toată lumea, își datorește impulsurile hotăritoare, care au îndrumat-o pe căi nouă, lui Victor Babeș.

Victor Babeș voia în tinerețe să devie ca și tatăl său un conducător al poporului său. Voia să lupte pentru el și să-l scoată învingător din sbuciumările sale. Visul lui s'a împlinit, dar altcum decât credea. I-a fost dat să afirme calitățile neamului său în lumea științelor. Dar i-a mai fost dat încă ceva: *să dea poporului român încredere în sine într'o vreme când avea cea mai mare nevoie de ea*. Luptele politice ale Românilor ardeleni se petreceau în cercul restrâns al vechii Ungarii. Rar de tot ele găseau un răsunset în apus. Conducătorii Românilor ardeleni adesea erau paralizați în elanul lor de rezonanța slabă a protestelor împotriva impilării. Atunci începuse să se afirme Babeș în străinătate. *Faptul că un Român bănățean devenise o figură europeană, a avut asupra poporului dintre Tisa și Carpați un efect moral, de care noi astăzi nici nu ne mai putem da bine seamă!* Trebuie să răsfoiești gazetele românești din Brașov și Sibiu pentru ca să vezi cât de mult galvanizau succesele lui Victor Babeș conștiința de sine a Ardelenilor. Fiecare comunicare științifică la vreo Academie străină, participările sale strălucite la congresele internaționale, premiile și distincțiile pe care i le acorda străinătatea, primeau amploarea unei victorii naționale. Tot din nou îți pare că găsești în comentariile acestor fapte concluzia: *Cu așa bărbați în fruntea noastră nu se poate să pierdem lupta!*

Cred că alături de rolul științific al lui Victor Babeș în istoria culturii românești trebuie să-i recunoaștem și rolul — indirect — politic pe care l-a jucat el prin galvanizarea conștiinței de sine a Românilor ardeleni și bănățeni în timpul celor mai grele lupte pe care le-au avut ei de purtat. Ceva din imensa energie concentrată în el s'a revărsat asupra compatrioților săi.

În Victor Babeș trăia intradevăr o energie, pe care nu o bănuia cel care îl vedea întâia dată. Mic de stat, firav, domol, chiar timid la vorbă, îți făcea impresia unui savant pierdut în cercetările sale. Totuși, ce mare era puterea lui de muncă, dar mai ales tenacitatea cu care înfăptuia un lucru, fie el cât de greu. Așa cum nimenea nu ar fi crezut că acest omuleț domol era un înnotător pasionat care în tinerețe trecuse cel dintâiu dela un mal al lacului Balaton la celalalt și la bătrânețe încă despica cu vigoare lacurile din jurul Bucureștilor, tot așa îți părea greu să-ți închipui cu ce energie de fier a știut Victor Babeș să combată molimele. Aceași energie și tenacitate l-a ajutat să-și dureze splendidul institut și să-și creeze în ciuda tuturor piedecilor pe care i le puneau în cale adversarii — de cari a avut parte! — un laborator de seroterapie dela care își procura seruri chiar și străinătatea.

Babeș, născut în Austria, și-a început cariera în Ungaria și a ajuns la apogeul în România mică. O soartă bună la invrednicit pe fiul lui Vichentie Babeș să-și trăiască cei din urmă ani ai vieții în Țara mărită și unită. Intinerit, el a alergat la Cluj ca să organizeze Facultatea de Medicină și Institutul de Anatomie Patologică al Universității Daciei superioare. Un an de zile a fost aci profesor și pe urmă a avut bucuria să-și lase ca urmaș la noua universitate românească pe unul din elevii săi iubiți. Și cel care scrie aceste rânduri a avut norocul să asculte în 1919—20 cursurile celui mai mare medic român. Nu era ușor să urmezi lecțiile lui Victor Babeș. Prea multe cunoștințe erau adunate în acest creier minunat și noi eram încă prea necopți pentru a ne da seama ce comoară se revărsă asupra noastră. Dar eram mândri și fericiți că suntem elevii lui.

În anul 1924 Babeș a implinit 70 de ani. Toată lumea românească s'a onorat pe sine sărbătorindu-l împreună cu fostul său elev, marele neurolog Gheorghe Marinescu. Au fost clipe mărețe de neprecupețit și sincer entuziasm, în care Victor Babeș va fi uitat multe necazuri și mizerii, mărunte și mari, de care nu a fost cruțată nici viața sa. După aceea au urmat zile grele. Victor Babeș, cel care nu-și putea închipui viața fără muncă a trebuit să treacă la pensie. Despărțirea de institutul care-i purta numele, a fost dureroasă. Babeș se purta cu gândul, ca din micile lui agoniseli — omul acesta, care cruțase neamului românesc atâtea vieți, care prin institutul său de seroterapie câștigase atâți bani pe seama statului, nu strânsese aproape nicio avere, — să-și cumpere o fermă lângă Cluj și să-și petreacă aci bătrânețele, aproape de noua universitate care îi era dragă și de Institutul anatomo-patologic, în care dorea să mai lucreze. Soarta a fost însă miloasă cu el. N'a vrut ca el să se irosească într'o neactivitate care l-ar fi chinuit. În 19 Octomvrie 1926 un atac de inimă a pus capăt brusc, fără chinuri, unei vieți cinstitute și curate, pline de muncă și de înfăptuiri mărețe, închinată binelui omenirii, dar mai ales neamului său, pe care l-a iubit și l-a servit cum puținii alții au știut să o facă.

A rămas duhul lui nepieritor, care stăpânește mai departe medicina românească. Ne-a rămas nouă, celor de dincoace de Carpați, numele lui vestit, ca un stâlp de foc, care ne arată luminos — azi mai mult decât oricând — că și noi avem dreptul să ne înnumărăm între neamurile care au făcut vad spre drumuri nouă în lumea științelor.

VALERIU L. BOLOGA

LITERATURA ROMÂNĂ IN ITALIA

„Possano gli uni e gli altri accogliere coll'amore col quale ti ho scritto... nutrir la speranza che ho sempre nutrita (e nutro oggi piu viva che mai) che in avvenire i due popoli procedan di conserva nella via segnata dalle comune tradizione latina”.

Ramiro Ortiz

S'ar părea, că în această încheștare uriașe, întocmai ca o nouă giganto-machie, care stă să nărue lumea întreagă în așezările ei, nimic nu poate avea importanță înafară de faptul de arme și de cel economic și că niciodată vechiul adagiu latin al lui Cicero „Inter arma silent Musae” nu și-a găsit o mai deplină și totală ilustrare ca acum. Falsă și mioapă supoziție, căci vai va fi de acela, pe care noile așezări ale lumii îl vor prinde nepregătit, deoarece înapoia și dedesuptul acestei încheștări, care cuprinde în efortul ei întreaga lume, se dă o altă luptă tot atât de înverșunată, însă ale cărei înfrângeri și victorii nu se pot vedea și nu se pot prețui în adevărata lor valoare decât în timp. Nici când, poate, verificările pozițiilor câștigate în domeniul spiritualului și culturalului și eforturile de întărire a lor până la maximum (căci ce alt rol au institutele de cultură) nu au fost făcute cu mai multă grijă, căci războiul, e adevărat îl câștigă soldatul și o cuminte diriguire a faptului economic, victoria, însă, o statornicească și o eternizează învățații, scriitorii și artiștii. Muzele nu au tăcut, și-au schimbat numai rolul.

Valorile spirituale, puterea de creație a unui popor nu e deajuns să existe numai — Cenușăreasă, care lăsându-se în voia întâmplării așteaptă Făt-Frumosul, care să o scoată la lumină și să-i dea cinstea, care i se cuvine rangului ei — ci trebuesc să fie cunoscute, valorificate prin comparație cu cele ale altor neamuri, impuse acestora cu perseverență și inteligență, pentru a ne justifica aspirațiile ca și îndri-

tuirile noastre. Este aceasta una din cele mai importante probleme, asupra căreia trebuie să deschidem odată bine ochii cu atât mai mult, cu cât am avut mult de suferit din cauza incuriei noastre.

Nu au lipsit de sigur, în publicistica noastră glasuri ¹⁾ care să nu scoată în evidență anemica noastră propagandă în Italia. Am trăit — cum spune d-l Dragoș Vrânceanu în articolul citat, „cu totul în surdina în auzul așa de bun totuși al poporului italian“. Căci, ceea ce s'a făcut în propaganda culturii noastre în Italia a fost desorganizat, dacă nu cu totul neglijat. Ne-am prezentat ca barbarii. Fiecare excelență, care trecea granița cu statul său major, era interesată mai mult de articolele (fără semnătură de sigur) și de fotografiile apărute cu ocazia venirii sale, decât de ceea ce izbutiseră să creeze, și cu câte greutate, acei câțiva entuziaști luptători pentru o cât mai strânsă legătură de prietenie și de sinceră prețuire între noi și poporul italian. Și toate aceste plimbări și risipă de fotografii, cu bani destul de grei. După două zile, întocmai ca după un spectacol de operetă, nu mai rămânea nimic. După plecare, excelența lăsa în grija cuiva, ca să-i trimeată, ceea ce eventual s'ar mai fi scris despre domnia-sa. Și apoi da capo, în presa dela noi despre extraordinarul succes și extraordinara privire a domnului X.

Și iată în această privință și mărturisirea unui bun prieten al României, d-l Mario Ruffini, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Torino.

„În acest domeniu — de cunoaștere reciprocă între cele două țări, adăogăm noi — nu zic, că nu s'a făcut nimic, însă, de sigur s'a făcut puțin și, e bine să precizăm imediat, nu din vina oamenilor, ci din vina politicei apusei lumi românești înainte de venirea Mareșalului Antonescu: trebuie acum să se câștige terenul pierdut. *In Italia nu numai din partea marelui public — subliniem noi — dar în genere, chiar din partea claselor culte nu se cunosc problemele, care agită statul român. Nu i se cunoaște, istoria, literatura, civilizația. Prea puținii Români și nu mulții Italiani, care au lucrat la noi în acest domeniu nu au fost sprijiniți de guvernele române din timpul trecut și nici nu se putea pretinde, ca să fie încurajați de Italia, care se găsea din punct de vedere politic în tabăra adversă*“.²⁾

Și ne-am bucurat totuși în momentele cele mai grele pentru noi, fie datorită comunității de origine, fie unei asemănări în fel de a fi al

¹⁾ Dragoș Vrânceanu, *Propaganda noastră în Italia*, în „Dacia“ an. I, Nr. 2 (Mai, 1941).

²⁾ M. Ruffini. *Suggerimenti per un piu completo accordo culturale italo-romeno*, în „Societatea de Măine“, 1941, Nr. 4, p. 70.

celor două popoare, de o simpatie sinceră în masele mari ale popoului italian. Numai că această simpatie inconsistentă, ininstinctivă mai mult, trebuia canalizată, trecută prin inima și mintea elitelor conducătoare, conturată, concretizată în convingeri adânci, pentru ca acestea să-și găsească apoi expresie în rapoartele politice dintre cele două țări. Lucru, care s'ar fi putut face cu atât mai ușor, cu cât n'am fi avut decât să reluăm un fir întrerupt, căci între noi și poporul italian a fost un contact continuu, atât cultural cât și politic: luptele duse de cele două popoare în epoca lor de renaștere națională.²⁾

Ceea ce s'a făcut și cât s'a făcut, este opera câtorva iluminați, care nu și-au cruțat ostenele. Vom încerca să însemnăm aici cu toată obiectivitatea, faptele și rezultatele activității lor, în măsura izvoarelor de informație, care ne stau la îndemână. Dar mai cu seamă să trasăm linia ecourilor, pe care literatura română le-a deșteptat în Italia.

* * *

Unul din cei mai vajnici luptători în a face cunoscută literatura și cultura românească în Italia este d-l Claudiu Isopescu, care, spune L. Tonelli, „prin opera sa științifică, prin activitatea sa didactică la Universitatea din Roma, prin propagarea literaturii și gândirii românești, în special cele moderne, în Italia, merită o distincție cu totul aparte³⁾”.

Incepe această activitate în anul 1918 ca soldat, căci a fost voluntar de războiu și unul din fondatorii și organizatorii legiunii române în Italia și o desăvârșește ca profesor universitar, izbutind să creeze prin propriile mijloace o catedră de limba și literatura română la Universitatea din Roma, catedră care a ajuns un adevărat focar de cultură românească în acea metropolă a latinității.

Tot datorită domniei sale avem azi lectorate de literatură română la Universitățile din Milano, Padova, Florența și Napoli, care mâine-poimâine vor ajunge să fie adevărate catedre universitare, cum este cea dela Torino și pentru care s'a îngrijit să-și formeze și elementele. Căci sunt azi în Italia o serie de tineri romaniști, a căror activitate este o frumoasă promisiune pentru viitor. Insemn aici cu o deosebită dragoste numele d-lui Gino Lupi, de care voiu avea prilejul să mă ocup mai pe larg în cursul acestui articol.

²⁾ Cfr. în această privință: Ramiro Ortiz, *Per la Storia della Cultura Italiana in Romania*, Bucurest, C. Siete, 1916; Al. Marcu, *Romanticii Italiani și Români*, București, 1942 și Claudiu Isopescu, *La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*, Roma, Istituto per l'Europa-Orientale, 1937.

³⁾ Luigi Tonelli, *Claudio Isopescu*, Roma, Rassegna Nazionale, 1930, p. 3.

O catedră universitară însă, mai ales acum, când lupta de hegemonie spirituală este în toi, nu poate rămâne un turn izolat, în care profesorul universitar să-și toarcă pe îndelete firul preocupărilor lui științifice, ci are și un sens cultural politic. Datorită poziției, pe care o ocupă în societate, prestigiului de care se bucură prin activitatea sa științifică, profesorului universitar îi incumbă azi menirea de a netezi asperitățile inerente, între popoare chiar prietene, din cauza complexității de interese, de a restabili adevărul prin cercetările sale științifice și de a arunca adevărate punți de înțelegere pentru o colaborare bazată pe adevăr și sinceritate, precum și de a adânci și pune în adevărata ei lumină cultura și civilizația poporului, al cărui reprezentant este.

Prin conferințele ținute la Roma, Torino, Genova, Arezzo, Florența, Pisa, Napoli, Bari și Palermo, unde a comemorat pe Nicolae Bălcescu; prin acea *Collezione romana*, în care avem azi aproape 40 de opere traduse în italienește; prin cealaltă colecție, de astădată pe plan științific, intitulată *Piccola biblioteca romana* și în care sunt prezentate publicului cărturăresc italian, în viața și opera lor, Gh. Coșbuc, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Panait Cerna, E. Gârleanu, I. Al. Brătescu-Voinești și L. Rebreanu, ca și prin activitatea sa științifică, d-l Cl. Isopescu a răspuns din plin acestui postulat al vremurilor de acum.

Se pot deosebi în activitatea științifică a domniei-sale două mari linii directive. În prima linie, prin studiile sale *Antiche attestazioni italiane della latinita dei Romeni*¹⁾ și *Notizie intorno ai Romeni nella letteratura geografica italiana del Cinquecento*²⁾ caută să demonstreze pe baza documentelor lingvistice, istorice și geografice, că dacă Roma ne-a lăurit instrumentul pentru cucerirea unei personalități proprii, conștientă de sine, apoi umaniștii italieni din sec. XV și XVI sunt aceia, care s'au silit să deștepte în noi mândria originii noastre latine, sentiment, care a trecut apoi în cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin. Dacă notițele, pe care le dau umaniștii italieni din sec. XV sunt luate din scriitorii latini, în schimb notițele, pe care le dau umaniștii din sec. XVI sunt relatări personale, experiențe trăite: descrieri de provincii, de orașe și obiceiuri. Quattrocentiștii apoi, în stabilirea romanității limbii noastre, pleacă dela latina clasică. Umaniștii din sec. XVI însă, pornesc dela asemănările dintre limba italiană și cea română, iar dela aceasta se ridică la cea vulgară. În grija lor de a ne face cât mai complet cunoscuți, unii dintre aceștia nu uită să dea referințe asupra condițiilor noastre de viață, economice, politice și militare.

¹⁾ *Atti del 1º Congresso nazionale di Studi Romani*, Roma, 1929.

²⁾ *Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique*, Tome XVI, Bucarest, 1929.

Toate lucrurile acestea rămân însă document. Mai important este faptul, că toți acești umaniști, medici, arhitecți, decoratori, misionari, izbutesc să creeze aici la noi un climat favorabil culturii italiene — e drept, numai pentru clasa cultă din jurul principelui — dar care, apoi prin poeții Văcărești¹⁾, prin primii noștri romantici²⁾, prin legăturile de prietenie, care unesc între ele cele două popoare în epoca lor de formație ca state,³⁾ merge adâncindu-se și amplificându-se, de ajunge prin Duiliu Zamfirescu⁴⁾ până în vremea noastră.

Dacă Italia ne-a dat conștiința și ne-a inspirat sentimentul de mândrie al originii noastre, n'au lipsit de sigur nici sugestiile italiene în literatura noastră. Nu însă, în măsura în care, după cum bine observă L. Tonelli,⁵⁾ se silește d-l Cl. Isopescu să ne dovedească în studiul său *L'Italia e le origini della nuova letteratura romana*. N'am izbutit, încă, să ne descătușăm complet, și vom avea ocazia să discutăm această temă, de influențele literaturii franceze. Mai adânci sunt, însă, influențele literaturii dramatice italiene, prin Alfieri, Monti, Pellico, Goldoni, ca și prin drama muzicală a lui Rossini, Bellini, asupra începuturilor teatrului nostru și pe care domnia-sa le pune în lumină într'un alt studiu, intitulat *L'Italia e gli inizi del teatro drammatico e musicale romano*. Și fiindcă suntem în jurul epocii de formare a literaturii noastre moderne, însemnăm aici și lucrarea de proporții mai ample *La stampa periodica romeno-italiana in Romania e in Italia*, care este, prin materialul ei bibliografic complet, o icoană fidelă a sec. XIX-lea din punct de vedere istoric, politic și cultural, și care face „pendant“ celeia a d-lui V. V. Haneș, intitulată *Formarea opiniunii franceze asupra României in sec. al XIX-lea*.⁶⁾

Cercetările nu-i rămân însă în jurul acestei epoci, pe care o întregeste prin studiile *Il poeta Giorgio Asachi in Italia* și *Lo scrittore romano Aron Densusianu e l'Italia*, ci se ridică în trecut, desprinzând primele începuturi de influență italiană, ca în *Sconosciute traduzioni romene della Divina Commedia*,⁷⁾ unde se stabilește că Dante, împreună cu Petrarca și Boccaccio era cunoscut în România încă din 1600.

1) Cfr. R. Ortiz, *Op. cit.*

2) Cfr. A. I. Marcu, *Op. cit.*

3) Cfr. Cl. Isopescu, *La società internazionale neolatina di Torino (1864) e i Romeni*. Bologna, Cooperativa tipografica Azzoguidi, 1939.

4) Cfr. Cl. Isopescu, *Il poeta romano Duiliu Zamfirescu a Roma*. Bologna, Licinio Capelli, 1935.

5) L. Tonelli, *Op. cit.*, p. 5.

6) București, 1929, vol. 2.

7) *Atti dell'Accademia degli Arcadi*, Roma, 1933.

Cu seria de studii asupra călătorilor români în Italia, ca *Il viaggiatore transilvano Ion Codru Drăgușanu e l'Italia*, *Il musicista romano Ciprian Porumbescu a Roma* și *Il viaggiatore Dinicu Golescu e l'Italia*, trasăm complet și cea de a doua linie de activitate a profesorului nostru de limbă și literatură română dela Universitatea din Roma, linie care, după cum se poate vedea, stăruie în domeniul destul de dificil al literaturii comparate.

Prin acești călători, după acel aventuros voevod Petru Cercel și după învățatul boer Stolnicul Constantin Cantacuzino, conștiința românească ia, în vremuri mai apropiate de noi, contact cu civilizația italiană; dar mai interesante sunt aceste călătorii prin consecințele lor. Astfel Dinicu Golescu și școala înființată de el în 1829 în satul Golești introduce predarea limbii italiene, pentru care chiamă ca profesor din Transilvania pe Aaron Florian.

Socot că n'ași putea încheia această scurtă prezentare a activității d-lui Cl. Isopescu decât prin această apreciere a lui L. Tonelli, care a fost unul din cele mai alese spirite ale Italiei.

„Claudiu Isopescu este un modest și un generos. Modest, pentru că ar putea, în loc să-și imprăști știința sa în multe opusculă și nenumărate articole de gazetă și reviste, să și-o adune în opere mai voluminoase. Generos, pentru că în toată activitatea sa el apare îmboldit nu de interese personale, ci de singura și cea mai mare iubire pentru România, Italia și marea mamă a amândorora: Roma.”¹⁾ Aceasta pentru că profesorul Cl. Isopescu, fără să renunțe la cercetările sale de om de știință, a înțeles că înainte de toate și mai presus de orice trebuie să-și servească Țara.

În promovarea acestui climat favorabil culturii noastre, pe care d-l Cl. Isopescu a izbutit să-l creeze în Italia,²⁾ vom menționa, încă, alte câteva personalități din lumea științifică a Italiei de azi, angajate în această luptă de apropiere și cunoaștere între noi și poporul italian.

Printre cei dintâi este de sigur d-l R. Ortiz. Este vie încă în mintea oricui, care a urmărit cât de cât dezvoltarea culturii italiene la noi, activitatea atât de bogată și de rodnică a fostului profesor de limba și literatura italiană dela Universitatea din București, iar astăzi profesor de limbi romanice la Universitatea din Padova. Trăiesc și astăzi vii în sufletul meu, și-or trăi în sufletele atâtor altor foști școlari, risipiți pe tot întinsul țării românești, pe care a visat-o și Domnia-Sa, împreună

¹⁾ L. Tonelli, *Op. cit.*, p. 6.

²⁾ În legătură, semnalez aici și bibliografia cu același titlu ca al acestui articol al d-lui Gino Lupi, editată de Institutul Relațiilor Culturale cu Străinătatea (I. R. C. E.) și de care am luat cunoștință numai dintr'o notă din ziarul *Curentul*, 1942, Februarie 8.

cu noi, mare și frumoasă, atâtea ore de seminar, atâtea după amiezi petrecute în tovărășia Profesorului în casa din Șoseaua Bonaparte. Sunt lucruri, care nu mor niciodată și care rodesc în timp cu acea forță nestăvilă de realizare a destinului. Ii suntem noi, Românii, de două ori recunoscători acestui mare profesor și mare învățat. Întâi, pentru că prin activitatea sa, desfășurată la revistele : *Roma, Noua Revista Română, Ideea Europeană, Flacăra, Universul literar și Sburătorul* a atras atenția publicului nostru cititor asupra culturii italiene, tot atât de bogată ca și cea franceză, descătușind astfel în parte literatura noastră de influențele exagerate ale acesteea din urmă. În al doilea rând, pentru că prin activitatea sa desfășurată în Italia ne-a făcut și pe noi cunoscuți în această țară.

De nu ne-ar fi dat decât acea operă „magistrală”, cum o numește d-l Mario Ruffini în articolul citat — *Per la Storia della Cultura Italiana in Romania* — și încă ar fi fost de ajuns. Am recitat cu strângere de inimă *Prefața* la această operă, prefață din care am extras acel motto, pe care l-am pus acestui articol. Iți recunosc în această prefață de o atât de vie actualitate, pe fostul meu profesor, care își împletește cu discreție și într'o ușoară coloratură ovidiană dorul nostalgic pentru înfloritele ținuturi ale Italiei și marea lui iubire pentru noi. Carte de erudiție, scumpe maestre, carte care a rămas și va rămâne încă mult timp după noi piatra de unghiu, dar și carte de iubire, căci iată aproape după treizeci de ani armata italiană luptă alături de acei, care adânc înfipti în pământul pe care l-au moștenit și îndurând de atâtea ori „le tragice vicende” ale destinului, luptă și unii și alții, în spiritul și în disciplina vechilor Romani, în imensitățile Rusiei, pentru apărarea unui patrimoniu care le este mai scump ca însăși existența lor. Căci iubirea nu rămâne niciodată steapă, ci creiază în timp, atunci când ne așteptăm mai puțin ca oricând.

Tot profesorul Ramiro Ortiz este cel dintâi, care traduce în italiane poeziile lui M. Eminescu cu o amplă prefață, însoțindu-le de note explicative. Insemnăm numai faptul, ocupându-ne de el și de urmările avute, în altă parte a articolului.

Din tot ceea ce știința și literatura i-a putut pune la îndemână, R. Ortiz a căutat să facă punte de înțelegere și de apropiere. Că nu a rămas străin sufletului nostru o dovedește această traducere a celui mai tipic reprezentant al spiritului românesc. Și dacă prin articolele de revistă a căutat să ne atragă atenția asupra literaturii italiene, același lucru îl face, numai că de data aceasta în raport invers, când în articole ca : *Note di letteratura romana. „Ion” di Livio Rebreanu ; 1) Correnti*

1) *Marzocco*, 5 Febbraio, 1922.

nella letteratura romana contemporanea; La prosa rumena contemporanea și Poeti rumeni contemporanei¹⁾ face cunoscut cititorilor italieni mișcările literare dela noi, scriitorii și poeții pentru care, însă, pentru o mai deplină înțelegere caută echivalente în literatura italiană.

Menționez aici, ca o dovadă a interesului pe care profesorul R. Ortiz, deși plecat din mijlocul nostru, îl acordă dezvoltării și pătrunderii spiritului italic, studiul *Italia nel mondo*, în care urmărește în deplină obiectivitate științifică și cu acel ochiu al savantului, căruia nimic nu-i scapă, mișcarea literară și științifică a culturii italiene la noi.

Un profesor universitar are însă, atâtea mijloace de a lucra. În afară de activitatea pur științifică și de cea publicistică, prin care activează în păturile largi ale publicului cititor, îi rămâne cealaltă activitate, la catedră, prin care datorită atâtor serii de studenți, îi imprimă acel caracter de durată, fără de care nu se poate construi nimic desăvârșit. Pentru nevoile studenților, care studiază limba și literatura română întocmește un *Manualetto rumeno*. Și fiindcă suntem într'un domeniu didactic, amintim aici și *Antologia Romana* (Testi moderni) a lui M. Ruffini,²⁾ din colecția „Testi e manuali” de sub îngrijirea marelui romanist G. Bertoni. Și ca o dovadă a ceea ce R. Ortiz a izbutit să realizeze cu studenții săi, este teza de doctorat a d-lui Walter Rocco asupra lui I. Brătescu-Voinești,³⁾ care este, poate, cea mai bună din cele publicate până acum.

Academia Italiană a distins pentru activitatea lui științifică pe profesorul Ramiro Ortiz cu un *encomio*. Oare n'ar fi momentul, ca în această vreme, în care soldații italieni luptă alături de soldații noștri pentru păstrarea și salvarea unei civilizații comune, să se dea celui care a pus temelie acestor timpuri un semn viu al recunoștinții noastre? Am răspunde astfel gestului, pe care poporul italian l-a făcut față de cel român prin acea distincție a d-lui Prof. Al. Marcu, actual subsecretar de stat la Ministerul Propagandei, cu premiul San-Remo. Nu e târziu și este în spiritul noii colaborări italo-române, bazată pe adevăr și sinceră prețuire reciprocă.

Pe adevăr, fiindcă oricât l-ai imbrobodi în peticele raționamentelor tale interesate, nu-l vei opri niciodată să nu se impună cu evidența clară a luminii de toate zilele; pe sinceră prețuire reciprocă, fiindcă aceasta numai pornește dintr'o cunoaștere în adâncime. Sunt două adevăruri, care își fac tot mai mult și tot mai limpede drum în proza științifică italiană. Întâi latinitatea, tot mai evidentă pentru filologii

1) *Giornale di politica e di letteratura*, 1931; 1931 și 1932.

2) Societă editrice, Modena, 1941, pp. 163.

3) Roma, Angelo Signorelli, 1939.

italieni, a limbii noastre. Adevăr asupra căruia nu se va stăruii nici-odată în deajuns, nu numai pentru el însuși, cât mai ales pentru consecințele care pot decurge din el. Și în privința aceasta avem câteva studii publicate aproape simultan: Carlo Tagliavini, *Lingua romana*¹⁾; Mario Ruffini, *Romanità della lingua romana*²⁾ și ultimul, o conferință a lui Giulio Bertoni, tot despre latinitatea limbii noastre și publicată în „Radio coriale”.³⁾ Cel de al doilea privește continuitatea elementului românesc în Dacia sau, în enunțarea d-lui M. Ruffini: problema romanității Daciei Traiane.⁴⁾ Relev, din această lucrare pe temeuri pur științifice, argumentul de atâtea ori întors împotriva noastră, al tăcerii evului mediu asupra Românilor. Argument, pe care domnia-sa nu-l socoate serios, căci vieța păstorilor români nu indică nestabilitatea noastră în Dacia. Acestui argument domnia-sa îi opune vieța latină, menținută prin creștinismul care a păstrat termenii romani religioși și autohtonă română, afirmată de documentele diplomatice medievale. Tot pe această linie de idei trebuie menționată și scrisoarea-articol a d-lui Gino Lupi, profesor la Milano, din revista „L'Europa Sud-Orientale”, intitulată *Români și Ungurii* și reprodusă și în ziarele noastre. Scrisoarea, după cum se știe, este un răspuns la articolul *Opera Ungurilor de latinizare a Românilor*. În privința modului, cum au înțeles Ungurii să-i latinizeze pe Români, avem cartea d-lui Z. Păclișeanu, *L'Ungheria contro le sue minoranze etniche*.⁵⁾ Nu știi ce să admiri mai mult în această scrisoare a d-lui Gino Lupi: curajul, generozitatea, iubirea de adevăr sau energia și indignarea, cu care demască o mentalitate. Un procedeu de atâtea ori folosit împotriva noastră. Nu mă pot opri să nu reproduc aceste câteva rânduri: „Autorul acestui articol este probabil o persoană superficială, fără studii serioase și fără putere de discernământ, care și-a însușit, probabil, ideile dela cei care au interesul să răspândească date false și tendențioase privitoare la Români.”

Latinizarea Românilor de către Unguri? Dar ce altceva a fost școala latinistă decât o învierșunată luptă în spirit latin împotriva Ungurilor care ne voiau orice, numai Latini și Români, nu? Tendința aceasta a școlii latiniste, de a accentua până la exagerare caracterul latin al limbii noastre, așa de bine scoasă în relief de d-l M. Ruffini

¹⁾ În *Lingue estere*, 1941, 1 Februarie.

²⁾ În *Meridiano di Roma*, 1941, 30 Martie.

³⁾ 26 Aprilie 1941.

⁴⁾ M. Ruffini, *Il problema della romanità della Dacia Trajana* (Studio storico-filologico), Roma, Angelo Signorelli, 1941.

⁵⁾ Bucarest, Edizioni Dacia, 1941.

în opera sa *La scuola latinista*,¹⁾ prin amănunțita analiză a operilor latiniste, nu este altceva decât expresia fermă, împinsă până la ultimele limite, a conștiinței noastre latine.

Un loc de frunte în această mișcare științifico-literară a culturii noastre în Italia, îl deține, prin caracterul ei de durată și prin spiritul viu și entuziast care o animă, revista *La Rassegna Italo-Romana* din Milano a d-lui V. Monti. Deși este o revistă mai mult de natură economico-financiară, totuși, prin acel notițiar italo-român, prin traducerile din autorii români, în special cele ale d-nei Agnese Silvestri-Georgi (Regina Maria, *La mia terra*; I. L. Caragiale, *Il cero Pasquale*; Ion Agârbiceanu, *Fratelli*), prin studiile de istorie, ca cel al lui M. A. Silvestri, *Couza e Cavour, Un ignorato documento di storia nazionale romana*; Gino Lupi, *Una data capitale nella storia romana: il 10 maggio*, precum și prin studiile de literatură ale d-lui M. Ruffini, *Il Pseudo-Kinigheticos di Alessandro Odobescu*; Gino Lupi, *Umorismo romeno* și Brunella Silvi, *Aspetti romantici nella poesia di Eminescu: La natura*,²⁾ timp de douăzeci de ani, din 1920 și până azi, a continuat a trezi și a menține interesul pentru literatura și cultura română, cu o încredere în viitorul prieteneștilor relații dintre noi și poporul italian, care îi fac cinste.

„Am simțit cu satisfacție că activitatea noastră era aprobată și încurajată de către autorități, dar, în schimb, constatarăm cu amar, cu cât mai activă era propaganda adversară, susținută prin mijloace puternice. Chiar și astăzi, câte convingeri greșite mai domnesc printre Italieni asupra diferitelor aspecte etnice, politice, istorice ale Națiunii române! Și cât de puțin este cunoscută printre Români noua Italie a lui Mussolini!“³⁾

Este multă durere în această mărturisire a celor doi întemeietori ai revistei, mărturisire scrisă cu prilejul a douăzeci de ani de apariție; dar tot atât de evidentă a fost și greutatea luptei pentru continuarea și victoria bunelor raporturi, tradiționale, italo-române, din cauza atâtor interese oculte care ținteau să despartă prin calomnie aceste două popoare, unite prin interese comune, o origine și o tradiție comună.

¹⁾ Roma, Angelo Signorelli, 1941.

²⁾ Pentru bibliografia completă a traducerilor, articolelor și studiilor din această revistă, asupra României, cfr. Cl. Isopescu, *Op. cit.*, pp. 211—225.

³⁾ Dr. I. Antohi și Dr. V. Monti, *La Rassegna Italo-Romana nel suo ventennale*, 1940, Gennaio.

O revistă, care merită o mențiune aparte prin caracterul ei științific este *Studi Rumeni* a d-lui Carlo Tagliavini. Este prima în acest gen în Italia, care se ocupă de filologie, istorie și literatură, cu un bogat repertoriu bibliografic de periodice și recenzii. N'au apărut decât două volume : unul în 1928, ca supliment al revistei *L'Europa Orientale*, altul și ultimul în 1929—30.¹⁾ O revistă, care ar fi umplut un gol imens în răspândirea literaturii și culturii române în Italia, și care, mai ales acum, ar fi de dorit să reapară. Am fi avut astfel și noi, în Italia, echivalentul *Studiilor Italiene* a d-lui Al. Marcu.

Ultima este revista *Termini*, care apare la Fiume și din care numerele 34—37 au fost închinat în întregime României. Relevăm, deoarece privesc tema articolului nostru, studiile d-lui M. Ruffini, *Il romanzo nella Romania del dopo-guerra*; M. Camilucci, *Storia intima della poesia romena* și un nume, foarte des întâlnit în publicistica italiană, ori de câte ori este nevoie să se spună un cuvânt informat asupra României, E. Padrini, *Michele Eminescu*.

În încheiere, mărturisim că n'am urmărit atât să dăm un repertoriu bibliografic complet al dezvoltării culturii noastre în Italia, sub aspectul ei științific-literar, cât mai cu seamă să trasăm problemele pe care le-am pus și felul în care sunt privite. Cum este privită, acum, literatura română și după ce criterii, aceasta o vom arăta mai ales prin echivalentele, pe care studioșii italieni de literatură română le-au găsit scriitorilor români, comparându-i cu cei italieni. Este un capitol de literatură comparată, din care nu vom avea decât de câștigat, ieșind din raza de lumină a propriei noastre optice.

CONST. I. DIHOIU

¹⁾ Cfr. Cl. Isopescu, *Op. cit.*, p. 226.

CĂLĂTORIILE LUI ION CODRU DRĂGUȘANU

În „Concordia”, foaie pe care Românii o scoteau în secolul trecut la Pesta, a ieșit deodată la iveală, în numărul ei dela 17 Martie 1863, un nou scriitor. El nu-și dădea numele, dar poate că toată lumea îl cunoștea. Ciocănișe cu anii la text și-și făcuse obiceiul să citească unele părți prietenilor, în Casina din Făgăraș, unde stătea ca vice-căpitan al județului. Vorba se duce, mai ales când ea privește pe atât de înalți dregători între Românii de peste munți și pe oameni cu faima de care se bucura până departe „boerul” din Țara Oltului, călătorit prin lume, Ion Codru Drăgușanu. Chiar să fi ținut ascunse până atunci de toți ochii hârtiile lui, cei de acasă l-ar fi recunoscut numai decât, din întâiul foileton. La sfârșitul anului 1864 cele 24 de scrisori, tipărite cu întreruperi, până la 19 Ianuarie același an, în „Concordia”, apăreau într'un volum la Sibiu. Se chemau întâi, cu latinismele și ortografia cipariană, care era lege în toată Transilvania, mai cu seamă după hotărârile comisiei literare dela Sibiu, din 1860 și primirea lor de Asociația tocmai pe acea vreme înființată, așa cum este astăzi pentru întreaga țară ortografia Academiei Române: *Câteva epistole ale unui peregrinu transilvanu revedite si ajustate după 25 de ani*. În volum scrierile se făceau 32, prin desfacere în două a unora din cele mai vechi și prin adaus de bucăți necunoscute și căpătau un titlu nou, de carte. Autorul rămânea și de rândul acesta nemărturisit: *Peregrinulu transilvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu in patria dela anulu 1835 până inclusive 1848*. El cuprindea și o făgăduială care nu s'a împlinit niciodată. Era Tomulu I și trebuia să fie urmat de un al doilea. Zicea Prefața, scrisă la 1 Noemvrie 1864, este de crezut că de Ion Codru Drăgușanu însuși, deși este semnată de editor sau „provediutoriulu” Filtsch: „Aflând sprijin această întreprindere va ieși și al doilea volum de epistole analoage inedite, mult mai interesante”. „Mult mai interesante” este pus acolo, mai curând de către negustor

decât de scriitor, pentru atragerea cititorului. Nu s'ar fi putut să fie mai cu miez și mai cu agerime așternute pe hârtie decât cele dintâi, care stau ca o scriere rară în istoria literaturii române.

Se vede însă că acel sprijin nu l-a aflat, odată ce al doilea volum n'a mai apărut. Dacă nu cumva autorul însuși nu s'a mai îndemnat să prelucreze materialul pe care-l avea și care s'a pierdut. Mult mai târziu, în revista „Familia”, pe când mai ieșea la Pesta și nu se mutase încă la Oradea, prin urmare în același oraș unde tipărise întâi, dar „Concordia” nu mai ieșea de doi ani, Ion Codru Drăgușanu a mai publicat trei scrisori, de rândul acesta cu numele lui întreg, două în numerele 51 și 52 din 1869 și cea de a treia abia în 1879. Izvorul începea să curgă slab și cu întreruperi. Tocmai în 1884, în numărul 43 dela 21 Octomvrie st. v., „Familia” mai amintea numele fostului ei colaborator în această însemnare de redacție: „Ioan Cordu Drăgușanul, secretar al comitetului școlastic grănițeresc, fost vice-căpitan al Districtului Făgăraș, apoi vice-comite și președinte al sedriei orfanale ale (!) aceluiași comitat, membru al Asociațiunii transilvane, a murit la Sibiu, la 26 Octomvrie st. n. în etate de 67 de ani, după o boală grea de 2 săptămâni.” De atunci el s'a scufundat în uitare, împreună cu opera lui. Nu-l știe nici Enciclopedia lui Diaconovici, care începe să se tipărească la 1898. Până când Nicolae Iorga l-a descoperit, l-a desbrăcat de haina lui latinistă și ni l-a dat îndărăt prin ediția din 1910 a „Călătoriilor”, cu un chenar de lumină în jurul cărții. Ion Codru Drăgușanu și-a început astfel a doua lui viață. Era întru totul vrednic.

Ion Codru Drăgușanu se trăgea din satul Drăguș, din Țara Oltului. De acolo a fugit peste munți în Țara Românească, în vara anului 1835. Numele lui nu-l pomenește niciodată, deși icoana locuitorilor și a oamenilor de unde își avea obârșie, îl urmărește pretutindeni și-i umple de mireasmă paginile. Am fost de multe ori, ca să-i găsesc urma, dela malul Oltului până pe valea Sâmbetei și pe culmile cu stâne și cu iezero, peste care s'a strecurat în cioarecii și cu pălărioara cu moț de flăcău din Făgăraș, spre Câmpulung. Am trecut și eu cu luntrea pe la moara birăului, care, după o sută de ani fusese luată de alte ape, apele istoriei, ca să am în ochi, la fel cu el, de pe malul drept al râului și ca o priveliște de rămas bun în ajunul plecării, tot ce se vede și astăzi de pe piatra dela Licuriciu de pe lângă Peștera Pustnicului. Ascultați-l într'un adevărat suspin al sufletului, pe care n'aveți să-l mai auziți, pentru că omul din firea lui, sau prin creștere, e stăpânit și nu se lasă târit de pornirile inimii. De ceea ce se ferește acest mare drumeț sunt descrierile. Nu vrea să facă, așa cum zice el, geografie. Chiar dacă începe ceva, furat de o inzestrare vădită, se oprește la

mijlocul drumului. Dar cât este atunci de puternic și de mișcător! Priveliștea e legată în părțile ei cu un fior de suflet. Numai ochiul, care vede și cumpănește toate, stă neiertător deasupra. Când i se pare că năvălește gălgăitoare poezia, strigătul de bucurie sau lacrimile, lasă totul și se duce sau potolește cu o glumă, care are toate nuanțele, dela batjocura subțire de sine și de alții, până la râsul gros și la sarcasmul crud. Ion Codru Drăgușanu este unul dintre cei mai buni umoriști ai noștri. „Înainte mea”, scrie el, „era Țara Oltului ca o grădină măreață, întinsă, țarmurită de Carpații Făgărașului, de culmea Perșanilor și de malul ardelean formând râpa dreaptă a Oltului, dela Măgura Regia”, sau Crihalma, „până la Talmum” adică Tâlmăciu. „O, țară mândră, din care nicicând ieșisem! O, munți gigantici cu poale verzi întinse, cu brâu negru de brădet și albi la creștet! Desemnați de Creator în șir regular, ca o falangă de armată! O, râuri limpezi și tu, principele apelor transilvane, Oltule! Azi poate vă privesc pentru ultima oară! O, panoramă fermecătoare, când te voiu revedea!” Trebuie să fii transilvănean ca să simți frumusețea desnădăjduită a acestor rânduri, transilvănean silit să lași tot îndărăt și să-ți iei lumea în cap de prigonirile politice sau de sărăcia de acasă.

Am scos citatul din scrisoarea întâia. Iată ca un fel de întregire a lui, un altul, din scrisoarea cea din urmă, trimeasă dela Paris, din Septemvrie 1844. Este ca o lovitură de gong trasă anume, ca să acopere cu șgomot șoapta de blândețe care se alegea în minte. Este vorba de tinerii strănepoți ai lui Atila, care se repezeau la Aiud, unde după o zicătoare unguerească ar fi mijlocul lumii, ca să iasă contabili dintr'o școală cu pâinișoare sau țipăi fundaționali, cum îi cunoaștem și noi dela internii școalelor dela Blaj. Zice Ion Codru: „Nu așa de fericiți sunt boierii noștri din domeniul lui Negru Vodă, înregimentați în institutul limitrof militar, căci, neavând țipăi nici la Aiud, nici aiurea de ajuns, aleargă, bieții, la mămăligă în Dobrogea și în câmpiile basarabene, apoi și ale Dunării inferioare, ca să devină păstori în loc de ostași și, pe această cale, să-și câștige independența, pe care nu le-o garantează boieronatele de șapte pruni, intocmai precum nici secuilor boabele de ienuper ale alodiului moștenit”. Ce retorică aspră de discurs parlamentar opoziționist, șfichiuite ca un biciu, care sângeră și pe cel ce lovește, dia asemenea cuvinte! Ion Codru Drăgușanu era dintr'o casă de grăniceri, din tată boier și mamă boreasă, cu cărți și cu drepturi, de atunci pierdute, dela domnii descălecători ai Țării Românești, ca boierii cu diplome maramureșene. Fusese menit stării militare, dar jurase să nu se supue și, când era aproape de 18 ani și urma să-l îmbrace, a trecut în țară.

A scris de acolo și din lumea largă unui frate pe care-l iubea și era notar în Drăguș. Bătrânii satului mai spun și astăzi pe dinafară unele părți din scrisoare, cum e aceasta, deși în Drăguș nu se găsește niciun exemplar din „Călătorii”: „Să știi, frate Gheorghe, că așa este de departe Viena de București, cum sunt Tufele Mierii de Dumbravă”. E vorba de două locuri din hotarul Drăgușului. Cuvintele se întâlnesc aproape întocmai în volum, dar cu alt înțeles, pe care nu-l puteau prinde sau l-au pierdut Drăgușenii și fără acel „frate Gheorghe”, care dacă ar fi fost lăsat, ar fi lămurit din capul locului felul cum s'a alcătuit cartea. Ea n'a fost o compoziție literară târzie, după însemnări făcute zi de zi de călător și prelucrate mai apoi în chip de scrisori, ca un roman epistolar cu un erou central, Ion Codru din Drăguș, un Gil Blas de Santillane, pe care îl citea și îl credea cel mai bun termen de comparație cu sine, mergând spre aventură, — a dat și aventurieri Țara Oltului! — pe când era mai mult un Wilhelm Meister, în anii de călătorie, mergând spre întărirea și infrumusețarea unei firi proprii și spre odihna împăcată dela urmă, după sbucium, îndărăt în mijlocul comunității anonime și un anonim în sfârșit și el. Au fost scrisori aievea, găsite acasă la întoarcere și întregite treptat cu tot ce le dă astăzi o însemnătate de operă de gândire despre lume și de lucrare literară, căutându-și locul, pentru o însușire sau alta și întrecându-și în unele privințe semenii, între scrisorile lui Ghica, „Păcatele Tineretelor” de Costache Negruzzi și „Pseudokineghetikos”-ul lui Odobescu. Acele părți de scrisoare, a căror amintire se păstrează în sat, sună în scrisoarea a șaptea din Decembrie 1838, astfel: „Vindobona și Bucureștii! O ce diferență între aceste două cetăți! Știi, ca între Dumbravă și Tufele Mierii!” În Iorga s'a făcut o greșală de transcriere: „Șțiți” în loc de știi”. „Șțiți” ar fi fost către toată lumea și rătăcește pe cititor, pe când „știi” este fratele Gheorghe, care se simte alături. Pe locul din Drăguș, unde era casa părintească a lui Drăgușanu, și-a făcut altă casă nepoata, fata acestui frate Gheorghe, pricina frumoaselor scrisori, boreasa Maria Jurcovan. Sora ei se cheamă, destul de răsunător, Rafira Trâmbițaș. Stau una și cealaltă de-a dreapta și de-a stânga faimei celui mai strălucit fiu al Drăgușului, așa cum păzesc femeile de marmoră albă intrarea în monumentul din Paraclisul Capușinilor din Viena, zugrăvit de scriitor.

Citite acolo, Scrisorile au un răsunset și o bogăție, pe care într'o bibliotecă nu le-ar avea. Nicolae Iorga a pus în ediția lui un semn de nedumerire, n'a știut ce poate să însemne, după acest rând despre Versailles: „Se construiește sub Ludovic al XIV-lea, prin arhitectul Mansard, care întâi”, adică cel dintâi, „făcu coperișuri, cum se vede la

curtea Sambetiană (!)". Cine cunoaște satul și împrejurimile lui vede deodată peste copaci, cu Negoiful în fund, țiglăria înaltă, numai ea cât o casă, a Palatului lui Brâncoveanu dela Sâmbăta de Sus. Această vedenie, a Curții Sâmbătene, l-a urmărit până la Paris, pe băiatul care o avea înaintea ochilor, ori de unde venia prin lunca Oltului. Era numai la 3 kilometri de Drăguș. În altă parte vorbește de pantaleriul Neamțului, de care sunt strămtorați flăcăii și Iorga din nou a pus un semn de întrebare. Dar acel pantaleriu, necunoscut la București, a fost pricina pribegiei de 13 ani prin lume a puilului de grănicer Ion Codru și nu este decât o mică schimonosire ardeleană a expresiei militare bandulieră, cureaua de care se spânzură arma. Și pe urmă cum s'a putut ca ediția Iorga să lase afară cele 6 pagini cu Insemnarea cuprinsului, care arată dintr'odată și ele singure, că acest scriitor, atât de tare în limba germană, scria ca Voltaire și este în literatura noastră cel din urmă enciclopedist, în înțeles francez, cu fiecare scrisoare, ca sub altă pavază, tot cu alt motto din cei mai necrezuți autori? Eu nu caut decât să înviez puțin pe drumeț, dar criticul sau istoricul literar care va urmări lucrarea poetică, va trebui să asculte pe autorul ei și la el acasă. Multe părți se vor lumina atunci pe dinlăuntru și vor fi ca acele ulcioare scumpe, cu flori de smalt în pereți, care nu se văd decât dacă aprinzi la mijloc o flacăra.

Astăzi ne mirăm de ce Epistolele nu s'au publicat în „Convorbiri Literare“, de care erau mult mai aproape, decât prin foile și revistele dela Pesta, deși în „Familia“, una dintre ele stătea alături de „Junii corupți“, versurile de tinerețe ale lui Mihai Eminescu, pe care Iosif Vulcan, directorul acestei publicații, l-a făcut Eminescu, pentru că până atunci poetul fusese Eminovici. Iată ceva de Alecu Russo, deși cu adâncitură mai dureroasă de gândire: „Cine nu părăsește locul nașterii n'are idee de patrie; el e ca omul în mijlocul pădurii: nu o vede de mulțimea arborilor. Dar instrăinatul, o, cum învață a o iubi! Te-ai născut într'un sat din cele mai mizerabile, ai crescut într'o colibă de paie, ai început să gănguri. Sanda te-a purtat în brațe, Comșoia ți-a dat un măr. Întâia dată te-ai jucat pe pajiște cu Lae al Rachirei, ai auzit pe Giole lătrând, ai văzut pe Murgana venind din ciurdă. Te bate mama, te ia tata pe genunchi. Toate le uiți, toate le ții minte. Cu întâia impresie te faci cetățean în lume. Devii mai măricel. Cercetezi pe mătușa, cunoști casa popei, auzi injurând pe jude. Noui întipăriri, noui cunoștințe“. (Ironia trebuia să-și facă loc: râsul printre lacrimi). „Apoi începe necazul și grija. Caută să mergi la dascăl. Nu pot uita pe fericitul Nicu al Davistei cu Sfânta Cruce ajută! O iarnă întreagă învășasem carte la dânsul, știam bucoavna de rost, însă

a sloveni cu buche-azi-ba, nu putusem învăța, până ce bietul Comșuț, în bătrânețe, aduse sistema de a-b-c dela Orlat, după care, apoi în trei zile silabisii cu ușurință. Umblam acum în satul vecin, la școala militară germană. Măriuța lui Dumitru, Dumnezeu s'o ierte, îngrijea de mine ca o mamă; dar noaptea vedeam pe Giole, câinele flocos părintesc, care întâi mă linsese și-mi luase bucătura din mână. Mă suiam în salcia scorburoasă din fundul grădinii și aruncam cu pietre în bradul dela poartă. Biata mătușa căuta să mă țină în brațe, ca să nu cad din pat, visând. Iată patria și aevea și în vis". E o schiță fără greș a copilăriei, așezată pe un perete al vieții ca o cadră frumoasă. Sunt trăsați din Creangă cu 20 de ani înaintea lui.

Dar iată un sfert de pagină pe care marele Humuleștean l-ar fi semnat fără să stea la gânduri. Este o vorbă în treacăt, dintr'o scrisoare dela Paris, din 1841: „Nu știu, ții minte pe Protopopul nostru cel bătrân C.? Era un găgău înalt și umbla cu capul tot sus, ca un general încununat cu lauri. Odată unchiul Năftuc, cu firea lui de Tartuf consumat, îl încântase la o nuntă și-i promise că-l va cerceta altădată acasă. Unchiul Năftuc știi că era pururea cu Dumnezeu în gură și nu se închina altminteri fără numai: Dulce Tatăl Nostru, Sfințească-se Sfânt Numele Sfinției Tale și pe teapa aceasta mai încolo; dar și altminteri era un geniu natural și mucalit în expresii cât se poate. Nici odată nu râdea făcând glume și atunci se tăvăleau de râs ascultătorii". Nu luase nimic Drăgușanul dela unchiul Năftuc? „Casa unchiului era antedeluviană, cu un strat de mușchi de trei urme pe acoperiș și jumătate cufundată în pământ. Superbul Protopop, intrând, se lovi, poc, de pragul pleoștit (cel de sus) și, spre neazut scandal, injură una ca și căprarul Miclăuș, Dumnezeu să-l ierte! Dar venindu-și în fire, zise: „Pentru-ce, boierule, nu-ți ridici casa, că, iacă, era să-mi crăp capul în două?" „Iartă, Prea Sfințite Părinte", răspunse unchiul, „noi, când intrăm, ne plecăm capul, căci casa o făcură oameni mai vrednici decât noi". „Acest cuvânt e mult mai prețios decât toată casa replică popa și se mângâie de cocoș", adică de cucui, „lângă rachiul cu miere".

Dar acest dialog, pentru care l-ar fi pismuit Caragiale și s'ar fi pus să mai taie și să ciugulească la Chicoș Rostoganul lui: „Noa, da' de unde ghii, Oane? — Noa, tomna din București? — Noa, mă da' văz't-ai pe Vodă? — Noa, da cum să nu-l văz? — Noa și cum era Oane? — Noa știi pe Oanea fiieu? — Știu. — Noa, dă-mi pace! — Dară pre Doamna văzutu-o-ai, Oane? — Noa, ghine că n'oi vedea-o? — Noa, da' cum era' Oane? — Noa, știi pe Ana mea? — Știu. — Noa, dă-mi pace".

De aici, din această vieță, a plecat în lume Ion Codru Drăgușanu. Întâi a văzut țara și a înțeles Dunărea de jos și balta, și mai

ales oamenii ei, mai ascuțit decât Jean Bart și scriitorii apei. A stat în București, în mai multe rânduri, câțiva ani și l-a zugrăvit mai fără milă decât Filimon, dar cu o privire largă de gânditor social. A trecut prin Târgoviște, unde a întâlnit casele părăsite și crescute cu iarbă, de oameni porniți după procopseală, în cetatea Dâmboviței, cu o adâncime și cu niște sgârieturi de coardă de plâns în piept, de Vasile Cârlova, pe care-l transcrie în notă, ca un acompaniament necesar. A fost un fel de însoțitor bun la multe și până la un fel de secretar particular pentru mari personaje care călătoreau în străinătate și a străbătut toată Europa, dela Napoli până la Sfântul Petersburg, cu popasuri mai lungi la Paris. Era de 20 de ani, frumos deștept, știind să se descurce, cinstit cu ceilalți. Pe unde a trecut, a privit și a gândit. A fost un om care iese într'o zi din casa strămtă a vieții lui ca să cunoască lumea. El a spus poate pentru întâia oară în scrisul nostru aceste cuvinte, care chiamă din zare și fac ele singure pe drumet: „Sufăr de dor de ducă"! Nu se oprește la ce e pitoresc, ci la ce e caracteristic. Trăsăturile cu care a zugrăvit popoarele în mijlocul cărora a stat, alcătuiesc până astăzi cele mai bune pagini de literatură de psihologie colectivă pe care le avem. Pentru culoare, avânt și meditație analitică luătoare în pleasnă la un loc, recitiți măreața plimbare pe Vezuviul în erupție, descrierea egipteană de uriașe proporții a Pieții Sfântului Isac din capitala Rusiei, Domul din Milano, ca un sloi de ghiață plin de țurțuri către cer, Catedrala Sfântului Ștefan din Viena, Biserica Sfântul Petru din Roma. Ce păcat că asemenea pagini fără pereche n'au intrat în cărțile de școală, ca să dea din puterea și din frumusețea lor omuleților care se ridică, lacomi de altceva! Scrisul lui seamănă atunci cu această vedenie rusească de pastel încă ud: „Săanii ușurele, cu patru călușei ca umbrele, hamuri de ață, proprietarul cu barbă lungă, cu cojoc lung și uns, apoi cu opinci impletite cu mazăgă de tei, sboară peste scoarța zăpezii, fără a se cufunda, încât crezi că e o nălucire aeriană produsă de fata morgana". Ar trebui să dau câteva exemple de sublim, cum e gândul să sărute trupul de idol din vârful Coloanei Traiane, când a auzit că numai capul era al Sfântului Pavel, pe când trupul rămăsese al lui Traian, Împăratul părinte; sau cum este întâlnirea în cimitirul din Napoli, cu o bătrână urită ca o strigoaie, care cânta un fel de frunză verde, ca să gonească vrăbiile dela smochine și a primit dela el cincini carlini ca să mai cânte și s'o mai audă, cât el se depărta plângând. Cea mai convingătoare impletitură însă de rafinament și de plămadă veche, alături de care niciun Român dela 1841 n'ar putea să așeze ceva nici pe departe asemănător, mi s'au părut aceste rânduri. Sunt dela Paris. Ele dau încredere. Cine putea simți

așa, era pregătit să înțeleagă teatrul lumii în care se adâncise și să ni-l talmăcească. Mi-e aproape frică să-l transcriu, ca de aripa cu praf de desene sburătoare a unui fluture: „În acest raiu al lui Mohamed, m'am fost culcat alaltăseară, la 11 ore și, citind „Reculegerile poetice“ ale Domnului Lamartine, de curând ieșite la lumină, drept specific somnifer, așteptam pe Morfeu, ținând asupra unui lighian pus la piciorul patului inelul de sigiliu în mână, ca să-mi anunțe, căzând, apropierea zeului prin răsunet. Imitai, vezi, pe Alexandru cel Mare. Cam către a treia veghe a nopții sunetul argintiu mă înștiință să sting lampa de gaz idrogen, lăsându-mă în grija lui Morfeu, în ațipire și speram să mă visez sultan sau cel puțin vizir, în brațele odaliscelor. Râse zeul de superba mea imaginație, mă luă pe aripile sale aeriene și cu iuțimea electricității mă transportă în depărtare de 300 de mile, tocmai în coliba noastră, la Fântâna lui Dan, unde cu tine și cu Gâcul nașul pășteam viței în copilărie, mă întovărăși îndată la Vereț în Vârteje, unde țineam rămătorii la jir și mă părăsi căutând bivolița pierdută în mestecăniș, după ce luasem o corecție dela răposata mama, fie-i țărâna ușoară!”

Dacă am avea un dicționar istoric al limbii, în care fiecare cuvânt să aibă trecut alături timpul când s'a ivit în scris, acest rând de început din Prefața la Scrisorile lui Ion Codru Drăgușanu: „Națiunea Română e lipsită de literatură turistică”, ar sta ca pildă pentru împreunarea dintre cele două cuvinte dela urmă, atunci făcută întâia oară. Este cartea care ne-a deschis lumea, cu firea ei și nu cu ce am fi vrut să găsim noi în ea și să luăm acasă. Am avut-o în mijlocul nostru și n'am cunoscut-o.

EMANOIL BUCUȚA

CULTUL LUI RICHARD WAGNER LA ROMÂNI

Puține dintre evenimentele muzicale ale lumii au o istorie atât de dramatică și de pasionantă ca fenomenul wagnerian. Prin noutatea, semnificația și complexitatea lui, el a avut darul de a răscoli adânc nu numai apele muzicei, ci ale întregii culturi europene.

Valurile acestor ape au ajuns destul de timpuriu și la Români, la început mai mult valuri intermitente, fără ecouri largi, mai târziu însă ele au făcut cuceriri definitive și numeroase. Cultul wagnerian și-a recrutat acum și printre Români credincioși fanatici.

Dacă în pătrunderea acestui cult în sudestul european se observă o oarecare întârziere, faptul se datorește înainte de toate lipsei unei vieți muzicale organizate și în deosebi lipsei unor opere, care să satisfacă exigențele dramelor muzicale ale uriașului dela Bayreuth. Pe Wagner trebuie să-l cunoști pe scenă pentru a-l înțelege în toată măreția lui; trebuie să-l vezi apoi reprezentat într'un mod, dacă nu perfect — ceea ce este foarte greu — cel puțin mulțumitor. Wagner nu poate da decât spectacole mari, sau spectacole caricatură. Din pricină că cele dintâi sunt atât de anevoie de organizat, iar cele din urmă sunt — fără voia celor care le inițiază — destul de frecvente, Wagner a fost și este încă hulit și greșit înțeles.

Nu avem de gând să dăm aici o prezentare completă a fenomenului wagnerian la Români. Vom da numai câteva din momentele lui, pe care le credem utile pentru cei ce vreau să cunoască răsunetul celui mai mare moment muzical din a doua jumătate a sec. XIX în această parte a Europei.

1. Cel dintâi Român care a luat contact cu muzica lui Wagner și și-a exprimat în scris opinia asupra ei este Nicolae Filimon (1819—1865), primul cronicar muzical al nostru, cunoscut mai mult ca autor al savurosului roman de moravuri *Ciocoii vechi și noi*. Cântăreț

din flaut, cântăreț de biserică, profesor de muzică, membru în diferite orchestre ale ansamblurilor, de opere italiene, care jucau temporar la București, Nicolae Filimon a fost un pasionat al muzicii și unul dintre cei mai buni cunoscători ai ei la Români delă mijlocul veacului trecut.

În vara anului 1858 el întreprinde o călătorie în Germania meridională, cu care prilej vizitează orașele Viena, Brün, Praga, Dresda, München și Kissingen. În foiletonul ziarului *Naționalul* (1858—60) el publică un memorial bogat al acestei călătorii, insistând mai mult asupra momentelor ei artistice.¹⁾

La München asistă la o reprezentație a operei *Lohengrin*. Faptul acesta îi dă prilejul să-și spună, cu o simpatică sinceritate, opinia asupra muzicii germane și în special asupra a ceea ce se numia atunci „Zukunftsmusik”, adică muzica lui Richard Wagner.²⁾

Plin cum era de muzica italiană, pe care a cultivat-o ani de-a rândul la reprezentațiile de operă, la care a asistat sau la care a colaborat, nu e de mirare că Filimon se pronunță în favoarea acesteia. „Germanii — spune el — oameni reci și meditativi, neputând reuși să compue muzica plină de melodii care să miște inimile, cercară să îndeplinească lipsa aceasta prin cultura armoniei”... El are mai mult o admirație platonice față de Glück, Haydn, Bach, Mozart și Beethoven, pe care i-a ascultat cu multă atențiune, dar care n'au reușit să-i trezească în suflet „acea dulce melancolie și emoțiune ce gustă cineva când aude o melodie de Rossini, Bellini sau Donizetti”.

Aceasta este opinia lui despre clasici. Întru cât îi privește pe moderni, declară pur și simplu că ei sunt sau mediocri sau excentrici. Wagner face parte dintre aceștia din urmă „El calcă în picioare toate tradițiunile artei muzicale și cearcă să formeze dintr'ânsa o limbă dramatică convențională”. Dar să-l lăsăm să vorbească despre reprezentația lui *Lohengrin*:

„Am ascultat la teatrul delă München opera *Lohengrin* ce trece de cap de operă al muzicii de felul acesta. Am pus cea mai mare atențiune ca să nu pierz nicio notă; cu toate acestea nu am putut afla într'ânsa nicio nuanță care să-mi excite cel puțin curiozitatea. Totul în opera aceasta era confuziune: Melodia care este baza principală a muzicii, lipsea cu totul, armonia cea naturală ce satisface urechea și inima, era înlocuită prin niște transițiuni și acorduri repetate la părțile acute, medii și grave, prin care Richard Wagner pretindea a descrie lumina focului și a fulgerului, a reprezenta distincțiunea culorilor și a

¹⁾ Foiletoanele au fost scoase și în volum sub titlul *Excursiuni în Germania meridională. Memorii artistice, istorice și critice* (1858), Opul I. București, 1860.

²⁾ *Op. cit.*, p. 275 și u.

devina viitorul; fără să observe că caută efecte noi, acolo unde nu se mai găsesc decât defecte și neant".

În continuare, Filimon este de părerea că muzica să rămână la materialul ei: sunetele; să nu încalce domeniul picturii, sculpturii sau poeziei, căzând în excentricitate și materialism. Și pe naivul cronicar român îl miră faptul că această reformă se încearcă de R. Wagner, căruia îi recunoaște talentul muzical și al poeziei și care a dovedit prin scrierile lui (pe care Filimon le citează) cât de mult a aprofundat problema muzicii dramatice.

Atitudinea lui Filimon nu trebuie să ne mire. Lupta în jurul muzicii lui Wagner era în toi. Dacă în Germania aderenții ei se înmulțeau, în celelalte țări de pe continent adversarii erau mai înverșunați decât oricând.

2. Cu doi ani mai târziu Constanța Dunca-Schiau, își făcea studiile la Paris. Cu toate că abia de 17 ani a început să colaboreze la ziare și reviste, recoltând un promițător succes literar. Încurajată de acest succes, a crezut că-și poate încerca norocul și în muzică.¹⁾ A compus atunci cel dintâi vals al ei, intitulat *Larmes et sourires*, pe care a reușit, datorită legăturilor pe care le avea, să-l strecoare în programul concertelor dirijate de Musard, fiul celebrului organizator de concerte parisiene. Într-o Marți dimineața autoarea este invitată să asiste la repetiția bucății. Valsul a fost repetat odată și urma să fie repetat din nou, când se oprește la poarta grădinii, unde se făceau repetițiile, o trăsură. Din ea coboară un domn pe care autoarea îl descrie astfel:

"Statura îi era de mijloc, nu gros, dar nici subțire; călca cu tot piciorul, începând dela călcăiu, încât corpul i se clătina la tot pasul. Față avea rotundă, toată rasă, incunjurată de favoriți scurți, rău tăiați. Cu aceasta o privire așintită spre ceva nevăzut, un nas mare, capul gros pe părți și fruntea înaltă, sus purtată, prea sus, după părerea mea de atunci."

Domnul era Richard Wagner. El venise să asiste tot la o repetiție, care nu era însă un vals cu „lacrimi și surâsuri”, ci marșul din Tannhauser.

Wagner a ascultat primele acorduri ale valsului Românei, a crezut însă că nu face să piardă vremea cu astfel de nimicuri, a scos un carnet și a început să scrie. A urmat apoi repetiția celebrului marș. Constanța Dunca-Schiau asistă și ea. Conduce mai întâi Musard. Se

¹⁾ Constanța Dunca-Schiau, *Pentru ce am compus numai un vals. Amintiri despre R. Wagner*, în *Familia*, 1883, p. 109—111.

urcă apoi la pupitru Wagner : „Fisionomia i se schimbă cu totul — spune C. Dunca-Schiau în amintirile ei. „Fața deveni lungă, ascuțită; gură, ochi, frunte se prefăcură desăvârșit. O voință de fier, ca fierul de dură și tăietoare ca fierul se întipări în toate trăsăturile. Buzele se făcură lungi, fine, mișcătoare, îndărătnice. Totul prin mișcările suflutului, prin jocul mușchilor, dobândi-se ceva de supra-om, genial, demonian-genial. Un Faust în luptă cu cerul și pământul, un arhanghel revoltat“.

Marșul a fost repetat de patru ori, fascinând pe muzicanți — și pe tânăra Româncă. Rușinată, ea a declarat lui Musard că-și retrage valsul. Wagner a mângâiat-o atunci cu cuvintele : „La anii d-tale d-șoară, a aduna sunete este a face buchete pentru plăcerea sa și nu o ascensiune pe Golgota“.

3. Evenimentul s'a petrecut cu câteva luni înainte de reprezentația pe scena Operei mari din Paris a lui *Tannhauser*, în jurul căreia s'a făcut atâta intrigă și scandal. Reprezentația a avut loc la 13 Martie 1861. La 12 Aprilie același an un tânăr Român, Titu Maiorescu, care-și făcea atunci licența în drept la Paris, ținea o conferință la „Cercle des Sociétés Savantes“ despre „Die alte französische Tragödie und die wagnerische Musik“. Tânărul se dusesse în capitala Franței după ce a petrecut doi ani (cu întreruperi) la Berlin, unde a urmat cursurile Facultății de Litere. În 1859 el își trece doctoratul în Filosofie la Giesen și cu doi ani în urmă publică la Berlin, la vârsta de abia 21 ani, lucrarea filosofică de o surprinzătoare maturitate de gândire *Einiges philosophische in gemainfasslicher Form*. Întors în patria lui dela Dunăre, după studii atât de strălucite, el devine șef de școală literară, cel mai de seamă critic Român, neîntrecut profesor de filosofie, ministru și la bătrânețe prim-ministru.

Titu Maiorescu a avut o serioasă cultură muzicală, pe care și-a făcut-o în parte în familie, în parte pe când urma studiile la Viena, la Theresianum, cel mai bun liceu din capitala Austriei. El însuși bun cântăreț din flaut, din casa lui muzica de aleasă calitate a fost nelipsită.

Conferința amintită a fost rostită nu numai la Paris, ci și la Berlin și anume la 10 Martie 1861 în folosul ridicării unui monument lui Lessing la Kamenz, iar la 27 Aprilie, dinaintea Societății de filosofie, când a fost urmată de discuția unor specialiști, toți hegelieni de seamă, ca Ludwig Michelet, Adolf Lassan, Max Schasler, Friedrich-August Muercker și italianul Pasquale d'Ercole.¹⁾

¹⁾ Titu Maiorescu a fost ales membru al Societății de Filosofie în acel an, deodată cu un alt Român, Prințul G. Sturdza. O mențiune a primei conferințe berlineze s'a făcut în revista *Der Gedanke I*, p. 250, iar un rezumat mai dezvoltat al ei, precum și al discuțiilor ce-au urmat-o, *Ibid.* II, p. 112 și urm.

Maiorescu și-a întemeiat expunerea lui pe definiția hegeliană a frumosului, care este „deplina întrepătrundere a ideii cu aparența sensibilă”, definiție care devine, mai târziu, una din ideile fundamentale ale concepției lui critice.

Între idei și încarnarea ei sensibilă trebuie să fie deci un echilibru. Când într'o operă de artă predomină elementul ideal sau logic, rezultatul este „sublimul”, iar când cumpăna trage în folosul sensibilului, avem „fermecătorul”. Trecând la exemple concrete, el se oprește la *Horace* de Corneille, în care patriotismul copleșește atât de mult pe erou, încât niciun alt sentiment nu se poate naște în sufletul lui (de pildă dragostea de frate). *Horace* este sublim, nu este însă sguudit de lupta interioară, n'are pathos, de aceea nu întrunește condiția esențială a tragediei.

În operele muzicale elementului logic, ideal, îi corespunde „armonia”, iar celui sensibil „melodia”. Aceste două elemente s'au contopit în mod desăvârșit în simfoniile lui Beethoven. În operele italiene predomină melodia; sunt deci „fermecătoare”. În operele lui Wagner, dimpotrivă, predomină armonia, în detrimentul melodiei; ele sunt sublime. Astfel direcția lui Wagner în muzică este o extremă, deopotrivă cu aceea a lui Corneille în tragedie. Firește că îngrădită în astfel de considerații, cu toate că este împodobită cu elogiul sublimului, muzica lui Wagner nu întrunește condițiile frumosului adevărat, nu este sortită să apropie inimile, ci doar să ajute la progresul ideilor. Căci singura concesie pe care i-o face Maiorescu este că, prin ideile ei grandioase, ajută la înălțarea societății către scopurile ei ideale.

Nu insistăm aici asupra discuțiilor stârnite în Societatea filosofică, de considerațiile lui Maiorescu.¹⁾ Ceea ce vrem să adăugăm este că atitudinea cugetătorului român nu este o simplă poză de tinerețe, ci izvorește dintr'o concepție asupra frumosului căreia i-a rămas credincios toată viața. Când, cu un deceniu mai târziu, are prilejul să asiste la o reprezentație a lui Lohengrin pe scena Operei din Viena, el notează în jurnalul său observații mult mai crude, care pornesc însă din aceeași concepție estetică. Acum nu critică numai muzica, ci drama însăși:

„Am fost la Lohengrin și n'am putut sta după actul I. E muzică asta? Sforțări spasmodice ale unui interpret care a luat filtru, simte avânturi și totuși nu poate. Ingrozitor! — Pe lângă asta inconveniența materiei din punct de vedere estetic. În mijlocul furtunilor corului, unde e vorba de o luptă a cavalerilor pe viață și pe moarte, apare —

¹⁾ Ele pot fi citite împreună cu un comentariu critic în Tudor Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, Academia Română, Mem. Secț. Lit., Seria II, Tom. VI, mem. 10.

Lohengrin, tras de lebadă! „Mulțumesc, grațioasă lebadă”, ș. a. m. d. Trebuie să fii tânără croitoreasă lunatică, ca să nu găsești așa ceva meschin, ferchezuit, ridicul! — Și-apoi! Elsa e acuzată de contele Telramund, duelul trebuie să o salveze, dacă se găsește cineva. Și vine Lohengrin în dată cu supranaturala aparatură a lebedei și se luptă. Dar prin aceasta știi imediat că Lohengrin trebuie să învingă și duelul e omor brutal. Scena face un efect revoltător.”¹⁾

Muzica lui Wagner, spune el într'o altă ordine de idei, face efect prin „multul”, „plinul”, „masivitatea” ei. „În 200 de instrumente de orchestră, mult decor pe scenă, 200 de bărbați și de femei la cor și lasă toate astea să urle împreună ritmic și în anumite acorduri muzicale stabilite — și trebuie să producă efect prin masivitate. Dar de frumusețe muzicală nu e aici nici o urmă.”

Concepția lui Wagner — mai spune Maiorescu — despre unitatea între muzică și poezie este greșită. Muzica și poezia pot da, cel mult, aceeași dispoziție sufletească. Poezia produce imagini în fantezie, pe când muzica emoționează prin sunete — două lucrări deosebite care se pot împiedeca una pe alta.

Am insistat asupra acestor observații pentru că ele sunt surprinzătoare din partea unui om înzestrat cu vederi estetice foarte largi și cu un gust de o siguranță puțin obișnuită. Căci dacă Titu Maiorescu a urmat anumite concepții, el nu s'a supus niciodată orbește lor, n'a ascultat de un dogmatism estetic sever și îngust. Neînțelegerea față de muzica lui Wagner se explică prin toată structura personalității lui, de esență clasică și pozitivistă. Oricâtă înțelegere ar fi avut pentru minunile fanteziei, se observă totuși la acest critic o oarecare greutate pentru sborul în basm, în mit, în simbol. Și noutatea lui Wagner stătea tocmai în această îmbrățișare îndrăzneată a mitului, care îi îngăduia să se apropie de însăși esențele umanității.

4. Va trebui să mai treacă aproape un deceniu până vor apare și între Români admiratori entuziaști ai marelui magician de sunete dela Bayreuth. Suntem către sfârșitul vieții lui Wagner când, în urma deschiderii teatrului dela Bayreuth și a succesului obținut prin *Maestrii cântăreți* — operă mai accesibilă marelui public, fără să se depărteze dela principiile wagneriene — marele compozitor era o glorie mondială, un zeu încunjurat de admiratori, aproape ca Goethe în amurgul vieții.

În acest timp apare într'o revistă română din Transilvania cel dintâi studiu mai dezvoltat asupra acestei muzici — care nu mai e acum

¹⁾ Titu Maiorescu, *Insemnări zilnice*. Buc. 1936, vol. I. p. 198—199.

a viitorului — al cărui autor este P. V. Grigoriu, un colaborator al revistelor literare românești, remarcându-se mai ales prin traducerile lui din poezii francezi. El își începe studiul prin a anunța lupta care se dă încă, în lumea muzicală europeană, între admiratorii lui Wagner, ai lui Gounod și Verdi, trei compozitori care reprezintă trei concepții muzicale deosebite, a lor trei mari națiuni.

„Călătorind prin orașele mari ale Europei, și cu osebire în Germania, am avut fericirea a admira producțiunile lui Wagner și succesul lor crescând. Schițând acest studiu asupra unei vieți din cele mai furtunoase și mai caracteristice ale timpului modern, țintirea noastră nu este numai de a face portretul omului, dar a înălța, prin adâncă admirațiune, operele sale la adevărata lor lumină.”¹⁾

P. V. Grigoriu face deci o prezentare elogioasă, atât a omului cât și a compozitorului, la care găsește: „un amor fanatic de arta înaltă, curajul opiniunii sale și o viață întreagă jertfită în slujba unei singure și mărețe idei“. Autorul mărturisește că se folosește în mare parte de diferite notițe „dintr'o mare revistă streină“, al cărei nume însă nu-l dă. El nu este deci original, ceea ce ne determină și pe noi să nu insistăm asupra opiniilor lui. Cităm doar un singur pasaj, privitor la *Lohengrin*, pentru a vedea cât de departe suntem dela atitudinea lui Maiorescu: „In *Lohengrin* s'ar zice că orice cuvânt întrece treptele expresiunii poetice prin aceasta că, pornit din vibrarea simțirilor sufletului, sau a pasiunilor, cuvântul devine o melodie prin el însuși. Cântecele, în această compoziție, nu merge decât ca o verificare a tragediei, care, departe de a opri acțiunea, n'o face decât mai pătrunzătoare și admirată de ascultători.“

5. Firește că aceasta nu este singura mențiune a lui Wagner în periodicele românești ale vremii. Numele lui apare mai des în ele, însă mai mult ca un ecou îndepărtat al unor pasionante sărbători muzicale din centrele occidentale. Este de datoria viitorului istoric al fenomenului wagnerian la Români să culeagă toate aceste dovezi, fie ele cât de neînsemnate. El va trebui să noteze apoi cu grijă și cele dintâi încercări de a ajunge în contact cu muzica wagneriană, aici la noi acasă. Este vorba de câteva trupe italiene ambulante de operă — de pe urma cărora Wagner credem că mai mult a pierdut decât a câștigat — apoi de câteva concerte, în care au putut intra și unele din perlele simfonice ale autorului lui *Parsifal*, și chiar de câteva reprezentații (*Tannhäuser* și *Lohengrin*) la București, sub conducerea lui

¹⁾ P. V. Grigoriu, *Wagnerismul*, în *Familia*, 1879, n-rele 34, 35, 36, 37 și 38.

Eduard Wachmann, compozitor de origine austriac, cu un însemnat rol în dezvoltarea vieții muzicale din capitala românească.¹⁾

Deodată însă, ca printr'un fel de generație spontanee, Românii reușesc să pătrundă, printr'un mare cântăreț, în însuși sanctuarul cultului wagnerian, la Bayreuth. Acest cântăreț se numia Dimitrie Popovici. Celebritatea lui a luat proporții mondiale; cu toate că a cântat pe scenele multor opere din Europa și America, el a considerat însă ca moment culminant al carierei sale succesul dela Bayreuth. De aceea și-a adăogat numelui său numele acestui oraș, numindu-se Dimitrie Popovici-Bayreuth. Pentru cine cunoaște cât de mult era pătruns Popovici de spiritul marelui demiurg al sunetelor — însăși masca lui parcă era desprinsă din galeria tipurilor wagneriene — această alăturare de nume nu este de loc o emfază de artist și cu atât mai puțin o profanare. Pentru că dacă Dimitrie Popovici a devenit o celebritate prin opera dela Bayreuth, el încă a contribuit la zilele de glorie ale acestei instituții.

Baritonul Dimitrie Popovici-Bayreuth s'a născut la Iași, în 1861.²⁾ Încă de pe băncile liceului s'a remarcat prin calitățile excepționale ale vocii sale. A urmat apoi Conservatorul dela București, de unde, datorită înțelegerii unui profesor de al său, ajunge să plece la Conservatorul din Viena (în 1884) unde, în curs de trei ani, își perfecționează comoara glasului său. În 1889 este angajat ca prim bariton la Teatrul Imperial German din Praga. Aici a ajuns să cunoască pe Angelo Neumann, directorul acestui teatru și unul din cei mai asidui propagatori ai cultului wagnerian în Europa. Incântat de resursele puțin obișnuite ale vocii cântărețului român, Neumann îl apropie de personagiile wagneriene, reușind să descopere unul din cei mai buni interpreți ai acestora.

Debutul wagnerian și l-a făcut în 1890 cu rolul lui Wolfram din *Tannhäuser*. Au urmat apoi Eric din *Fliegende Holländer*, Telramund din *Lohengrin*, Hans Sachs din *Meistersinger*, Wotan din *Trilogie*, Kurwenal din *Tristan și Isolde*, stărnind prin toate interpretările nu numai entuziasmul publicului, ci și al criticei muzicale celei mai exigente.

Faima lui Dimitrie Popovici-Bayreuth trece astfel peste zidurile Pragăi. La sfârșitul anului 1891, cu ocazia unui „Gastspiel” la Berlin,

¹⁾ Cf. Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la Români*, Buc., 1928, p. 236 și urm. Începând din 1866, Wachmann a întemeiat concertele simfonice bucureștene. Despre felul în care îl interpreta pe Wagner o bună mențiune e a lui M. Mărgăritărescu în *Flacăra*, II (1913), p. 127.

²⁾ Datele biografice le luăm din N. Pătrașcu, *Dimitrie Popovici-Bayreuth*, în *Gazeta Ilustrată*, Cluj, 1937, nr. 5—6.

elogiile ce i-se aduc sunt tot atât de unanime. Renumele de interpret wagnerian al lui Dimitrie Popovici, determină pe Julius Kniese, impresarul teatrului din Bayreuth, să vină în iarna anului 1893 la Praga să-l asculte pe cântărețul român. Felul în care a interpretat *Olandezul sburător* l-a cucerit definitiv pe Kniese. Dimitrie Popovici a fost invitat pentru vara anului 1893 la concursul dela Bayreuth.

S'au prezentat 8 interpreți de renume mondial la acest concurs. Rolul de probă era Telramund din *Lohengrin*. După Telramund a urmat Klingsor din *Parsifal*, apoi Kurwenal, Alberich, Wotan, Hans Sachs din cunoscutele opere, toate interpretate cu aceeași artă de aleasă calitate.

„Astăzi pentru rolul lui Telramund — pentru care Wagner a regretat toată viața că n'a putut întâlni un interpret demn așa cum și-l închipuise el — nu e nici un artist care să se poată compara cu Popovici” — scrie Cosima Wagner, în 1895, lui Gustav Mahler, directorul Operei din Viena.

Numele lui Popovici era pus alături de al lui Van Dyck, Delmas și alte celebrități mondiale. Și nu numai Europa are prilejul de a-l asculta. În 1896—97 a făcut, cu un mare ansamblu, un turneu în America, unde a jucat pe scenă teatrelor mari.

În 1898 cântă la opera din Viena, apoi din nou la Berlin, la St. Petersburg; iar în 1899, la München, întreg ciclul wagnerian.

Cosima Wagner avea dreptate. D. Popovici a atins, ca puțini alții, culmile idealului wagnerian, în care drama se contopește cu muzica într'o unitate desăvârșită. Cântărețul și actorul se întreceau unul pe altul, în acest mare artist, ca într'o sonată de Beethoven, în care nu știi ce să admiri mai mult, vioara sau pianul.

6. Simțind în 1903 că vocea lui intră în declin, Popovici-Bayreuth s'a retras de pe scenă. Nu s'a retras însă și din viața muzicală, în îndrumarea căreia va avea timp de peste două decenii un rol de căpetenie. Ajuns în același an director al conservatorului din București, luptă cu îndărătnicia unui erou wagnerian pentru ridicarea muzicii românești la înălțimile cunoscute de el în marile centre occidentale. Și luptă cu deosebire pentru a trezi dragostea la Români pentru creațiile uriașului dela Bayreuth. Popovici-Bayreuth este, de fapt, cel mai de seamă promotor al cultului wagnerian la Români.

Indemnului său se datoresc întâiele și cele mai bune traduceri în românește din operele lui Wagner. Știa el bine că Wagner este o lume pe care trebuie s'o cunoști în totalitatea ei, pentru a te putea pătrunde de adevăratul ei farmec. Știa mai ales că în operele zeului

său poezia și muzica sunt surori gemene, inseparabile. Pentru a coborî deci în mijlocul Românilor nu numai muzica, ci și poezia wagneriană, se adresează unuia din cei mai buni poeți ai vremii sale, amicului său Șt. O. Iosif, unul dintre cei mai buni traducători de poezie germană din literatura română. Datorită îndemnurilor stăruitoare ale lui Popovici și de sigur și entuziasmului sincer al lui Iosif pentru Wagner, aproape jumătate din operele acestuia¹⁾ au fost transpuse într'o limbă românească curată și armonioasă, străbătută de un real fior poetic. Dacă duiosul poet n'ar fi fost răpit de moarte la o vârstă atât de timpurie, cu siguranță ar fi tradus toate operele genialului compozitor german.

În anul când murea Iosif (1913), întreaga lume sărbătorea centenarul morții lui Wagner. Românii fiind lipsiți de o operă națională, n'au putut lua parte la comemorare decât prin concerte și elogii în presă. În programele concertelor simfonice din București, Wagner apare mereu, în acest an, mai bine sau mai rău interpretat. Punctul culminant al acestor concerte a fost festivalul Wagner, dirijat de violonistul și dirijorul George Enescu care se bucura încă de atunci de o celebritate mondială. Vorbind cu entuziasm despre acest festival, N. Mărgăritărescu, cronicarul muzical al revistei *Flacăra* (II, p. 159), regretă că spațiul nu-i îngăduie să slăvească, după dorința inimii, muzica lui Wagner, „acea muzică care te ține înlanțuit în mrejele sale delicios de chinuitoare, acea muzică autoritară, egoistă, care fără să vrei te face să uieți de altă muzică”. Splendorile ei, Enescu le-a dirijat „cu o mlađiere, cu un stil, cu sonorități, care ne-au pătruns până în adâncul inimilor noastre”.

Revista amintită închină un număr întreg (Nr. 31) lui Wagner. Se povestește cu acest prilej vieața, se schițează opera marelui compozitor, se vorbește despre Popovici-Bayreuth, cel mai mare interpret român al lui. Interesant este articolul *Wagnerismul*, așezat în fruntea acestui număr, semnat de G. Diamandy (1867—1917), om politic și dramaturg român, fost director al teatrelor. Diamandy povestește cum a fost cucerit de Wagner. Pe când era la Paris, — unde și-a câștigat un bun nume în presă — a asistat, pe la sfârșitul veacului trecut, la o parodie a *Walkyriei*, care l-a revoltat și l-a determinat să-l admire pe cel pe care Francezii, — de sigur și din motive politice, — îl batjocoreau. Dragostea aceasta nu și-a putut-o desvolta însă decât atunci când a putut asista, la Drezda, — unde a fost trimis drept corespondent al ziarului francez *La Petite République* — la reprezentațiile aproape întregului ciclu wagnerian. Atât de mult a fost cucerit Dia-

¹⁾ *Rienzi, Olandezul sburător, Tannhäuser, Lohengrin,*

mandy de Wagner, încât, făcând în același timp un popas la Praga, a proiectat cu Neumann un ciclu de reprezentații wagneriene în capitala Franței.

7. G. Diamandy afirmă, în articolul amintit, că Wagner n'a avut nicio influență la Români și aceasta din pricina că o astfel de muzică nu se poate cunoaște prin concerte, ci numai prin operă. Afirmarea scriitorului român este poate prea categorică. Totuși, ea cuprinde o mare parte de adevăr. Wagner n'a putut fi gustat în toată mărirea lui, de un mare număr de Români decât atunci când au putut să-l reprezinte pe scenele operelor naționale.

De unde înainte de războiul mondial Români n'aveau nicio Operă, după războiu, în țara întregită în 1918, au întemeiat două, una la București și a doua la Cluj.

Opera Română din Cluj și-a deschis porțile la 20 Mai 1920. Operă a existat în acest oraș și înainte de această dată, sub stăpânirea maghiară. Pe scena ei se reprezentau însă mai mult opere, foarte mult gustate de publicul unguresc. Operă de mare stil și reprezentații muzicale de artă superioară, Clujul n'a cunoscut decât sub regimul românesc. Linia înaltă a acestei instituții se datorește înainte de toate primului ei director, D. Popovici-Bayreuth, care a lăsat conducerea Conservatorului din Capitala Țării, pentru a pune bazele unei bune opere de stat — vis pe care l-a urmărit de mult — în capitala provinciei, căreia i-a purtat o statornică dragoste. Datorită amicitiei pe care a legat-o cu Români ardeleni la Universitatea din Viena și mai ales prieteniei cu Gheorghe Dima, cel mai de seamă compozitor al Românilor ardeleni — ajuns și el în 1919, director al Conservatorului de Artă Dramatică proaspăt întemeiat, la Cluj — D. Popovici a făcut în Ardealul de dinainte de 1918 câteva turnee, programele cărora erau alcătuite în mare parte din Wagner. Venind la Cluj, el se simțea între prieteni; s'a așternut deci la muncă fără să se teamă de nenumăratele dificultăți care îi stăteau în cale.

Noi credem că una din cele mai bune măsuri de apreciere a unui teatru muzical este în felul în care reprezintă pe Wagner. Sub conducerea lui D. Popovici, tânăra Operă din Cluj, a trecut acest examen în mod strălucit.

Încă din întâia stagiune se reprezintă Tannhäuser (la 16 III 1921), în admirabile condiții scenice. Popovici-Bayreuth a voit să facă din acest spectacol o sărbătoare și a reușit în mare măsură, ajutat fiind de priceperea și de înalta viziune a directorului de scenă Constantin Pavel, căruia îi revine meritul de a fi dat spectacolelor wagneriene,

atât din Cluj, cât și din București — unde ajunge mai târziu prim director de scenă — stilul grandios, fără de care aceste spectacole pierd mult din efectul lor. Dela această sărbătoare Bayreuth a crezut că nu poate să lipsească prietenul Șt. O. Iosif, traducătorul lui Wagner. Amintirea lui a fost evocată, înainte de ridicarea cortinei.

În timpul cât Popovici-Bayreuth a fost directorul Operei din Cluj (1920—1927), Wagner a fost nelipsit din programul stagiunilor acestei instituții. În 1923 a fost reprezentat *Lohengrin*, în 1925 îndrăzneala merge până la *Walküre*, în 1926 urmează *Vasul Fantomă*. După moartea lui Popovici a trebuit să treacă aproape un deceniu, până când se va mai putea reprezenta o capodoperă wagneriană. Ea este *Tristan și Isolda*, care a văzut lumina rampei clujene în 1935, director al Operei fiind d-l Victor Papilian. În sfârșit, în 1939, se reprezintă sub direcția d-lui I. Nasta, *Maestrii cântăreți din Nürnberg*.

Intr'un studiu recent asupra Operei din Cluj,¹⁾ ni se dă o statistică a reprezentațiilor wagneriene pe această scenă. În frunte găsim pe *Tannhäuser* cu 63 repr., după care urmează *Lohengrin* cu 38 repr., *Vasul Fantomă* cu 24 repr., *Walküre* cu 6 repr., *Tristan* cu 5 și *Maestrii cântăreți* cu 3.

Este, de sigur și aceasta o metodă de a constata frecvența și răspândirea unui autor. Wagner însă nu se poate măsura cu statistica. Operele lui când se reprezintă cu toată seriozitatea, necesită eforturi enorme, atât în privința personalului cât și a punerii în scenă, eforturi înzecite față de alte lucrări. Aceste eforturi sunt mult mai anevoie de făcut într'un teatru de provincie, care în mod fatal nu dispune nici de artiști, nici de posibilitățile de punere în scenă și nici de publicul unui teatru de capitală.

De aceea reprezentațiile lui Wagner pe scena Operei Naționale din Cluj sunt tot atâtea triumfuri în istoria acestei instituții, chiar dacă ele n'au întrunit totdeauna condițiile ideale ale unui spectacol wagnerian. Datorită lor, Wagner a cucerit o insulă nouă de admiratori entuziaști. Ele au ridicat apoi o tânără instituție pe o înaltă linie de artă, dela care a făcut toate eforturile să nu se mai coboare.

8. Opera Română din capitala țării și-a inaugurat spectacolele la 17 Martie 1920. După greutățile începutului, ea se consolidează de abia în 1921 când, datorită sprijinului Reginei Maria și al lui Octavian Goga, cel dintâi Ministru român al Artelor, ea devine instituție de stat.

¹⁾ I. Gherghel, *Vieța muzicală în Ardealul de după Unire. I. Activitatea Operei Române din Cluj*. Cluj, 1939.

Cel dintâi director al ei, Scarlat Cocorăscu a crezut că nu poate cinsti mai bine începuturile acestei instituții decât reprezentând pe uriașul dela Bayreuth. El mobilizează deci toate resursele, nu cruță niciun efort pentru a da un spectacol demn de o capitală. Spectacolul este *Lohengrin* și are loc în Decembrie 1921, sub conducerea maestrului George Enescu. Marele muzician român a știut să imprime puternica sa personalitate întregului ansamblu, „fascinând cu arta sa imperioasă, voluntară și sugestivă, cu muzicalitatea sa profundă și adânc înțelegătoare, cor, soliști și orchestră, care la rândul lor s'au străduit să închege un tot de o rară perfecție”.¹⁾

În stagiunile următoare se reprezintă cu aceeași grijă, *Walküre*, *Tannhäuser*, *Parsifal*, *Tristan și Isolda*, *Maestrii cântăreți*, deci aproape întreg repertoriul wagnerian. La reprezentarea lor a contribuit foarte mult Constantin Pavel, acum prim-director de scenă al Operei din București.

A vorbi acum de aceste spectacole, de ecoul lor în opinia publică ar fi să ne întindem mult peste marginile acestui articol. Ele au contribuit în mare măsură ca Wagner să facă parte integrantă, permanentă, din viața muzicală a capitalei.

Dar autorul lui *Parsifal* nu este acum prezent numai în cele două orașe amintite, ci, cu ajutorul undelor, a pătruns pe întreg pământul românesc. Aproape nu este săptămână în care vraja muzicii lui să nu se reverse peste cuprinsul țării noastre.

În România se organizează acum, ca și în alte țări, cicluri întregi wagneriene. Așa s'a procedat de pildă în 1933, cu ocazia semicentinarului morții marelui compozitor, când au avut loc săptămâni wagneriene, cu conferințe, spectacole și concerte de o aleasă ținută. A fost, de sigur, culmea interesului românesc pentru Wagner.

Un rezultat al acestui interes este și cea dintâi carte scrisă în limba română asupra compozitorului german.²⁾ Ea se datorește d-lui E. Ciomac, un iscusit cronicar muzical român și este scrisă cu acea dragoste fără de care nimeni nu se poate apropia de sanctuarul zeului care-și doarme somnul de veci la Bayreuth.”)

ION BREAZU

¹⁾ Panait V. Cottescu, *Opera Română din București*, în P. Nițulescu, *Muzica românească de azi*, Buc. 139, p. 949.

²⁾ E. Ciomac, *Vieța și opera lui Richard Wagner*, București, 1934.

*) *Nota Redacției*. — Acest articol a apărut în *Stimmen aus der Südosten*, din München, Nr. 9—10 din 1940—41. Îl publicăm aici în versiune românească, în credința că el poate interesa cercuri românești mai largi decât acelea care cunosc și citesc revista germană amintită.

CRONICI

O REALIZARE ROMÂNEASCĂ ȘI TĂCEREA DIN JURUL EI

Există la noi un curios obicei, de a trece cu vederea cele ce facem noi înșine, spre a sublinia în schimb stăruitor cele ce fac, sau ne închipuim că fac alții. Toată lumea, în România, crede că știe ce extraordinar de întinsă e propaganda pe care-o fac vecinii noștri Unguri în țări străine, de câțeva vreme mai cu seamă în Germania. Despre opera de afirmare românească, însă, întreprinsă de mai mult timp de profesorul Sextil Pușcariu, în cadrul creat de d-sa al Institutului Român din Germania, prea puțini dintre cei care știu câte ceva se ostenesc să spună și altora. E deci o datorie, pentru cineva care a luat parte la cele dintâi luni de viață ale acestui Institut, să spună ce a văzut și ce ar fi putut vedea și alții.

În primul rând, un aspect care nu poate fi ridicat decât prin cifre: Institutul avea la Berlin, din primele săptămâni ale înființării sale, o bibliotecă românească de aproape 5000 volume. Majoritatea proveneau din biblioteca personală a profesorului Pușcariu. Autorul acestor rânduri a avut rara bucurie de-a desface, ladă cu ladă, biblioteca învățatului român, într'un subsol al Institutului din Berlin, unde se concentra astfel o adevărată comoară românească. Numai cel care a fost în străinătate și a încercat singur de-a da un răspuns sigur unei întrebări precise (aveți drepturi asupra cutărei provincii? în definitiv ce e arta d-voastră românească? imi puteți da, spre traducere o bună nuvelă românească? n'ați putea pregăti materialul pentru un număr special despre România?) știe ce înseamnă o bibliotecă de 5000 volume românești, la Berlin.

Prezența unei astfel de biblioteci a impus dela început un anumit stil de activitate Institutului Român din Berlin. Nu era vorba de o Școală Română de tipul celor din Roma și din Paris, unde studenții sau cercetătorii români să-și adâncească studiul specialității. Era vorba de-a se crea un Institut de propagandă. Dar o propagandă luminată și, mai ales, susținută, de material. A vorbi despre România o face — sau e de presupus că o face — orice atașat cultural român. Aci însă România nu se prezenta cu pașaport diplomatic, ci direct: cu ma-

terialul ei; cu piesele ei justificative; cu imaginile ei artistice sau statistice; cu prezența ei. Am simțit limpede, dela început, toți cei care eram în jurul profesorului Pușcariu, că avem mai de grabă rolul să arătăm decât să spunem.

Un singur exemplu, în această privință. La un seminar al Universității din Berlin, s'a închinat o ședință problemelor istorice, ridicate de realitățile din Transilvania. Un membru al Institutului Român a fost invitat să asiste și eventual, să aducă o contribuție la discuția în jurul raportului prezentat. Pe ce se întemeia însă raportul acesta, de altfel conștiințios pregătit de studentul german respectiv? Pe materialul științific ce putuse fi găsit la prima cercetare și care, după cum e lesne de bănuț, era altul decât cel românesc. Și atunci, firește, referentul Institutului Român și-a făcut observațiile sale; dar a făcut mai mult decât atât: a invitat pe studenții germani care se interesau de acele probleme să ia cunoștință și de materialul românesc. Iar una din cele mai mari satisfacții ale conducătorilor Institutului a fost să vadă mai târziu pe un alt student pregătindu-și lucrarea sa de seminar cu materialul nostru.

Erau poate, aci în țară, câțiva care să ceară Institutului să vorbească mai mult și mai șgomotos. Profesorul Pușcariu cunoștea însă lumea în mijlocul căreia se află și știa bine că nu cu șgomotul o poate impresiona. De altfel nici nu ținea s'o impresioneze: vroia s'o convingă. De aceea, făcând tot ce trebuia ca să nu piardă contactul cu actualitatea imediată — conferințe, proiectarea de filme românești, articole de presă sau frecventarea de oameni, pur și simplu — păstra totuși efortul cel mai de seamă pentru actualitatea mai largă, publicând și angajând lucrări românești sau despre lumea românească (până azi s'au angajat peste 15 lucrări) creând legături cu revistele mari (s'au publicat sau urmează să apară articole în vreo 30 de publicații germane), făcând cursuri de limbă română, îndrumând și organizând pe toate planurile interesul pentru România. Iar în același timp fiecare membru al Institutului era îndemnat să-și cultive interesul pentru Germania, putând astfel deveni, în câte un sector, un bun informator al celor din țară, — dacă aceștia n'ar avea prea des sentimentul că știu dela distanță aceea ce abia dacă se poate și din imediata apropiere.

Așa cum este, Institutul Român dela Berlin e un act de afirmație românească, de respirație mai largă, de întemeiere mai traică de cum se face de obicei. Ar trebui s'o știe mai limpede, opinia publică de aci, care cere să se facă în câteva luni aceea ce țara noastră s'a încăpăținat să nu facă ani de-a rândul.

Și ar trebui să se mai știe ceva: că toate aceste lucruri profesorul Pușcariu le-ă înfăptuit în împrejurări care, dintr'un motiv ori altul, dar nu din vina d-sale, n'au fost niciun moment normale.

Acum câțva timp, în Parlamentul unei țări străine s'a vorbit — incidental, firește, dar s'a vorbit — despre activitatea Institutului Român din Berlin. Era timpul să se spună ceva și în România.

LUCIAN BLAGA: RELIGIE ȘI SPIRIT*)

Ceea ce încearcă d-l Lucian Blaga în ultima sa lucrare filosofică, este o critică stilistică asupra fenomenului religios. Având deci a întocmi o întreprindere filosofică asupra religiei, d-sa se vede, dela primul pas, nevoit să precizeze poziția pe care se va așeza în decursul examenului propus — acela de a arăta „cum se constituiesc valorile religioase ale spiritului uman”. E dela sine înțeles că poziția pentru care optează filosoful nostru este poziția filosofică și nu cea teologică, poziție căreia îi semnaleză deficiențele. În cadrul poziției filosofice însă, d-l Lucian Blaga — și aceasta este și mai important de reținut — optează pentru o poziție cu totul personală. O poziție pe care am numi-o: *stilism critic*. Astfel d-l Lucian Blaga, înainte de a trece la examenul propriu zis al fenomenului religios ca atare și la analiza modurilor de constituire a valorilor religioase — cele două scopuri inițiale ale lucrării de față — ține să fixeze din capul locului, planul pe care intenționează să-l dețină în cadrul desbaterii chestiunii religioase. Critica pe care d-sa o face empirismului scientist nu este decât un reflex al propriei d-sale precizări. Fixarea de care vorbim este îndreptățită. Pentru că în momentul filosofic în care se găsește acum d-l Lucian Blaga, aproape de încheierea întregului sistem — precizarea aceasta vine dela sine. Stilismul critic al d-lui Blaga este poziția care îl caracterizează pe d-sa în istoria filosofiei culturii. În ce constă el, nu e locul să definim pe larg acum. Amintim doar că teoria stilului la d-l Lucian Blaga se încarcă de semnificații pe care stilistica tradițională nu le acorda fenomenului „stil”. În cadrul orizontului misterului și în tensiunea revelatorie a omului, stilul la d-l Lucian Blaga dobândește funcțiuni de-a-dreptul metafizice. Calitățile sale abisale pe de altă parte sunt subînțelese. Dar toate aceste lucruri le presupunem, pentru a ne ușura prezentarea, cunoscute. S'ar putea spune — ba, pare-se s'a și spus — că, teoretic vorbind, lucrările din ultimul timp ale d-lui Lucian Blaga nu aduc nimic nou față de ceea ce a fost expus în trecut. Este însă foarte natural să fie așa. Odată sistemul cu minuțiozitate încheiat, datele componente ale acestui sistem revin cu stăruință în orice expresiune ulterioară. Toate lucrările recente sau cele ce vor veni din activitatea d-lui Lucian Blaga, sunt și vor fi lucrări experimentale. Nici nu se poate altfel. Căci ceea ce rămâne filosofului nostru de făcut nu mai este decât verificarea principiilor expuse mai înainte. Ori, această verificare este de câțiva ani încoace în plin lucru.

„Religie și Spirit” se aranjează și ea în ordinea lucrărilor verificative ale d-lui Lucian Blaga. Geografic vorbind, ea face parte din „trilogia valorilor”, trilogie inițiată prin „Artă și valoare”, lucrarea în care se încearcă să se vadă cum se constituiesc valorile artistice ale spiritului, încheiând-o, prin aceea că încearcă să arate cum se constituiesc valorile religioase ale spiritului. „Despre gândirea magică”, cartea apărută anul trecut, și care ni se părea pe atunci oarecum desprinsă din familia întregă a sistemului, trebuie considerată ca un

*) Sibiu, 1942, Ed. „Dacia Traiană”.

„apendice“ al ei. „Trilogia valorilor“ va fi de sigur completată de o lucrare în care ni se va arăta cum se constituiesc valorile științifice ale spiritului. De sigur toate aceste lucrări privesc fenomenul pe care îl studiază în sensul în care am văzut că se îndreaptă punctul de vedere al filosofiei culturii bligiene: acela al stilismului critic, acela care consideră că orice încercare revelatorie a spiritului uman se supune, este constrânsă să se supună unor factori stilistici modelatori, de natură abisală și cu funcțiune metafizică, factori care acționează variat și în doze diferite, fiind în mod permanent necesari.

Deși toate aceste lucrări sunt puncte de reper ale unui tot unitar, ele pot fi considerate și independent unele de altele, prin aceea că ele reprezintă și o analiză autonomă, de sine stătătoare a unui fenomen oarecare. În acest sens apoi, ele aduc extrem de multe lucruri noi, lucruri care aparțin de sigur mai mult stilisticii decât stilismului, dar care nu sunt totuși prin aceasta mai puțin importante. Ele reprezintă adesea un câștig în plus față de teoria bliagiană, pentru cultura noastră filosofică. Aș spune o dobândă.

„Religie și Spirit“ este, de fapt, alcătuită din trei părți componente. Partea întâia cuprinde „Introducerea“ și ea accentuează mai ales ceea ce am încercat să relevăm și noi în rândurile precedente: poziția pe care o ocupă d-l Lucian Blaga în ceea ce privește fenomenul religios. În „Introducere“ ni se precizează apoi o serie de diferențieri metodologice dintre care urmează să se desprindă metoda proprie viziunii bligiene. De asemeni ni se arată intențiile axiologice și stilistice ale lucrării, cât și caracterul experimental pe care o bună parte din lucrare îl are. Cităm:

„Sub raport filosofic scopul nostru este:

1. Să arătăm varietatea fenomenului religios, mai ales sub raportul unor aspecte foarte puțin sesizate până acum.
2. Să ajungem încetul cu încetul la o definiție a religiei, mai cuprinzătoare și mai adecuată obiectului ei.
3. Să punem în lumină importanța fundamentală a factorilor „stilistici“, pentru constituirea *valorilor religioase*.
4. Să dovedim că și fenomenul misticei, în aparență atât de straniu și de excepțional, se integrează în ordine umană ca și alte fenomene ale spiritului creator“ (pg. 8—9).

Cea de a doua parte a lucrării, partea propriu zis stilistică și oarecum aplicată a examenului, cuprinde capitolul „Dela Indra la Nirvana“ în care se încearcă un studiu analitic asupra modului cum se constituiesc valorile religioase la Inzi, „Tao“ în care ni se desfășură sub ochi cu o florată bogăție de culori, vieța religioasă a Chinei, capitolul „Sănătatea cosmică“ în care cu adevărată măiestrie de chirurg se disecă modul religios al Perșilor, „Măsură și Ecstaz“ cu privirea în adâncul religios al vechei Elade, „Minunea generalizată“ unde apare în încheeturile ei cele mai subtile religiozitatea Islamului, „Lumina necreată. Nașterea Logosului“ studiind mistică creștină, „Stare mistică și credință“ capitol în care se operează o serie de distincțiuni în jurul problemei enunțate, cu o specială privire asupra „Mitului mesianic“

și în fine, alături de aceste capitole în care se examinează mai mult forme religioase sociale sau adoptate de un mare cerc social, două capitole „Credința-cutremur” și „Religiozitatea-fior” în care e vorba despre două mari personalități Kierkegaard și Goethe, la care fenomenul religiozității se încarcă cu semnificații individuale. Fiecare capitol, deși angajat într-o întreagă aluriune de intenții unitare, păstrează pentru sine caracterul câte unui studiu separat. A desprinde în parte idei este dificil însă. Pentru că examenul d-lui Lucian Blaga reușește să fie atât de complex, încât numai o lectură directă poate fructifica un rezumat și nicidecum o comunicare indirectă, cum este aceasta pe care o semnăm noi.

În toată această a doua parte d-l Lucian Blaga studiază deci modalitățile specifice de constituire ale valorilor religioase, urmând ca din acest examen să fie scoase pe urmă concluzii revelatoare cu privire la ceea ce am putea denumi „valoarea religiei ca atare” sau și mai bine, „Religia ca valoare în sine”. Religiozitatea în diversele ei moduri de manifestare constituie deci obiectul părții a doua. De sigur, religiozitatea în sine nu poate constitui însă o valoare. Ea nu este, axiologic vorbind, decât un suport al valorii religioase în sine. Dar nu e totuși mai puțin adevărat că, tot axiologic vorbind, valoarea ca atare nu poate fi prinsă. Ea nu poate fi decât descrisă prin ceea ce constituie, suportul ei: religiozitatea. Este ceea ce încearcă d-l Lucian Blaga în secțiunea a doua a lucrării de care ne ocupăm. Religiozitatea ca fenomen axiologic poate și chiar trebuie să fie tratat din două puncte de vedere; întâi, ca „stil” apoi ca „conținut”. Ca stil, am văzut că ea este studiată într-o întreagă serie de capitole speciale. Ca conținut, ca gen-proxim apoi, ea este studiată în partea a treia a lucrării.

Aceasta din urmă cuprinde capitolele „Definiția religiei”, „Sacrul” și „Certitudine și supraconștiință”. În „Definiția religiei”, autorul întreprinde mai întâi o critică a delimitărilor aduse în acest sens, arătând eroarea punctului de vedere al lui Schleiermacher, care consideră religia ca sentiment „al dependenței necondiționate” al omului în raport cu absolutul, cu Dumnezeu, cu lumea. De asemeni autorul mai ridică eroarea unui Max Scheler sau Paul Tillich, arătând caracterul cu totul unilateral al definițiilor acestora, cât și anemia lor internă. După aceea și având la bază examenul vast al excursului întreprins în partea a doua a cărții, d-l Lucian Blaga încearcă o definiție proprie. Iată-o: „Religia circumscrie, în oricare din variantele ei, capacitatea de auto-totalizare sau de auto-depășire a ființei umane în corelație ideală cu toată existența, dar mai ales în corelație ideală cu ultimele elemente sau coordonate ale misterului existențial în genere, pe cari omul și-le revelează sau și-le socoate revelate”. (pg. 178). Ceea ce trebuie reținut din această definiție sunt în parte elementele ei componente. Astfel trebuie reținut că religia se caracterizează prin: capacitatea de auto-totalizare a ființei, prin capacitatea de auto-depășire a ei și prin corelația ideală care se stabilește între ea și elementele ultime ale misterului existențial.

Ce se înțelege prin aceste expresii? Spune d-l Lucian Blaga: „Prin termenii de „auto-totalizare” și de „auto-depășire” înțelegem

limita de jos și limita de sus a religiozității, adică un minimum și un maximum, cari pot da, fie unul fie celălalt, fie împreună în grade intermediare, o stare religioasă". (pg. 181). Astfel „cele mai multe forme de religiozitate reprezintă ceva intermediar între cea (religiozitatea N. N.) obținută prin auto-totalizarea ființei umane și aceea dobândită prin auto-depășire". (pg. 182). În auto-totalizare ființa umană simte necesitatea de a participa cu toată plenitudinea ei la ordinea dată. Aici e și deosebirea de celelalte încercări revelatorii umane. Ca și ele religia „este supusă determinațiilor stilistice, efectiv valabile pentru orice plasmuire umană" (180) numai că pe când metafizica de exemplu participă la ordinea dată preponderant sau exclusiv pe calea „cunoașterii", în religie ființa umană participă la această ordine „cu cunoașterea, cu afectele, cu voința, cu presimțirea, cu intuiția, cu imaginația, și cu tot fondul subconștient al dorințelor și speranțelor, al erosului său, mai mult, cu tot felul de a gândi rațional și irațional, mai mult chiar, cu tot felul său de a gândi și de a simți magic" (181). În auto-depășire „are loc o concentrare a puterilor sufletești și spirituale precum și a puterilor obscure din adâncuri, în vederea unei treceri dincolo de sine însăși a ființei umane, în vederea creierii unei existențe umane de alt ordin decât cea naturală" (182).

„Corelația ideală" apoi, al treilea termen pe care l-am reținut din definiția d-lui Lucian Blaga, înseamnă „reciprocitate ideală între auto-totalizarea ființei noastre și chipul sub care ne revelăm osatura însăși a misterului existenței" (182). Metafizica aspiră și ea la revelarea acestei osaturi. Deosebirea este însă că pe când „în creația metafizică nu intervine necondiționat procesul de auto-totalizare sau de auto-depășire a ființei umane, în orice religie se stabilește neapărat o corelație ideală între procesul de auto-totalizare sau auto-depășire a ființei umane și chipul sub care se face revelarea coordonatelor existenței" (183). Corelația ideală are apoi o serie de urmări. Însemnat printre ele este mai ales dozajul arhaic sau arhaizant pe care îl atrage după sine procesul corelației. Atât de important și de universal încât poate fi considerat chiar ca un caracter de sine stătător. „Orice religie alcătuiindu-se în sensul arătat, se găsește în corespondență cu aspirații din cele mai vechi și deci mai permanente ale ființei umane. De aici prezența atâtor motive metafizice și mitologice „arhaice" în orice religie... nu putem imagina nicio religie în adevăr despuiată de toate trăsăturile arhaice" (184). La arhaicitatea oricărei religii colaborează în primul rând motivele mitice, gândirea și simțirea magică, simbolurile, actele rituale, care împreună fac complexitatea fenomenului" (185).

O altă caracteristică a religiei este alături de arhaicitate faptul că ea se manifestează, *pe o multiplicitate de planuri ale spiritului*, așa zicând pe toate cele enumerate dar și pe altele înafară de ele" (188).

În posesiunea acestei definiții deci, d-lui Lucian Blaga îi este facil să observe apoi că „religia e destinată să ocupe un loc central în cultură", uneori. Dar dat fiind că ea, ca și celelalte încercări ale spiritului, „stă sub imperiul categoriilor stilistice ale spiritului omenesc, supunându-se lor cu aceeași docilitate, ca și toate celelalte", nu există niciun motiv ca să putem substitui religia celorlalte manifestări. E foarte

importantă această remarcă, pentru că mulți dintre cercetătorii religiei o consideră pe aceasta creatoare de stil al unei culturi și nu ca supunându-se și ea categoriilor abisale ale unei culturi (Tillich). E drept „religia poate să ocupe uneori un loc central în cultură datorită complexității sale, aceasta e evident, dar ea nu se poate substitui „matricii inconștiente”, creatoare de stil, căci ea însăși este supusă unei matrici și-i îndură tiparele” (189).

Freud este apoi combătut de d-l Blaga în aceeași perspectivă stilistică în care am văzut examinate și faptele de mai sus.

În ultimele două capitole care urmează d-l Lucian Blaga analizează cu atențiune alte elemente caracteristice ale fenomenului religios: sentimentul sacrului pe care Rudolf Otto îl consideră ca esența religiei și apoi ceea ce s'ar numi „eu mistic” în religie. După un examen critic amănunțit și făcut în ordinea sistemului blagian, autorul nostru conchide privitor la „sacru”, că el „apare în religie, în orice religie, ca un element asimilat unui complex întreg de plâsmuiri metafizice-mitologice de o specială structură stilistică”, iar privitor la „eul mistic” că el este alcătuit dintr'un esențial sentiment de certitudine, neobișnuit și oarecum disparat la aceeași persoană chiar, și apoi dintr'o supraconștiință extatică pe care o are acea persoană.

Ceea ce însă mai trebuie reținut din încercarea d-lui Blaga din „Religie și Spirit” este *caracterul afirmativ* față de religie, caracter ce se desprinde cu largheță din lucrare. Tratând cu simpatie toate religiile, d-l Lucian Blaga acordă acestui fenomen, caracterul de necesitate pe care atâția i-l neagă. Și aici printr'o butadă s'ar putea spune că: necesară fiind, religia este și divină.

Câteva date apoi, ca și faptul că d-l Lucian Blaga, consideră pe Isus Cristos drept realizarea supraumană a mitului mesianic, accentuând asupra termenului suprauman, dau lucrării d-lui Blaga și *un imperceptibil ton creștin*.

Asupra acestor două din urmă afirmații teologice noștri ar putea să mediteze cu oarecare-folos înainte de a se pronunța.

RADU STANCA

TUTELA MINORILOR ÎN DREPTUL ROMÂNESC ¹⁾

Cu aceeași constantă străduință, de a prezenta fizionomia juridică a instituțiilor de bază din vechiul drept românesc, d-l Profesor Andrei Rădulescu, — strălucit exponent al științei dreptului în Academia Română, — sporește numărul impresionant al cercetărilor sale științifice și îmbogățește literatura noastră juridică prin această ultimă publicațiune a sa, despre „*Organizarea tutelei minorilor în dreptul românesc*”. De sigur, „tutela minorilor” a format adeseori subiect de preocupare — dată fiind importanța ei ca problemă de drept — dealungul celor trei sferturi de veac de dăinuire a Codului Civil. Scurte monografii sau bogate note jurisprudențiale i-au fost consacrate și adeseori s'au format

¹⁾ Andrei Rădulescu: *Organizarea tutelei minorilor în Dreptul românesc*. „Analele Academiei Române”. Memoriile Secțiunii Istorice. Seria III, Tomul XXIV, Mem. 6. București, 1942, pag. 92.

critici aspra organizării și mai ales a funcționării sale. Dar pentru întâia dată, bibliografia noastră juridică înregistrează — datorită pasiunii de cercetător a academicianului Andrei Rădulescu — o monografie model în materie, prin aceea că leagă trecutul nostru juridic de regimul Codului Civil — transplantare în covârșitoare măsură a Codului Napoleon, la Dunărea de Jos, — și preconizează în același timp substanțiale îmbunătățiri într'o materie de fundamentală însemnătate națională și socială, pentru o viitoare reglementare legislativă. Și cu atât mai bine venită apare această publicațiune, — într'o vreme când și la noi se conturează, ca un principiu de guvernământ, tendința de legiferare, prin revenirea la organica legătură dintre trecut și ceea ce trebuie să fie în prezent, în dezvoltarea instituțiilor juridice, — cu cât ni se prezintă cu largă documentare, o instituție la a cărei reglementare viitoare nu s'ar mai putea spune, că nu se pot găsi în vechiul drept românesc orândueli legislative, care să prezinte un tot organic, o evoluție constant progresivă, și chiar un oarecare progres din anumite puncte de vedere, față de regimul actual. Punând în lumină — dintru început — însemnătatea *familiei* din trecutul nostru istoric, această bază de totdeauna a dezvoltării noastre ca națiune și ca Stat, — prin cercetarea *tutelei* nu numai „... în organizarea ei actuală, ci în măsura posibilă și la ceea ce a fost altădată, parte care este ignorată aproape totdeauna, precum și la anumite măsuri de viitor” (pag. 1). D-l Profesor A. Rădulescu urmărește într'adevăr, să evedențieze prin modul cum s'a înfățișat această instituție în trecut, înțelegerea și judecarea mai dreaptă a ceea ce avem astăzi, „... pentru a contribui și de astă dată la înlăturarea ideii greșite că n'am avut nimic până la introducerea Codului Civil, și pentru a vedea dacă acest trecut poate servi pentru rânduelile viitoare.” (Pag. 2)

Astfel în opinia d-lui Profesor Andrei Rădulescu, independent de orice legiuire scrisă, a existat întotdeauna în însăși conștiința juridică a poporului român, ca o prelungire a ideii de *familie*, îndatorirea rudelor de a se îngriji de soarta copiilor orfani. „Din adâncul sufletului sătesc se desprinde concepția veche de tot, că înainte de orice, rudele sunt datoare să îngrijească de orfani”, (pag. 3), accentuiază D-sa. A existat în consecință un adevărat drept nescris, obișnuelnic, în trecutul poporului român în materie de tutelă, din conturarea căruia nu a lipsit — ca în totalitatea vechiului drept românesc de altfel, — o puternică influență romană. Ca și în dreptul roman, unde tutela era o sarcină publică (*munus publicum*), la noi ea apare, în primele ei manifestări, ca o sarcină ce revenea membrilor familiei. Și dacă mai apoi, odată cu apariția dreptului scris, — care nu a putut micșora puterea juridică a dreptului obișnuelnic, astfel că dealungul secolelor a fost recunoscută puterea de lege a obiceiului, — întâlnim reglementări tot mai precise și mai dezvoltate ale tutelei, ele nu s'au putut îndepărta prea mult, nici în această materie, de acele ce se formară pe cale cutumieră. „Târziu au apărut *pravile scrise* — precizează d-l Profesor Andrei Rădulescu, — în care au fost trecute rândueli mai precise, uneori într'u cântva mai deosebite de ceea ce era în dreptul nescris, dar în genere nu prea îndepărtate.” (Pag. 4.)

Analizând astfel reglementările tutelei în dreptul scris din Țara Românească, în praxile ce s'au succedat din secolul al XVII-lea încolo, autorul constată în materie de *organizare a Epitropiei* (tutelei) că încă Pravila lui Matei Basarab prescrie un *ispravnic* (tutore) chemat să îngrijească de copiii nevârștici (pre lege), care putea fi instituit fie de către părinți (tutela testamentară), fie prin mijlocirea autorității statului „dela Domn” (tutela dativă). Anumite *îndatoriri ale ispravnicului* în interesul minorului, a persoanei și a avutului său, nu lipseau din această legiuire scrisă din sec. al XVII-lea. Mai târziu, *Pravila lui Alexandru Ipsilante*, din veacul al XVIII-lea, acorda un loc sporit instituției tutelei, astfel cum o arată capitolul special ce-i este consacrat: *Despre Epitropie*. Nu numai că se reglementează ceea ce am putea numi cu termenii astăzi folosiți: tutela legală, testamentară și dativă, dar se prescrie deopotrivă controlul Epitropiei, prin *Epitropii Obștești*, prin Mitropoliți și Episcopi, ceea ce înseamnă conlucrarea Bisericii Neamului, la consolidarea și propășirea familiei. Deopotrivă *Pravila lui Caragea*, dela începutul celui de al XIX-lea secol, aduce un progres în această fundamentală materie. Ea inovează desigur, prin apropierea juridică ce face între *epitrop* (tutore) și mandatar, privind epitropia ca o variantă a *vechiletului*. De aci și termenul adeseori întâlnit în cap. XIX, XX și XXI ale Pravilei, de *vechiletul* (mandatul) *epitropului*. Accentuată apoi asupra grijei Statului pentru creșterea și educarea minorilor (sărămani), când ei rămânând fără părinți și fără rude, sunt trecuți în îngrijirea *Vorniciei Obștirilor*, care înlocuia prin competența ei vechea Epitropie Obștească din Pravila lui Alexandru Ipsilante. Numeroasele și realistele dispozițiuni de amănunt din acea legiuire, privitoare la persoana epitropilor, la obligațiile și la răspunderile lor, completau în mod progresiv orânduelile Condicei lui Caragea, în materie. Astfel *Regulamentul organic* — care alături de scăderi a avut și bune dispozițiuni pentru organizarea Statului — a găsit o adevărată tradiție populară și de ordin legislativ, în materie de tutelă. Autorii săi nu au lipsit a se strădui și ei, să aducă unele noi îmbunătățiri. Mărturie rămâne în special art. 370, care trece în sarcina instanțelor judecătorești, — atunci mai întâi organic reglementate — a „judecătorilor de întâia cercetare” (Tribunale) îndatorirea „de a fi cu cea mai deaproape băgare de seamă asupra intereselor nevrâstnicilor, și să ocrotească mai cu deosebire, la orice întâmplare, drepturile lor”. Dispozițiile Regulamentului organic s'au găsit încă dezvoltate și completate prin legiuiri anexe, făurite de Obșteasca Adunare, dintre care aceea întărită de generalul Kiseleff prin Olsul din 23 Februarie 1833, instituia o *Obștească Epitropie*, ca superior organ de îndrumare a tutelelor, — în locul Vorniciei Obștirilor din Condica lui Caragea, — ea însăși aflătoare sub controlul *Comisiei de priveghere*, ale cărei încheieri urmau să fie supuse, la trebuință, Domnului. Arată aceasta, precum observă d-l Profesor Andrei Rădulescu, „... câtă însemnătate se da Epitropiilor, ca însuși Domnul să se ocupe de ele”. (Pag. 15). Se înregistrează astfel, în aceste rapide însemnări, mersul ascendent al organizării *Epitropiilor* în Țara Românească, până la Codul Civil din 1865. Și se evidențiază deopotrivă, precedente istorico-juridice de deosebit interes, în materia tutelei, sub regimul vechiului drept românesc.

Dar — accentuiază d-l Profesor Andrei Rădulescu, — și Moldova a fost cârmuită la început tot de *obiceiu* pământului. Și aci puterea dreptului obișnuelnic a fost dominantă îndelungat timp în materii de tutelă, căci numai în secolul al XIX-lea întâlnim dispozițiuni scrise. Adunarea de legi (Kolecție prescurtătoare din legile împărătești) a lui Andronache Donici (a. 1814) ne oferă într'adevăr, ea mai întâiu, o reglementare de drept pozitiv, prin cap. XXVIII „*Despre Epitropii*”. Și dacă acea legiuire, — ce a supraviețuit legiuirilor următoare, cel puțin în Basarabia răpită (a. 1812), — se inspira din dreptul roman și bizantin, ea onora deopotrivă și obiceiu pământului. Întâlnim într'adevăr, în *Manualul* lui Andronache Donici, epitropia după *diată* (testamentară), după *rudenie*, sau orânduie de *Stăpânire*. Indatoririle epitropului sunt atent reglementate și grija pentru buna creștere a minorului, dar „cu cumpătare” predomină. Deasemeni, un progres în materie l-a realizat *Codul Calimach* (a. 1817 în limba greacă, a. 1833 în limba română), ale cărui orândueli afirmă puternice influențe „din dreptul roman”, greco-roman, din codul austriac al cărui plan și metodă a fost urmată în parte, ca și oarecare influență din dreptul francez, dar și unele dispoziții originale”. (Pag. 22). Comentând cu largi și interesante expuneri Instituția *Epitropiei* — plastic definită în par. 255 al codului, ca „... un drit și o putere, care se dă asupra unei persoane slobode și asupra cârmuirii averei ei, spre siguranță, în câtă vreme persoana aceasta din pricina nevrăstniciei nu poate povățui nici pe sineși, nici averea sa”, — d-l Profesor Andrei Rădulescu analizează cuprinzătoarele dispozițiuni privind modurile de organizare și funcționare a epitropiei, indatoririle epitropului, raportul juridic dintre acesta și minor (sărăiman), persoana și averea sa, ca și rosturile acelei *Comisii epitropicești*, punând astfel în vie lumină „... oarecare diferență față de Pravilele anterioare și de Codul Civil” (pag. 35), în modul cum Codul Calimach organizează tutela. Nu erau nici atunci absente năzuințele de progres, dat fiind că întâlnim instituirea în 1833, a Comisiei pentru „îndreptarea și îndeplinirea condicei politicești” (alcătuită din Căminarul Flechtenmacher, spătarul Iacob Weisa, logofătul Costache Konachi și logofătul Conta).

Dar un deosebit rol a avut în reglementarea materiei tutelei în Moldova „Legiuirea pentru epitropii” din 1840, votată de Obșteasca Adunare, organul legiferator instituit de Regulamentul organic, — și întărită de Domnitorul Mihail Sturza, prin Ofisul domnesc Nr. 29 din 26 Aprilie 1840. Cercetată cu amănunțime, în litera și spiritul ei, — pentru prima dată, credem, în literatura noastră juridică, — această importantă și progresivă legiuire este caracterizată de către d-l Profesor Andrei Rădulescu în termeni ca aceștia: „Considerată în întregime, merită o deosebită atenție atât din punctul de vedere al fondului cât și al formei. De relevant, că mai toate textele primelor ei două capitole — luate din Codul Francez, dar cu unele modificări interesante, — au fost introduse aproape neschimbate în codul nostru civil. Pe de altă parte ea ne arată cum generația de atunci încerca să introducă modelele din Apus, dar adaptându-le stărilor dela noi și chiar limbei, folosind cuvintele mai înțelese, sau dându-le o explicație care să înlesnească înțelesul” (pag. 36). Este aci, o dreaptă interpretare a spiritului

legiuitorului de atunci, respectuos de evoluția poporului român, înțelegător al realităților sociale. Căci el adoptă ceea ce i se pare în concordanță cu necesitățile mediului social și național, și se îndepărtează de modelul său, ori de câteori aceasta i se pare folositor. Terminologia ea însăși este adaptată, căci întâlnim acea potrivită denumire de „epitropia firească”, ca desemnând tutela tatălui și a mamei (în secțiunea I-a a Cap. II). Prin cele 94 paragrafe ce o alcătuiesc, în care epitropia se găsește atent și realist reglementată, și din care nu se ignorează nici dreptul de control și îndrumare al Statului, prin mijlocirea *Comisiei epitropicești*, legiuirea din 1840 apare ca un adevărat *Cod al Tutelui*, și în orice caz „... interesantă din toate punctele de vedere, ea reprezintă o însemnată etapă în evoluția dreptului nostru în materie de tutelă”. (Pag. 59.)

Astfel din această comparativă cercetare juridică a reglementării tutelei din cele două Principate, sub imperiul vechiului drept românesc, d-l Profesor Andrei Rădulescu este îndreptățit să constate, că „... între cele două Principate a fost o mare asemănare și în această materie, și chiar o întrecere între ele, pentru a legifera mai bine”. Dovedește și aceasta un substrat juridic comun, poporului român din cele două Țări, și o evoluție paralelă a instituțiilor de drept. Se precizează apoi, în lumina acestei evoluții în materie, că întotdeauna „... tutela a avut caracterul unei datorii de familie, căci familia stă la temelia organizării ei. A existat însă și controlul Statului exercitat prin diverse organe.” (Pag. 60.) Ceea ce înseamnă, că în scopul ocrotirii minorilor s'a manifestat dealungul veacurilor o conlucrare — pe care diferitele legiuri succesive s'au străduit s'o facă cât mai armonioasă — între familie, această celulă de totdeauna a societății românești, și Statul care a văzut în familie pivotul de rezistență și de dezvoltare a acestei societăți.

După ce a analizat astfel situația juridică în materie, sub regimul obiceiului pământului și a diferitelor legiuri scrise ale vechiului drept românesc, d-l Profesor Andrei Rădulescu cercetează într'o parte specială a lucrării sale, *organizarea tutelei din Codul Civil*, care ne guvernează dela 1 Decembrie 1865. Dacă această modernă organizare a tutelei a preocupat adeseori pe civilisții noștri, vom observa totuși că arareori s'a prezentat o mai clară și mai organică cercetare de principii și de pozițiuni în materie, ca aceasta pe care autorul o face asupra celor patru feluri de tutelă, în vigoare sub regimul Codului Civil: legală, testamentară, a ascendenților și dativă. Dar ceea ce este cu deosebire interesant de reținut, din expunerile acestei părți a lucrării de față, este punerea în lumină cu o atât de largă documentare, a ideii că în materie de tutelă, Codul Civil nu reprezintă o simplă copie a textelor respective din Codul Napoleon, ci o operă de adaptare a lor la realitățile noastre sociale și de familie, o consfințire a unor orândueli din vechiul drept românesc și mai ales, — ceea ce constituie o interesantă și cu deosebire prețioasă contribuție la înțelegerea acestei instituții, — o puternică influență a *legiurii Moldovei* din 1840. Precizează într'adevăr d-l Profesor Andrei Rădulescu, în această ordine de idei: „Am arătat acum cincisprezece ani (în Șaizeci de ani de Cod Civil Mem. Acad. Rom. Secția istorică, seria III. tom. VI), că acest Cod nu este

o simplă copie, cum se repetă aproape mereu, a Codului francez din 1804, ci el reprezintă o îmbunătățire a izvorului și are și părți originale. Speram că am convins spre o judecată mai dreaptă asupra acestui Cod, dar — într-o cât citim așa de puțin, — n'am izbutit decât în parte. Cele ce voi arăta în materie de tutelă, vor ajuta poate, la mai multă izbândă. Noi am luat pentru întocmirea Codului, în cea mai mare parte texte franceze dar am alăturat și belgiene, italiene și câteva rândueli vechi ale noastre. Multora însă din cele franceze le adusesem mai dinainte sau le-am adus atunci, modificări destul de importante. Un exemplu îl avem în materie de *tutelă*, unde cum am arătat, izvorul de competență a fost legea Moldovei din 1840, care nu trebuie să lipsească din enumerarea izvoarelor Codului Civil român" (pag. 61). Ori, pornind dela această constatare, numeroase dintre dispozițiile Codului nostru Civil urmează a fi privite și interpretate, într-o lumină principial deosebită, de acela al Codului Civil francez. Ca urmare, accentuiază d-l Profesor Andrei Rădulescu, — "... cercetările noastre probează că legea civilă din 1864 (intrată în vigoare la 1 Dec. 1865), nu era străină de firea și trecutul nostru. Ascultând cele spuse despre ceea ce a fost, ați văzut că în această materie, aproape aceleași norme au existat totdeauna la noi. Se mai dovedesc juste susținerile mele, că mult înainte de 1864, începuse opera de adaptare a dreptului apusean, în special francez, că introducerea Codului Civil n'a fost decât terminarea operei de adaptare în dreptul civil și că tocmai aceasta explică de ce n'a fost îndepărtat Codul, cum a trăit șaptezeci și cinci de ani, și s'a naționalizat încât *pe bună dreptate putem spune că este al nostru*" (pag. 66—67). Chiar dacă această constatare nu este valabilă pentru numeroase alte materii ale Codului Civil, cercetările d-lui Prof. Andrei Rădulescu, îi dovedește într'adevăr, deplina ei temeinicie, pentru materia tutelei. Ea deschide astfel o nouă perspectivă în însăși opera de interpretare a izvoarelor Codului Civil din 1865.

O parte critică, în care se găsesc evidențiate lacunele organizării și funcționării tutelei — cu formalismul ei prea greoiu și adeseori complicat, cu lipsa unui control serios și într'adevăr rodnic din partea instanțelor judecătorești, cu rolul redus al Statului și cu prea mare obligație și răspundere a familiei, — completează cercetările autorului asupra tutelei în codul civil. Pentru ca acest studiu să fie încheiat, printr'o schițare constructivă și pozitivă a *îmbunătățirilor* ce ar trebui aduse regimului în vigoare. Și următor metodei aplicată de-a-lungul întregului studiu, de a se pune în lumină progresele succesive, realizate dela o legislație la alta.

D-l Profesor Andrei Rădulescu se declară partizanul păstrării a tot ce este bun din actuala reglementare a tutelei, și a îndepărtării a tot ceea ce în lumina unei îndelungate experimentări, apare ca scădere sau lacună: „Hotărît dar, — accentuiază d-sa, — că sistemul nostru de organizare trebuie menținut. — Oricât am fi învinuiți că nu intrăm în ritmul nou, este mai bine să rămănem cu organizarea noastră, care rezistă criticelor nepărtinitoare, este continuarea trecutului nostru și este mai potrivită cu concepția poporului român" (pag. 80). Și dacă este vorba de îmbunătățiri, ele ar putea fi căutate în: egalizarea femeii

-cu bărbatul în dreptul de a putea fi tutor, b) menținerea consiliului de familie, nu în compunerea și atribuțiile pe care i le dă noul proiect de cod civil (3 membri) ci în aceea din actualul cod în vigoare (5 membri); c) stabilitatea în compunerea și funcționarea Consiliului de familie; d) consolidarea dreptului de supraveghere și control al instanțelor judecătorești; e) o deosebită atenție de dat satelor, prin instituirea unui mic sfat, Consiliul de supraveghere pentru orfani, ales pe cinci ani și reeligibile; f) participarea într-o oarecare măsură și a minorilor, la administrarea averii lor.

Apare astfel această ultimă parte a lucrării D-lui Prof. Andrei Rădulescu și ca un proiect de organizare a tutelei într-o viitoare așezare legislativă, menită să reia legătura cu trecutul nostru juridic, și să facă apel la tot ce a fost bun și durabil în trecut. Un proiect, izvorit dintr'o îndelungată experiență judecătorească și dintr'o adâncă înțelegere a instituției tutelei, cu reglementările ei succesive, cu calitățile și scăderile ei. Căci, precizează d-sa „... pentru studiile noastre juridice și pentru rezolvarea feluritelor probleme, este bine să ne cunoaștem întâi trecutul și apoi stările de astăzi dela noi. Nu înseamnă că neglijăm dreptul comparat; luminile lui pot să ne îndrepte spre orizonturi mai largi, mai frumoase, dar înainte de toate trebuie să cunoaștem realitățile românești și orice rânduiești noi să le adaptăm acestora” (pag. 91—92).

Dar este deopotrivă, această lucrare, privită în totalitatea ei, mai mult decât o monografie juridică, ce stăruie ca un model de temeinică cercetare și de clară expunere, ca toate numeroasele publicații ale autorului, ci este și o caldă pledoarie pentru cauza minorilor orfani. Căci, termină d-l Profesor Andrei Rădulescu: „... Din cele expuse sper că se va vedea însemnătatea acestor chestiuni și că în sufletul oricărui dintre noi se va deștepta mai mult interes pentru ele și mai călduroase sentimente pentru nevârstnicii lipsiți de ceea ce este așa de scump pe lume, de dragostea părintească” (pag. 92).

GEORGE SOFRONIE

VECHIMEA AGRICULTURII ÎN TRANSILVANIA¹⁾

Unele capitole ale etnografiei poporului nostru, între care în primul rând păstoritul, au fost relativ destul de bine studiate. De agricultura românească însă, cu toate variatele sale aspecte, aproape că nu s'a ocupat nimeni mai sistematic. Valorosul studiu, de care ne vom ocupa în rândurile următoare, datorit d-lui L. Someșan, este între primele lucrări științifice mai documentate, având un caracter pur etnografic, dar și economic totodată.

Agricoltura este cea mai veche formă de viață economică organizată, cuprinzând în sine cea dintâi idee de economie rurală, fiind și

¹⁾ Lăurian Someșan, *Alter und Entwicklung der Rumänischen Landwirtschaft in Siebenbürgen*. Bukarest, M. Of., Imprimeria Națională, 1941, în — 8°, 106 pag. — 1 hartă.

temelia primelor începuturi de industrie, prin construirea uneltelor necesare ei.

Dintre toate regiunile locuite de neamul românesc, pământul Transilvaniei ne oferă cele mai concludente exemple când este vorba de deslegarea celor mai gingaşe probleme antropo-geografice şi etnografice. Aici au apărut cele mai vechi populaţii care au trăit între Tisa, Nistru şi Dunăre, fixându-se şi cea mai veche formă de viaţă sedentară, luând naştere un stat puternic, care a dăinuit până în vremea potopului provocat de invazia popoarelor barbare. Spaţiul transilvan a asigurat o continuitate etnică evidentă în bazinul dunărean, fiind şi în acest caz cel mai propriu studiiilor de etnografie românească.

Păstoritul şi agricultura, cele două ocupaţii principale ale poporului nostru dela ţară, trebuiesc studiate împreună, ele fiind într'o strânsă legătură şi prin trecutul lor. Nu se poate stabili când începe agricultura şi când începe păstoritul pe pământul carpatic; de asemenea nu se poate spune dacă ele au apărut deodată, nici sub ce formă şi în ce intensitate. În tot cazul, constată d-l Prof. Someşan, dovezile despre existenţa unei vieţi agricole-pastorale în Transilvania, sunt destul de numeroase în tot decursul istoriei şi n'avem niciun motiv să credem că poporul românesc ar fi fost vreodată numai păstor sau numai agricultor. Că s'au observat în decursul timpului şi anumite discordanţe în paralelismul normal al evoluţiei vieţii agricole-pastorale în cadrul pământului carpato-danubian, faptul este a se datori diferiţilor factori istorici care au intervenit, aceste două ocupaţii având o evoluţie care reprezintă o serie de cicluri din care se pot desprinde epoci de înflorire sau de decădere pentru una din ele, în dauna celeilalte, în vremile de linişte, însă constatându-se un echilibru între cele două ocupaţiuni, cu o uşoară desvoltare a agriculturii, iar în vremile de nesigurantă înregistrându-se o tendinţă de intensificare a vieţii pastorale. „Această pendulare în evoluţia vieţii agricole-pastorale româneşti nu poate fi înţeleasă fără a ţine seamă de configuraţia geografică şi de însuşirile favorabile ale spaţiului carpato-danubian pentru cele două ocupaţiuni. Muntele şi câmpia au însemnat două zone de polarizare alternativă în istoria etnică şi economică a poporului românesc. Câmpia reprezintă aria de pace, favorabilă agriculturii, în momentele de destindere, iar muntele reprezintă suprafaţa defensivă, pentru vremurile de restrişte, în care a luat naştere o intensă viaţă pastorală. Aceştia sunt factorii cei mai importanţi care stau la baza continuităţii etnice şi a vieţii agricole-pastorale a poporului românesc” (p. 13).

În capitolul prim al lucrării, autorul se ocupă de condiţiunile economice ale pământului transilvan, arătând că Dunărea şi Carpaţii au fost întotdeauna două axe economice care au atras o serie de bogăţii faţă de care populaţiile vechi nu puteau rămâne indiferente. În acelaşi capitol tratează şi începuturile agriculturii în Transilvania, arătând pe baza cercetărilor arheologice, împrejurările din epoca preistorică, putându-se afirma că şi atunci „cea mai remarcabilă civilizaţie din cuprinsul Europei răsăritene era reprezentată de populaţia transilvană, acelaşi pământ polarizând din cele mai vechi timpuri şi cele mai vechi organizaţiuni politice” (p. 15).

În afară de documentele scrise, mărturiile scriitorilor antici privitoare la agricultura Sciților și Geților, d-l Someșan aduce și alte documente puțin cunoscute la noi, între care și acela că, cu ocazia săpăturilor mai recente, făcute în diferite părți ale teritoriului carpatodanubian, s'au scos la iveală semințe de grâu, orz și meiu cunoscute și cultivate în neolitic (p. 16).

„Uneltele agricole, întrebuințate astăzi în Transilvania, păstrează o formă uneori identică cu a uneltelor din epoca geto-dacă, ne mai existând nicio îndoială despre continuitatea noastră milenară pe acest pământ” (p. 17).

Urmează un capitol consacrat epocii romane și unul Evului Mediu din istoria noastră, epoci caracterizate printr'un impuls al agriculturii sub stăpânirea romană și o intensificare a păstoritului carpatic în Evul Mediu, fără a fi vorba de un păstorit transhumant și nici de o încetare a agriculturii, ci numai de o restrângere a ei, asemănătoare cu cea din epoca preromană.

A urmat apoi, după perioada năvălirilor, o epocă de paralelism în evoluția agriculturii și păstoritului (tratată în cap. 4), care e caracterizată printr'o răspândire pastorală a populației românești pe toată aria carpatică, fiind o fază în care păstoritul nostru era total transhumat și coincidea cu năvălirea Ungurilor, (sec. XIII—XIV), în acest interval de timp viața agricolă dezvoltându-se și ea tot mai mult, cuprinzând teren din ce în ce mai mare, pentru a termina cu o victorie completă în dauna transhumației.

O problemă deosebit de importantă, tratată în acest capitol (dar mai dezvoltată în cap. 2), este aceea a agriculturii pe înălțimi (1000—1200 m.), terasele agricole fiind un document viu de care istoricii noștri nu s'au ocupat, acesta fiind un document lăsat de fierul plugului pe fața pământului și care n'a putut fi șters de timp sau falsificat ori distrus, ca multe alte documente obișnuite... „Populația retrasă pe suprafețele mai înalte și în ținuturile împădurite a continuat forma de viață anterioară”. Un exemplu clar în această privință ni-l oferă „Munții Apuseni” populația lor prezentând o viață economică stabilizată, cu puține modificări” (p. 30 și urm.)

Tot așa de interesant este și capitolul următor (al 5-lea) în care vorbește de trecutul vieții agricole la Românii din Peninsula Balcanică, ei reprezentând și acolo cea mai veche agricultură, fiind o eroare a se vorbi despre un nomadism al populației românești din Sudul Dunării, întru cât nu lipsesc pentru nici o epocă, date referitoare la ocupațiunea lor agricolă, fiind chiar regiuni unde Românii balcanici nici nu cunosc altă ocupație decât agricultura (p. 37).

În favorul continuității agriculturii românești în Transilvania (cf. cap. 6 și următoarele), autorul înșiră și analizează o serie de dovezi lingvistice, etnografice, geografice, istorice, etc.

Astfel în cap. 8 se ocupă de problema *teraselor agricole*, acestea fiind de o importanță capitală în problema popularizării și a vechimii agriculturii în aceste părți, ea fiind anterioară Evului Mediu (cf. p. 56 și urm.). Tot aici arată și raportul între repartizarea satelor, relief și ocupație.

Elementul etnografic în continuitatea vieții agricole, stăruind asupra civilizației materiale și a vieții spirituale a țaranului nostru, este tratat în cap. 9 al lucrării, unul din cele mai importante, fiind totodată și un puternic argument „pro Etnografia”, arătând importanța și necesitatea studiilor etnografice în țara noastră. Analizează elementele agricole și pastorale în gospodăria țaranului, constatând că odaia de locuit, tinda, cămara, grajdul, șura, etc. sunt dependențe agricole, la fel cuptorul, țăstul, vatra, vasele de lut etc., iar ocolul, șopronul, stâna, etc., sunt dependențe pastorale. De asemenea obiceiurile agrare (plugul, plugușorul, plecarea plugului la arat, cununa), arată înfrățirea țaranului nostru cu pământul ce-l hrănește.

Ocupațiuni tot atât de vechi și de importante ca și agricultura sunt: cultivarea viței de vie, pomicultura, industria rurală a cănepei și inului, morăritul, apicultura etc., de care se ocupă în cap. 10 — unde aflăm o bogată terminologie de origine latină.

Lucrarea se încheie cu un rezumat, în care autorul face o sinteză a celor tratate. „Vieața rurală a Românilor din regiunea carpatică ascunde un complex de elemente străvechi ce se pot urmări până în cele mai subtile manifestări spirituale. Ea reprezintă elemente caracteristice fiecărei epoci. Din epoca daco-romană ne-a rămas plugul de lemn, cuptorul și țestul de copt pâinea, morișca de piatră pentru măcinat cereale, majoritatea cuvintelor latine în agricultură și în domeniul vieții pastorale. Din Evul Mediu ne-a rămas repartizarea geografică a elementului românesc pe platformele Carpaților, așezări stabile până la 1200 m., terasele agricole pe înălțimi, cuvintele de origine slavă în vieața economică și religioasă, numiri toponimice slave, apoi urmele unei expansiuni de populație romanică pe toată suprafața teritoriului carpato-balcanic și în Panonia. Este epoca cea mai critică, dar și cea mai eroică a neamului românesc, care a avut vitalitatea necesară să reziste tuturor năvălirilor și să absoarbă pe pământ propriu, toate populațiile care s'au oprit, mai mult sau mai puțin, în regiunea Carpaților. După lupte de câteva secole, au apărut de sub spuză evului mediu, deodată, ghemuiți într'o unitate etnică și spirituală, vorbind aceeași limbă și păstrând aceleași obiceiuri pe tot teritoriul dintre Nistru, Dunăre, Marea Neagră și mlaștinile Tisei. Existența și continuitatea noastră aici apare un miracol numai pentru cine nu descifrează cu atenție însușirile geografice și geo-politice ale spațiului carpato-danubian” (p. 105).

Credem că orice cuvânt în plus, spus despre această valoroasă lucrare este de prisos. Problemele tratate, precum și faptul că s'a publicat într'o limbă străină care să ducă și peste hotare adevărurile arătate așa de documentat, toate sunt numai în spre lauda d-lui L. Someșan.

TEODOR ONIȘOR

INSEMNĂRI

INALT PEA SFINȚITUL MITROPOLIT NICOLAE SEXAGENAR

In ziua de 27 Aprilie I. P. S. S. Mitropolitul Nicolae al Ardealului a împlinit frumoasa vârstă de 60 de ani și cam în același timp al 22-lea an de arhipăstorire. Moment impresionant pentru noi tocmai prin această fericită îngemănare a celor două evenimente, pentru că a încheia o etate ca aceasta nu e lucru așa rar, a o împlini însă în scaunul de arhipăstor, având în urmă atâtea fapte de răspântie în viața neamului, nu-i e dat oricărui secol să arate.

Incă din clipa înscăunării, și-a dat limpede seama că neamul nostru, după unirea cea mare, avea nevoie de o înnoire sufletească în sens creștinesc. Prea mult îi sdruncinase războiul credința de veacuri clătinându-i astfel, deși întregit în hotarele etnice, temelțiile existenței ca neam. Programul ce și-l fixase atunci, de a înviora, desvolta și spori așezăminte bisericesti, l-a realizat pas cu pas, printr'o înțelegere desăvârșită a realităților și o tenacitate la muncă demnă de o admirație fără limite. A desăvârșit, apărând așezămintele bisericesti, și a apărut, desăvârșind în felul acesta însăși ființa neamului. Instituțiile, ca „Oastea Domnului“, menită să aducă la sânul Bisericii într'o vie credință masele largi ale țărănimii noastre, „Frăția Ortodoxă Română“ având aceeași menire în pătura cărturărescă a neamului, „Societatea Sfântul Gheorghe“, cu un program corespunzător înnoirii cre-

dinței strămoșești în rândurile tinerimii, „Societatea Femeilor Ortodoxe“, pentru îndemnul la muncă de obștească ajutorare în evlavie creștinească, au fost chemate la viață prin îndemnul, stăruința și îndrumarea clarvăzătoare a Înaltului Ierarch. Ele sunt numai o parte din ceea ce a reușit să clădească. Pentru o mai bună pregătire a clerului, a ridicat fostul Institut Teologic la rangul de Academie, înmulțind numărul anilor de studii dela 3 la 4; a înzestrat-o cu o bogată bibliotecă de specialitate, iar pentru desăvârșirea în chemarea preoțească a făcut să iasă din Tiparnița Arhidiecezană serii de lucrări pedagogice și teologice, pe lângă vechiul „Telegraf Român“ și „Revista Teologică“. Problemele de credință au fost popularizate prin biblioteci speciale și prin gazetele „Lumina Satelor“ și „Oastea Domnului“. Să-I mai amintim simțul gospodăresc? Școala Normală de băieți, ridicată prin grija I. P. S. S., e un exemplar tipic din toate punctele de vedere, pe care o admiră și o răvnesc toți, care au avut ocazia să o cunoască de aproape.

Cuvântul și fapta I. P. S. S. au fost prezente oriunde nevoile Bisericii și prin ea ale neamului, le-au cerut. Dela discursurile parlamentare, pline de înțelepciune și elocință, încălzite de un profund patriotism, până la predicile ridicate din amvoanele umilelor biserici din toate colțurile Arhidiecezei, dela atitudinile dărze în chestiunile vitale superioare ale românismului nostru, până la măruntele fapte

de o duioșie părintească, nu dovedesc decât aceasta.

In Noemvrie al anului 1918, profesorul Dr. Nicolae Bălan, grăbea, în condiții periculoase, ca sol al Transilvaniei, spre Iașul Moldovei, ca să tâlmăcească celor chemați dorința arzătoare a norodului românesc de aci de a se uni întreg și fără condiții cu Patria mamă. Și mărturisea atunci în numele acestui Ardeal, în fața unui public select adunat, în sala Teatrului Național: „Duhul lui Mihai a lăsat, în acea tresărire de o clipă, urme adânci în sufletul poporului nostru. Acel duh a mânăta în luptă desrobitoare pe Horia, Cloșca și Crișan, el a însuflețit pe Craiul munților Apuseni, Avram Iancu și tovarășii lui, Popa Balint și Axente Sever și tot el a întărit inimile luptătorilor noștri, care au umplut temnițele mucedela Vaș, dela Seghedin și Cluj... Fericii să fie toți aceia, care au pus piatră după piatră la alcătuirea lui plină de mari nădejdi, care, când ceasul a bătut și-a pus în cumpănă întreaga sa ființă, ca să toarne în forme veșnice visul lui Mihai“. Acum nu demult cuvântul aceleiași Ierarh a făcut să răsune cuvinte potrivite vremurilor grele pe care le trăim: „Dacă prin acest războiu se urmărește înfăptuirea unei ordine mai bune și mai drepte în lume, nu se poate ca să nu vină pe urmele lui și dreptatea noastră. Neamul nostru nu-i făcut pe lume numai ca să suporte nedreptăți și poveri străine și toți cei ce gândesc că pot să profaneze timp mai îndelungat acest pământ prin gândurile lor de stăpânire, vor avea de luptat cu toți Dacii, cu legiunile lui Traian și cu ingerii credinței noastre“.

Aceste două fapte — cea dela Iași și cea dela București — îmi apar ca doi poli luminoși, care încadrează în timp și în spirit axa gândurilor și strădaniilor de decenii a Inaltului nostru Ierarh. De aceea a știut în orice moment să facă din Biserica piedestalul trăiniciei noastre ca neam și al înălțării lui pe calea spiritualității creștine.

Doamne, ține-ni-L „în pace, întreg, cinstit, sănătos, întru zile îndelungate, drept îndreptând cuvântul adevărului Tău“ spre mărirea Ta și mântuirea noastră.

L. Bologa

COMEMORĂRI

Luna Mai e luna comemorărilor românești. În acest an s'a dat acestor comemorări un deosebit fast. Și bine s'a făcut. Pentru că semnificațiile evenimentelor pe care le sărbătoresc trebuie să fie astăzi scumpe, mai mult decât oricând, fiecărui Român. La 10 Mai sărbătorim independența. Nu știm dacă, de atunci de când am câștigat-o, ne-am dat vreodată seama ca în cumplitele zile de astăzi, când națiuni mari și națiuni mici își pierd așa de ușor independența, ce însemnează această condiție a existenței noastre. De aceea niciodată n'au fost privite cu atâta admirație ca acum valurile de energie și de oțel ale soldaților noștri, defilând pe străzile orașelor, cu aceea sobrietate majestuoasă care îi coboară în suflet încrederea și mândria. Li priveam mai cu drag decât altădată, pentru că simțeam că ei sunt, ei ne-au rămas și ei ne vor rămâne suprema garanție a neprețuitului bun, câștigat la 1877, tot în focul unui războiu: *Independența*.

Dar în această lună, mai ales noi Ardelenii, mai sfințim o zi. E ziua de 3/15 Mai, în care ne aducem aminte de mărirea adunare de pe Câmpia Libertății dela Blaj, dela 1848, pe care neprețuitul Bălcescu, cel dintâi care a comemorat-o, printr'un profetic cuvânt, rostit în 1851 la Paris, a numit-o „zi de lumină, de libertate și de mărire română“, în care nația română din Ardeal a strigat răspicat lumii întregi, din patruzeci de mii de piepturi: „Sunt, deci întru în drepturile mele!“ Cu toate preliștile acelora care ar fi dorit ca această zi să nu fie niciodată scrisă cu roșu în calendarul românesc, iar odată înscrisă, să fie rasă pentru totdeauna, ea a fost cinstită mereu. Mai discret, dar nu mai puțin cutremu-

rați de permanenta și uriașa semnificație a evenimentului, am sărbătorit-o și în acest an. Nu știu încă, în momentul când scriu aceste rânduri, de felul în care a fost comemorată la Blaj; sunt însă sub stăpânirea emoției cu care m'a copleșit sărbătorirea dela Sibiu — și despre aceasta vreau să spun câteva cuvinte. Să nu vă așteptați la o lungă înșirare de nume ale unor domni în frac și cu decorații, nici la servicii divine, nici la muzici militare, declamări și alte manifestări, obișnuite cu astfel de prilejuri. Nu. Nimic din toate acestea nu puteau fi văzute. Această zi, prefață a unei cumplite revoluții, a fost născută în simplitate; soarta ei este să fie cinstită în simplitate, așa cum primii creștini se infiorau, în catacombe, de amintirea Învierii Domnului. La Sibiu, într'o sală a Universității noastre pribege, între două cursuri sau lucrări de seminar, profesori și studenți, au ascultat, infiorându-se, caldă, dreaptă și pătrunzătoare conferință în care profesorul Silviu Dragomir a vorbit despre formarea generației care a înscris în istoria noastră marea zi. Neobositul Gheorghe Barițiu, îndrăznețul și adânc pătrunzătorul Simeon Bărnuț, iluminatul Eftimie Murgu, cu întreaga legiune de cărturari și luptători ardeleni și bănățeni, aspri în vorba lor, dar cu o credință în stare să răstoarne munții, au apărut înaintea noastră, muștrându-ne, îndemnându-ne să ridicăm fruntea. Nu putem publica acum această evocare; nu ne putem reține însă de a nu reproduce măcar sfârșitul ei:

„Aceasta e înfățișarea generației din „ziua întâi” a cărturarilor redeșteptării noastre naționale: un mozaic de elemente diferențiate prin cultura lor, care începe să se adune în jurul ideii naționale; un puma de conducători luminați, care încearcă a încheia solidaritatea și a organiza rezistența; și un mănunchiu tot mai numeros de tineri, dornici a se asvârli în lupta plină de primejdii pentru neamul oropsit. Dacă nu putem vorbi

încă de un adevărat risorgimento, fiind condițiunile politice încă tot maștere, iar începuturile progresului cultural abia schițate, deceniul dela 1838 până la 1848, al lui Barițiu și Bărnuțiu și al lui Eftimie Murgu, ne-a pregătit, mai presus de orice îndoială, pentru renașterea, care nu mai putea să întârzie. Conștientă de misiunea ei, această generație elaborează un program politic și se înfișe de îndată în poziția, din care se poate încerca apărarea naționalității române. Arme de luptă nu aveau decât încrederea în puterile proprii. Trebuiau să făurească prin urmare ceea ce ei numesc „elemente de viață” ale românismului, intrumentele necesare pentru răspândirea culturii și asigurarea naționalității proprii. Meritul lor cel mai însemnat este însă de a fi reușit să exalteze ideea națională și, cu puterea ei nebiruită, să plămădească sufletul cărturarului luptător. Acum răsare mai întâi tipul atât de caracteristic al plaiurilor noastre, intelectualul ardelen, care deși ia ipostaze deosebite, rămâne același în structura sa interioară: tăcut și chibzuit, cumințe și insetat de cultură, neclintit în crezul său, perseverent și gata de sacrificiu, greoiu câteodată în gândirea încălțită de cultura străină, sincer și neprefăcut, disprețuind interesele egoiste și materiale, împletindu-și destinul numai cu pământul de baștină, de care rămâne legat cu mii de fire nevăzute; de o seriozitate sobră și cu adâncă simțire românească, pe care o păstrează și sub crușta culturii streine și în stângăcia graiului prea adeseori forțat. Popii și dascălii care s'au adunat în Câmpia Libertății, prefectii și tribunii revoluției, fac parte din această generație.”

B.

CĂRȚI DE POPULARIZARE

Problema răspândirii cunoștințelor exacte și utile în cercuri cât mai largi este una din cele mai însemnate. De ea atârână ceea ce s'ar putea numi cultura mijlocie a unui popor și, prin urmare,

capacitatea lui de a înțelege vieața și manifestările ei, istoria, politica, chiar și producția artistică națională, cât și pe cele ale vecinilor, posibilitatea lui de a lua hotărâri înțelepte în momente critice, de a cântări idei, de a se feri de manifestări pripite, mai totdeauna sfârșind cu decepții.

La noi s'a dat puțină atenție acestei chestiuni serioase. Când s'a scris pentru popor s'au ales, în genere, subiecte neînsemnate și s'au formulat într'o limbă păsărească, sub pretext că acesta este felul de a se exprima al celor cărora se adresa cuvântul. Cele mai plate și mai banale adevăruri, fără nicio legătură cu adevărata știință, nici chiar cu o ocupație și interesele bine înțelese ale țărănilor sau ale marelui public, au văzut astfel lumina, în mii de exemplare. Cu totul altfel stau lucrurile în alte țări. Ne gândim mai ales la Germania. Nicăieri ca aici nu s'a scris și nu s'a tipărit mai mult și mai bine pentru lectorul mijlociu, cel mai interesant dintre toți. Dela început s'a înțeles un lucru, de cea mai mare importanță: Pentru ca anume cunoștințe să prindă și să se transforme într'un bun permanent, se cuvine ca ele să fie formulate scurt și cu claritate. Dar, o asemenea formulare nu se poate obține decât dela cei mai străluciți și mai talentați reprezentanți ai unei discipline. Nu cercetătorul mediocru și cu un orizont mărginit, care însuși și-a asimilat ceea ce știe cu oarecare dificultate, va fi cel mai chemat să împărtășească și altora ideile sale firave. De o va face, vor apare lipsuri, lacune, chiar idei false, iar limba de care se va servi va fi prolixă, nesigură, proporțiile studiului său inutil prelungite. Cu totul altfel va proceda cel care a trăit în mijlocul fenomenelor ce descrie, care le cunoaște cauzele și efectele, care a ajuns astfel să le expună scurt, energic, în formule ce se întipăresc oricui în memorie.

De aceea, nenumăratele colecții de cercetări și studii ce se tipăresc pentru

Germani sunt conduse, în deobște, de cei care și-au făcut o reputație necontestată de savanți; iar textul, când nu e incredințat unui egal, e lăsat în seama celui mai meritos colaborator.

Tot în Germania s'a mai înțeles un lucru: educația prin ochiu este nu numai cea mai plăcută, dar și cea mai sigură. Ea nu s'ar putea înlocui cu nicio descriere, oricât de exactă. Nenumărate planșe, în negru și în culori, vor însoți deci textul, care rămâne o simplă introducere. Un mare număr de planșe, prezentate cu toată perfecțiunea tehnică, de care s'a făcut capabilă Germania, va însoți orice operă de popularizare.

Spunând acestea, nu mă voi referi la ceea ce se tipărește acolo în domeniul științific, cel geografic, cel economic ori istoric, deși oricine știe cât de serioase sunt publicațiile ce răspândesc astfel de cunoștințe. Mă voi mărgini la cele din istoria artei, ce-mi sunt familiare. Și din acestea, evident voi lăsa la o parte monografiile cu oarecare pretenții de nouitate, ce se adresează, dacă nu specialiștilor, cel puțin unui public de amatori pregătiți, monografiile care nu pot fi considerate deci ca volume de popularizare.

Dintre cele consacrate răspândirii noțiunilor de istoria artei, două îmi stau azi înainte. Sunt două serii, ale căror prime numere sunt destul de vechi, de vreme ce coincid cu primii mei ani de studii prin Germania: *die Blauen Bücher* și *der Eiserne Hammer*.¹⁾

Exemplele ce-mi stau sub ochi au fost tipărite în ultimii ani, două chiar după declararea războiului. Totuși, aspectul lor este impecabil. Între textul și planșele de acum și cele dinainte de războiu, nici cel mai pătrunzător observator n'ar putea constata o diferență. Hârtia e plăcută la vedere și dulce la pipăit; cerneala de negru catifelat; reproducțiile frumoase, cu toate detaliile vizibile, fără o pată, fără acele umbre

¹⁾ Editura Karl Langewiesche, Königstein im Taunus și Leipzig.

cenușii, ce nu lipsesc din mai nicio carte ieșită din presă dela războiu incoace. Și, să nu uităm, unul din volume a ajuns până la a douăsutea și șaptezecoa mie.

Textul — mai scurt în colecția „der Eiserne Hammer”, mai lung în cealaltă — este scris de persoane competente, cu un nume în specialitatea lor. Trei din aceste texte sunt iscălite chiar de *Wilhelm Pinder*, titularul catedrei de istoria artei dela Berlin și, de sigur, unul din istoricii de artă de azi cei mai cunoscuți și mai prețuiți. În aceste scurte pagini, într'o limbă elegantă, ni se spune tot ce se știe azi cu precizie asupra subiectelor tratate. Planșele ce urmează — cam o sută în prima serie, cam cincizeci în cea de a doua —, constituie demonstrația prin document a celor afirmate.

Subiectele sunt variate: Plastica germană în vremea Barocului, Cetăți germane la ape (*Deutsche Wasserburgen*), Vechi crașe germane, Cetăți și castele întărite germane; sau încă în a doua serie: Trei orașe germane milenare (*Rothenburg, Dinkelsbühl, Nördlingen*), Giuvaerul (catedrala din *Strasburg*), Catedrala din *Freiburg*, Fierul bătut (*Schmiedeeisen*). La acestea, trebuiesc adăogate alte câteva zeci, în ambele serii, ieșite în anii precedenți.

Prețul lor este la îndemâna oricui! 2'40 mărci cele mari, 1'20 mărci cele mici. Dacă mă opresc și la acest detaliu, este numai ca să se vadă râvna de care sunt animați editorii germani de a sluji interesele nației lor. Câtă deosebire de cei dela noi, unde, în ultimul an, tipărirea unei cărți, afară de cele comandate de stat, a devenit o problemă insolubilă!

G. Oprescu

DISTRIBUIREA GRUPELOR DE SÂNGE LA POPULAȚIA DIN TRANSILVANIA

D-l Dr. Petru Râmneanu a publicat în *Buletinul eugenic și biopolitic* (vol. XII, Nr. 9—12) un studiu despre serorasele sanghine la neamurile din Transilvania.

Sângele la om și la animale are o individualitate precisă, aceeași dela naștere și până la moarte și pe care mediul nu o poate influența cu nimic. La om cele patru grupe de sânge se moștenesc conform legii lui Mendel. Cunoscându-se grupele sanghine ale părinților, se poate calcula ce grupe de sânge pot avea copiii.

Antropologia serologică dobândește o mare însemnătate rasială la stabilirea locului de formare al neamurilor, la felul migrațiunilor, precum și la determinarea gradului de amestec dintre diferitele neamuri. Grupele rasiale de populație studiate în masă, prezintă frecvențe specifice din cele patru grupe de sânge, cu subdiviziuni de ordin etnic. Prin formule matematice (indicele lui Wellisch) și prin metode grafice (Streng) se stabilește locul de formare al neamurilor, asemănările și diferențele dintre ele și amestecul de sânge dintre diferitele nuclee din care s'a format neamul respectiv.

În Transilvania, rezultatele acestor cercetări științifice se suprapun datelor istoriei noastre. Românii, neamul majoritar autohton, au indicii serorasiali apropiați de cei ai neamurilor latine, de cei ai Germanilor din Austria și de cei ai popoarelor din Balcani. Ungurii sunt situați pe grafica lui Streng în apropierea popoarelor mongole. Sașii din Ardeal și Șvabii din Banat au proprietăți sanghine identice cu acelea ale fraților lor din Germania de care s'au desfăcut. Singura particularitate o prezintă Secuții. Urmași ai Hunilor sau Huni în prealabil maghiarizați și colonizați în sec. al XI-lea în regiunea din Sud-Estul Transilvaniei, Secuții nu au proprietăți sanghine apropiate de cele ale Ungurilor, — proprietatea europeană a sângelui lor este egală sau uneori chiar mai urcată decât a Românilor. Aceasta se explică prin condițiile istorice în care s'a dezvoltat acest nucleu, prin amestecul mare dintre Secuții grăniceri și femeile române, care își pierdeau limba, diluându-se în schimb sângele secuesc în marea masă a sângelui autohton.

Iată cum și aceste cercetări confirmă drepturile noastre istorice, contribuind la studiul realităților transilvane.

Gh. Vornica

BIBLIOGRAFIA TRANSILVANIEI (VIII)

BARBUL, G[AVRIL]. Populația județului Satu-Mare la 1786. Date statistice. Extras din Buletinul Institutului Român din Sofia, Anul I, Nr. 1. București, 1941. Tip. „Cartea Românească”, 8° 1 f. 203—210 p.

BEREA, ROXANA. Contribuțiunile școlii clujene în pediatrie și puericultură pe anul 1940. Teză pentru doctorat (Facultatea de medicină Cluj—Sibiu). Sibiu, [1942]. Tip. „Cartea Românească din Cluj”. 8° 28 p.

BOLOGA, VALERIU. Un medic român ardelean: Profesorul Marius Sturza. Sibiu, 1942. Tip. „Dacia Traiană”. 8° 24 p. Lei 40.

BRAHARU, D. „Toate plugurile umble... O pagină din istoria ziaristicii românești transilvane. Extras din volumul „Omăgiu profesorului Ioan Lupaș”. București, 1942. M. O. Imp. Națională. 8° 16 p.

BRĂTESCU-VOINEȘTI, ION AL. Originea neamului românesc și a limbii noastre. București, 1942. Ed. „Cartea Românească”. 8° 62 p 1 f.

BREAZU, ION. Duiliu Zamfirescu și Transilvania. (Extras din „Studii Literare” I). Sibiu, 1942. Tip. „Cartea Românească din Cluj”. 8° 1 f., 129—182 p.

CULEA, AP. D. Probleme culturale din satul românesc. Câteva realizări. Extras din revista „Școala și Vieța”. Bu-

curești, 1942. Tip. Școala poporului. 8° 27 p., 2 tab. Lei 30.

DRĂGANU, TUDOR. Influența doctrinei național-socialiste asupra noului statut al grupului etnic german din România. Extras din „Curierul Judiciar”, 1941. București, 1941. Tip. „Curierul Judiciar”. 8° 71 p.

HATIEGANU, IULIU. Universitate și națiune. Discurs inaugural rostit în ședința solemnă de deschiderea anului universitar 1941—42 ce a avut loc în ziua de 3 Noemvrie 1941, în Sala Teatrului Municipal din Sibiu. Sibiu, 1942. Tip. „Cartea Românească din Cluj”. 8° 21 p.

HODOȘ, E[NEA]. Literatura zilei. Articole diverse [referitoare la viața Românilor ardeleni]. Sibiu, [1942]. Tip. Oct. L. Veștemean. 8° 179 p. Lei 75.

JINGA, VICTOR. Germanii în economia transilvană. [Extras din „Transilvania” 73—1942]. Sibiu, 1942. Tip. „Dacia Traiană”. 8° 47 p.

MOGA, ION. Părerii istorice ungurești privitoare la Românii din Transilvania medievală. Sibiu, 1941. Tip. „Cartea Românească din Cluj”. 8° 34 p.

MORARIU, TIBERIU. Die Maramureș. Ein rumänisches Kerngebiet. Bukarest, 1942. Die Dacia-Bücher. 8° 95 p., 8 planșe 6 hărți.

MÜLLER, GEORG ED. Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Sieben-

bürgisch - Deutschen Nationsuniversität 1141—1876 Hermannstadt, 1942 Verlag Krafft u. Drotleff 4° 402 p.

NETEA, VASILE. Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman. Corespondența sa cu Gheorghe Barișiu și Iosif Hodoș Sibiu, 1942, Ed. „Revistei Economice”. Tip. „Dacia Traiană”, 8° XXV + 116 p.

PETRANU, CORIOLAN. Necesități, îndrumări, idealuri și realizări în istoriografia artei românești din Transilvania. Extras din volumul „Omăgiu Profesorului Ioan Lupaș”. București, 1941. M. O. Impr. Naț. 8° 15

POP, EMIL. Naturaliști italieni din veacul al XVIII-lea, cercetători ai ținuturilor

românești. (Monografii despre raporturile dintre Italieni și Români. Colecție îngrijită de Silvio Guarnieri I). Timișoara, 1942. Editura Fundațiunii Oliviero Varzi 16° 80 p.

RACOTĂ, TULIU. Mitropolitul Simion Ștefan al Bălgradului adnotator al cronicii lui Gr. Ureche și relațiile sale cu calvinii. Extras din „Transilvania”, Anul 73, Nr. 2—3. Sibiu, 1942. Tip. „Dacia Traiană”. 8° 15 p.

VÂLSAN, G. La Transilvania nel quadro unitario del territorio e dello stato romeno. Bucarest, 1941. Ed. „Dacia” M. O. Impr. Naț. 52 p.

Tr. Bițiu-Dăncuș : „Pastorală maramureșană“.
(Lucrare premiată la Salonul Oficial din București).